

T.C.

Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Ana Bilim Dalı

HERMENEUTİK VE ÇAĞDAŞ HERMENEUTİĞE HABERMAS'IN KATKILARI

Aslı TIRNOVALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2005

T.C.

Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Ana Bilim Dalı

HERMENEUTİK VE ÇAĞDAŞ HERMENEUTİĞE HABERMAS'IN KATKILARI

Aslı TIRNOVALI

Danışman:

Doç. Dr. Sara ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2005

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan _____

Doç. Dr. Sara ÇELİK

(Danışman)

Üye _____

Yrd.Doç.Dr. Kâmuran GÖDELEK

Üye _____

Yrd.Doç.Dr. Ayşe AZMAN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

... / ... / 2005

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Düşüncelere daldığımız her an yaşadığımız bu dünyayı anlamlandırmaya çalışmaktayız.. Bu deneyim yöntemsel boyutta yaşanmaya başlandığında, belli bir düzene oturan teoriler bizi bilimsel bir aşamaya ulaştırır ve o an sihirli felsefe dünyasına adım atmış oluruz. Bu çalışmada düşünce hayatının, çağımıza kadar ikinci plana atılmış olan yorumbilgisi konusuna değinilecektir.

Yorumbilimin üzerinde çalıştıkça, aslında felsefe tarihi kadar eski olan bu alanın gelişim aşamalarının çok yönlülüğü dikkat çekmektedir. Bundan dolayı da çalışmanın ilk bölümünde kuramın tarihsel gelişimi üzerinde durulacaktır. Hermeneutiğin içeriğini açıklayan bu bölümün sonrasında amaç; çağdaş hermeneutik kuramlarının ana fikirlerini kavrayarak, bu zincirin son halkalarından biri olan Habermas'ın yorumbilgisine ait düşüncelerini anlayabilmektir. Genelde metin incelemesi ile ilerleyen bu çalışmaya araştırmacının bakış açısı da eklenerek tutarlı bir anlatımın oluşturulması amaçlanmaktadır.

Bir binanın yapımında temelin ne kadar önemi varsa bilimsel çalışmalar için de hermeneutik o kadar önem taşımaktadır. Ele alınan konu ne olursa olsun insanın anlama ve anlamlandırma etkinliğinin dışında bir aracın kullanıldığından bahsetmek olanaklı görülmemektedir. Bu düşünceler ışığında ilerleyen araştırmanın düşünce perspektifini genişleteceğine ve hayatın farklı renklerini görebilme yetisine faydalı olacağına inanılmaktadır.

İlgi ve emek ürünü olan bu çalışmamın tamamlanmasında benden büyük desteğini esirgemeyen danışmanım Sayın Doç. Dr. Sara ÇELİK'e teşekkürlerimi iletmek istiyorum. Umuyorum ki okuyuculara da bu olumlu etkiyi yansıtabilmişimdir. Son olarak beni bu tezi yazabilmem için gerekli olan hazır bulunuşluk düzeyine getiren aileme ve öğretmenlerime de teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

ÖZET

Bu araştırma; felsefi düşüncenin en eski kavramlarından biri olan hermeneutiğin çağdaş felsefedeki yansımaları ve bu sisteme Habermas'ın katkıları üzerine hazırlanmıştır. Tarihsel gelişimi içerisinde hermeneutiğin hangi tarzlarda ele alındığının belirtilmesi ile başlayan yorumbilgisel yolculuk, terimin çağdaş uyarlamalarının açıklanması ile devam etmiş ve Habermas gibi çağımızın en önemli düşünürlerinden biri ile sonlandırılmaya çalışılmıştır.

Özü itibarıyla yaşamın her aşamasında karşımıza çıkan ve düşünce hayatına yön veren bir kavram olarak hermeneutiğin terim anlamı ve tarihsel gelişim aşamaları çalışmanın birinci bölümünü oluşturmaktadır. Hermeneutiği anlayabilmek için temel oluşturan bu bölümün üzerine ikinci bölümde çağdaş hermeneutik kuramcıları incelenmiştir. Bu bölüme ilk sistemli hermeneutik çalışmaları ile başlanmış ve sırasıyla genel (romantik) hermeneutik, tarihsel yöntem hermeneutiği, fenomenolojik hermeneutik ve felsefi hermeneutik ile devam edilmiş, son olarak da eleştirel hermeneutik kuram ve kuramcıları incelenerek bölüme son verilmiştir.

Habermas'ın hermeneutik kurama olan etkisini ifade etmeyi amaçlayan üçüncü ve son bölüm ise, filozofun düşünsel gelişiminin aktarılması ile başlamış ve Habermas'ın terminolojisindeki kavramların ışığında eleştirel sosyal bilimler kuramının ayrıntılarına değinilerek geliştirilmiştir. Son olarak da, Habermas'ın kendi sosyal amaçlarını gerçekleştirme doğrultusunda hermeneutiği bir araç ve eleştiri basamağı olarak kullanma isteğine ilişkin teori ve bu teorinin gerekçeleri ifade edilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

The purpose of this study is to reveal the reflections of hermeneutics, which is one of the oldest concepts of philosophical thought, on the contemporary philosophy and the contributions of Habermas on this system. The historical review beginning with the explanation of hermeneutics within its historical development continues with the elucidation of the term with its contemporary adaptations and ends in Habermas, who is one of the most important philosophers of the current era.

The operational definition of hermeneutics which directs the philosophical life at any phase of life and the historical development steps of the term comprise the first chapter. In this chapter, the pioneer systematic hermeneutics studies are presented preceding general hermeneutics theories, and the theories and the theoreticians of historical method hermeneutics, phenomenological hermeneutics, philosophical hermeneutics and finally critical hermeneutics.

The last chapter which aims at expressing the effects of Habermas on the hermeneutic theory begins with the transmission of the intellectual development of the philosopher and develops by mentioning the details of the critical social sciences theory in the light of the concepts of Habermas terminology. Finally, the theory which is directed toward the will of Habermas on using hermeneutics as a step of a means and criticism in the realization of the social aims and the reasons of this theory are tried to be defined.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM - HERMENEUTİĞİN TANIMI VE KAPSAMI	
I.1. Hermeneutik Sözcüğünün Terim Anlamı	
I.1.1. Yorum Anlamına Gelen ‘Hermeneia’ ve Onun Fiil Biçimi Olan ‘Hermeneuein’	
	12
I.1.2. Hermes ve Hermeneutik	
	12
I.2. Hermeneutiğin Kapsamı ve Tarihsel Gelişimi	
I.2.1. Söylemek, Açıklamak ve Bir Çeviri Faaliyeti Olarak Hermeneutik	
	14
I.2.2. Hermeneutiğin Tarihsel Süreç İçerisindeki Modern Anlamları	
	17
II. BÖLÜM - ÇAĞDAŞ HERMENEUTİK KURAMLARI	
II.1. Schleiermacher öncesi Hermeneutik çalışmaları	
II.1.1. Friedrich Ast	
	25
II.1.2. Friedrich August Wolf	
	27
II.2. Schleiermacher ve Genel Hermeneutik (Romantik Hermeneutik)	
	27
II.2.1. Hermeneutik Döngü	
	29
II.2.2. Gramatik ve Psikolojik Yöntem	
	30
II.3. Dilthey ve Tarihsel Yöntem Hermeneutiği	
	32

II.3.1. İnsan Bilimleri ve Tabiat Bilimleri	34
II.3.2. Dilthey ve Anlama	37
II.3.3. Dilthey ve Hermeneutik Döngü	38
II.4. Felsefi Hermeneutik ve Fenomenoloji	
II.4.1. Husserl Fenomenolojisi ve Hermeneutik	39
II.4.2. Heidegger ve Varoluşsal Hermeneutik	40
II.5. Gadamer ve Felsefi Hermeneutik	44
II.5.1. Gadamer’de Otantik Olarak Tarihsel Bilinç Kavramı	47
II.5.2. Dilsellik ve Hermeneutiksel Deneyim	49
II.6. Hermeneutik Eleştirileri ve Eleştirel Hermeneutik	
II.6.1. Betti’nin Felsefi Hermeneutiğe Eleştirileri	51
II.6.2. E.D. Hirsch ve Doğrulama Mantığı Olarak Hermeneutik	53
II.6.3. Apel ve Pragmatik Eleştiri Hermeneutiği	54
II.6.4. Eleştirel Hermeneutik ve Habermas	56
III. BÖLÜM - HABERMAS VE ÇAĞDAŞ HERMENEUTİK	
III.1. Habermas’ın Düşünsel Gelişimi	58
III.2. Doğa Bilimleri ve Tin Bilimleri İkiciliği	60
III.3. Dil ve Hermeneutik	64
III.4. Habermas Hermeneutiğinin Temel Kavramları	68
III.5. Habermas ve Eleştirel Hermeneutik	72
III.6. Gadamer ve Habermas Tartışması	78

SONUÇ	85
KAYNAKÇA	88
EK	90

GİRİŞ

İnsan ve insana ilişkin her şey, hangi konuda olursa olsun sonu gelmeyecek kadar geniş bir alana yayılır. Bu nedenle, bu alanlardan hangisini incelemeye kalkışırsak kalkışalım, çok büyük bir risk üstleniyoruz demektir. Çünkü konuyu sınırlamak, ya da istenilen sınırlara ulaşmak hiç de kolay olmayacaktır. Ama yinede görevden kaçmak yerine risk üstlenmek ve insan yaşamını çeşitli yönleriyle, hatta bir bütün olarak anlamlandırmak, onun gerçek özünü, neliğini yakalamaya çalışmak zorundayız. İşte bu noktada felsefeci, konuya cesaretle girişen insan olarak bize en uygun çıkış noktasını önerir: İnsan ile ilgili her şeyi sistematik bir biçimde yorumlamak ve insanı varolan bazı düşünce kalıplarının çerçevesinde ele alarak anlamlandırmak.

Felsefede hermeneutik ya da yorumbilim olarak adlandırılan bu yaklaşım, üstlendiği bu zor görevi geliştirdiği kendine özgü bir yöntem anlayışıyla başarabileceği inancındadır. Bu nedenle hermeneutikte birincil konu *yöntem*'dir. Zaten hermeneutiğin kendisi de bir yöntem anlayışı olarak ortaya çıkmaktadır ve uygun yöntemle üstesinden gelinemeyecek problemin olmadığı düşünülmektedir.

Hermeneutikte, insanın dünya ile olan ilişkisi ilk elden değil insanın kendini ifade ettiği araçlar vasıtasıyla incelenmektedir. Böylece de kendisini bir biçimde ifade etmiş bütün düşünceler hermeneutiğin kapsamına girerler. Yorumbilimin esas itibarıyla bir yöntem olduğunu söylemiştik. Onun sosyal bilimler ve felsefe içerisinde kendini göstermesini ve özgün bir yer edinebilmesini sağlayan da yöntem temelli olmasıdır. Burada amaç nasıl bakılacağı değil nasıl bakılmış olduğunun ifade edilmesidir. Hiç duyulmamış, daha önceden ortaya atılmamış bir fikri ortaya atmakla değil, eldeki verilerin algılanış tarzında bir farklılık yaratabilmek ya da gizli kalmış anlamları gün ışığına çıkarabilmek ile ilgilidir. Yani olanın bildirimidir.

Hermeneutik çağdaş felsefe içerisinde diğer felsefi disiplinler kadar önemle incelenen ve giderek yaygınlaşan bir alandır. Genel olarak bakıldığında hermeneutik, epistemoloji, ontoloji, etik ve estetik gibi felsefi anlayışlardan çok daha kapsayıcıdır. Bu özelliği hermeneutiğin önemini arttırsa da beraberinde getirdiği zorluklar araştırmacıları düşündürmektedir. Bu sebeptendir ki bilimsel hermeneutik çalışmaları diğer felsefi disiplinler kadar uzun bir geçmişe sahip değildir. Ancak düşünsel bilimlerin, çalışmalarına tikel önermelerin çözümleri ile başlamalarını da doğal bir sonuç olarak karşılamak gerekir. Çünkü bütünü kavramak, onu oluşturan parçaların anlaşılmasıyla daha olanaklı hale gelmektedir. Hermeneutiğin ilk kullanımının daha çok bir çeviri faaliyeti ya da kutsal kitapların yorumlanması şeklinde gelişmesi de bu bakış açısından kaynaklanmaktadır. Sosyal bilimleri kapsayabilecek ve felsefi boyutu olan bir hermeneutik kuramına ulaşabilmek belli bir olgunluk seviyesini gerektirmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi hermeneutik yeni keşifler içermeyen ve olana ilişkin bir bilimdir. Çağlar boyunca denenmiş farklı yorumlama biçimleri ve yöntemler üzerine düşünülmeyle başlamasıyla ilgilidir. Hermeneutik belki de felsefenin kendisini sorgulamasıdır.

Yaşamda en karmaşık ve gizemli olan şey nedir? bu sorunun cevabı çok çeşitli olabilmektedir. Kimileri bu sorunun cevabına hayatın kendisi derken, daha spesifik yanıtlara geldiğinde bir çok kişi soyut kavramlar şeklinde yanıt verecektir. Ve tabii ki sonunda en soyut ama bir o kadar da somut olabilen tanrı kavramı gündeme gelmektedir. Tanrı, inanç ürünü soyut bir kavram olmakla birlikte kendisini ifade ettiği kutsal kitaplarla da somut ve incelenebilir bir hal almaktadır. Ancak Tanrı üzerine yapılacak bir incelemenin deneysel boyutta olabilmesi mümkün görünmemektedir. İşte bu aşamada yorumlamaya ihtiyaç duyulan ilk alana ulaşılmış olunur. Kutsal kitapların içerdiği asıl manalara ulaşmaya çalışan kutsal kitap hermeneutiği yorumbilgisinin ilk basamağını oluşturmaktadır. Hermeneutik zamanla tüm yazılı metinlerin anlamlandırılması ile ilgilenmeye başlamıştır. Bir sonraki aşamada ise,

felsefi bir özellik kazanarak yöntemsel boyuttu ağırlık kazanmaya başlayan yorumbilim, genel bir disiplin olma yönünde ilerlemekte ve günümüzde de bu anlamdaki güncelliğini korumaktadır. Yazılı ya da yazısız her türden anlama nesnesi hermeneutik kuramlarının genişleme alanları olarak görülebilmektedir.

Tarihsel gelişiminde hermeneutik geçmiş ile şimdi arasındaki yabancılaşmayı çözmeye çalışır. Aydınlanma ile birlikte, romantizm ve tarih bilinci etkin olmaya başlamış ve anlamının konuşmanın sözelliğinde içerildiğini ve bu anlamının ancak yazı ile sabitlenebileceği görüşü ortaya atılmıştır. Bu bakış açısı yüzünden de hermeneutiğin görevi, yazıda sabitleşen yaşam ifadelerinin anlamını yorumlamak olmuştur.

Bu bağlamda, yazılan ifadelerin anlamını yorumlamada kullanılan önemli bilgilerden birisi olan retorik kendini gösterir. “Dili etkili bir biçimde kullanmaya yönelik olarak, üretilmiş örnekleri inceleyen söz sanatı” (Altınörs, 2000: 66) olan retorik hermeneutiğin gelişmesinde önemli bir paya sahiptir. Modern dönemlerde yazılı retorik kuramlarının da gelişmeye başladığı gözlenmektedir. Burada amaç dinleyicinin konuşmacının etkisinden kurtulabilmesini yani yazılı ifadelerden retoriksel kısımları ayırabilmesini sağlamaktır. Bir metnin anlamını kavrama süreci bir konuşmacıyı dinleme süreci ile benzerlik göstermektedir. Buradan hermeneutiğin kuramsal malzemelerini retorikten aldığı düşüncesine ulaşılabilir. İkna etme ve inandırma retorik olduğu kadar anlama ve yorumlamanın da amacıdır. Esasen bunlar bilimin de amaçlarını oluşturmaktadır. Bilim için en az test etme ve kanıtlama kadar da önemlidirler. Çünkü bütün bilimler pratik yarar amaçlar ve retorik de yaşamın ta içinde yer almaktadır.

Önemi arttıkça kendi arasında da alt formlara ayrılan hermeneutiğin anlaşılabilirliği için hermeneutiğin terim anlamından yola çıkarak bir kavram haritası oluşturmak gerekmektedir. Bu şekilde çağdaş hermeneutik kuramlarına giden alt yapı da hazırlanmış olacaktır.

Felsefe tarihine ilk olarak Aristoteles'in kullanımıyla dahil olan hermeneutik kavramı çağlar boyunca önemli bir aşama kat ederek modern düşüncenin önemli bir parçası olmuştur. Aristoteles, "Bütün insanlar doğaları gereği bilmek isterler" (Aktaran, Arslan,2002:2) sözüyle insanoglundaki merak ve bilme isteğini vurgularken, bu isteğin yol açtığı zincirleme reaksiyonla oluşan yorumlama tekniğine de atıfta bulunuyor gibidir. Öyle ki, düşünce kendisinden yola çıkan, sonra farklı bir nesneye yönelen ve sonra da tekrar kendisine dönen bir tarzda ilerlemektedir. Böylece yorumların yorumları şeklinde gelişen araştırmalar kendilerine yeni bir yöntem bulmaktadırlar ve bu yöntem de '*hermeneutik*' olarak adlandırılmaktadır.

Dil ve konuşmanın yaratıcısı olarak görülen Tanrı Hermes'ten ismini alan hermeneutik ilk çağlarda, söylemek, açıklamak ve çeviri yapmak anlamlarında kullanılmaktadır. Düşünce tarihinin temellerinin atıldığı bu dönemlerde öncelik dünyayı ve o dünyada süregelen yaşamı anlamlandırmaya verilmektedir. Bu sebeple araştırmacılar ellerindeki her türlü materyali, görsel-sözlü ya da yazılı olsun, yorumlamaya çalışmaktadırlar. Zamanla yorumlama çalışmalarının hedefi dönemin en önemli bilgi kaynağı olarak görülen kutsal kitaplara yönelmiştir. Orta çağ boyunca da devam eden bu yöneliş kutsal kitapları yorumlayıp tanrıların buyruklarını insanlarla buluşturmaya çalışan bir hermeneutik anlayışının gelişmesine yol açmıştır. Bu dönemlerde daha çok tefsir ve tercüme çalışmaları şeklinde gelişen hermeneutik, yorumlanacak metin tipine göre değişen farklı yöntemler kullanılmaktaydı. Terimin modern zamanlardaki kullanımlarının ortaya çıkması ise genel bir hermeneutik anlayışının oluşmasının sonucudur.

Hermeneutiğin genel bir yorumlama yöntemi olarak kullanılmaya başlamasının öncülleri, sonraki bölümlerde görüşlerine değineceğimiz, Friedrich Ast ve Friedrich August Wolf dur. Bu düşünürlerin incelemeleri çağdaş hermeneutiğin gelişimine zemin hazırlamıştır ve bu zemin üzerine Friedrich Schleiermacher (1768-1834) ilk kez anlama fenomeninin

bizzat kendisine yönelerek “genel hermeneutik projesini” oluşturmuştur. Schleiermacher, anlamada evrensel olarak işleyen yorumlama tekniklerini oluşturmayı amaçlamaktadır.

Schleiermacher’ın teorisi, bir metni yazarının düşünce yapısından hareketle ve dil üzerinde odaklanarak incelemek ve metnin özgün yapısını anlamak üzerine geliştirilmiştir. Dil ve yazarın düşünce yapısı arasındaki bağlantıyı anlamlandırabilmek hermeneutiğin asıl hedefi olarak belirlenmektedir. “Belirli bir pasajda geçen her sözün anlamı, onu çevreleyen kavramlarla bir arada varolma durumuna göre belirlenmelidir” (Arslan, 2002: 19) şeklindeki yorumuyla da Schleiermacher hermeneutiğin kapsayıcı olma durumuna dikkat çekmektedir. yazılı ve sözlü iletişim nesnelerini yorumlamaya ve onları farklı açılardan ele alarak gramatik, sentaktik ve tarihsel yapılarını anlamaya yönelik çalışmaları felsefi hermeneutiğin temellerini oluşturur. Psikolojik temelleri yüzünden eleştirilen bu yöntemi daha genel ve epistemolojik bir yapıya dönüştüren filozof Wilhelm Dilthey (1833-1911) olmuştur. Daha çok yazılı ifadeleri ve bu ifadelerde kullanılan dili hermeneutiğin asıl nesnesi olarak gören Dilthey tüm bilimler için geçerli bir hermeneutik yöntem geliştirmeye çalışmıştır. Dilthey’e göre hermeneutik:

.....bir teorileşmenin ötesinde bir başka amaca sahiptir; aslında onun temel amacı şudur: yorumun genel geçerliliğini romantik kaprisin ve kuşkucu sübjektivitenin saldırıları karşısında korumak ve tarihsel bilginin bütün bir kesinliğinin üzerinde temellendiği bu tür gerçekliğin bir teorik doğrulamasını vermektir. Bilgi teorisi, mantık teorisi ve insan incelemelerinin metodolojisi kontekstinden bakıldığında, yorum teorisi, felsefe ve tarihsel disiplinler arasındaki temel birleştirici halkaya, insan incelemelerinin bizzat kendilerinin temelindeki ana unsura dönüşür (Dilthey, Aktaran, Arslan,2002: 20).

Dilthey buradan da anlaşılacağı gibi Schleiermacher'ın geliştirdiği romantik hermeneutiği daha tarihsel ve daha birleştirici bir şekle dönüştürmeye çalışmıştır. Bilginin imkanı konusunda yaptığı çalışmalarla da Dilthey, “hermeneutiğin temel iddiası olan, ‘bilginin tarihselliği’, tezini epistemolojik olarak kanıtlamıştır” (Özlem, 1998: 115).

Hermeneutik Dilthey ile önemli bir yol kat ettikten sonra Edmund Husserl (1859-1900) ile fenomenolojik bir boyuta geçerek farklı bir kulvarda ilerlemeye devam eder. Husserl bilimlere karşın felsefenin kendine özgü savlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aşkın bilinç kavramından yola çıkarak şey’lerin özünü kavramaya çalışmaktadır. Filozofa göre, “biz dünyayı her kavram bir özü sunduğu ya da ifade ettiği ve biz de dünyayı kavramlarımızın altına yerleştirebildiğimiz için anlayabilmekteyiz” (Cevizci, 1996:209). Dış dünyanın verilerini bir tarafa bırakarak (paranteze alma tekniği) saf bilince ve bu bilincin elde edeceği bilgiye ulaşmayı hedefleyen fenomenoloji anlayışıyla Husserl, felsefenin özgün yapısının oluşumuna katkıda bulunmuş ve Martin Heidegger (1889-1976) gibi önemli isimlere ilham kaynağı olmuştur.

Hermeneutiğin temel bir değişim sürecine girmesini sağlayan en önemli düşünürlerden biri de Martin Heidegger’dir. Onunla birlikte hermeneutik *Varlık’a* yönelmeye başlamıştır. “Heidegger, bir insan bilimleri metodolojisi olarak Schleiermacher ve Dilthey’in hermeneutik projesini, hermeneutiğin, ‘içinde Varlığın otantik anlamının ve keza Varlığın, Dasein’in kendisinin sahip bulunduğu temel yapılarının, Dasein’in Varlığı anlaması için bilindir kılındığı asli anlamının türevi olarak görür” (Arslan, 2002: 22) ve varoluş felsefesinin mimarı olan Heidegger, klasik fenomenolojideki soyutluktan duyduğu rahatsızlığı gidermeye çalışır. Heidegger, fenomenoloji, varlık ve hermeneutik arasındaki bağlantıyı şu şekilde açıklar:

Fenomenolojik betimlemenin yöntembilimsel anlamı *yorumdur*. Dışvarlığın fenomenolojisinin logosu *hermeneuein* ırasındadır (bünyesinde) ki, bununla Dış varlığın kendisine özgü Varlık anlayışı Varlığın özsel anlamından ve kendi öz Varlığının temel yapılarından oluşur. Dışvarlığın fenomenolojisi sözcüğün kökensel anlamında *hermeneutiktir* ki ona göre bu terim yorumlama işini belirtir (Bubner,1993: 33)

Heidegger'in ontolojik temelli bakış açısı hermeneutiği epistemolojiden çok ontolojinin içinde ele alınan bir konuma yerleştirmiştir ve dönemin ünlü filozofları için yeni tartışma alanlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Hermeneutiği ontolojik bir zeminde ele alma düşüncesini benimseyen filozofların başında da Hans-Georg Gadamer (1900-2002) gelmektedir.

Gadamer kendinden önceki düşünürlerin teorilerini inceler ve onlardaki eksiklikleri gidermek düşüncesiyle evrensel bir hermeneutik anlayışı oluşturmayı kendisine amaç edinir. “Heidegger gibi Gadamer de hermeneutik sorgulamanın faaliyet alanının ‘insan bilimlerinin metodolojisine elverişli problemlerle sınırlandırılmasını reddeder. Hermeneutik, ‘anlama fenomeniyle anlaşılmiş bulunan şeyin doğru yorumunun’ incelenmesi olarak görülür” (Bubner,1993: 24). Bu şekilde hermeneutiğin etkinlik alanı sınırlama kabul etmeksizin genişletilmiş olmaktadır. Gadamer hermeneutiğinde öne çıkan kavramlar dil ve gelenektir. Hermeneutik Gadamer için gelenekten gelen bir birikimin sonucunda ilerlemektedir. Kültürler arası yabancılaşma sorununun aşılabilmesi bu birikime verilen önemle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca filozof, “En yüksek tecrübe tipinin etkili tarihsel bilinç tarafından sahip olunan geleneğe açıklık olduğunu öne sürer” (Hekman, 1999: 145).

Filozofa göre “dil, bu dünya içindeki varlığımızın temel işleyiş modu ve dünyanın oluşumu ile ilgili her şeyi içine alan formdur” (Gadamer, Aktaran: Arslan, 2002: 61). Dili kullanarak yaşamı anlamlandırmaya çalışmak mümkün olabilmektedir ve dil aynı zamanda

evrenselliğin de anahtarıdır. Çünkü içinde yaşadığımız dil sınırsızdır. Gadamer farklı dillerin olmasının da bu sınırsızlığı yok eden bir unsur olmadığını düşünmektedir. Ona göre, “farklı diller olduğu için aklın parçalandığı sonucuna varmak bütünüyle yanlıştır. Aslında durum tam tersidir. Sonsuz diyalog bizi biz yapan hakikate, tam da varlığımızın özelliği durumundaki dillerin çeşitliliğinde apaçık sınırsızlığımız dolayısıyla açıktır” (Gadamer, Aktaran: Arslan, 2002: 72).

Gadamer’in hermeneutiğin evrenselliği tezine ilk eleştiri Emilio Betti tarafından yöneltilir. “Betti’nin Gadamer’in felsefi hermeneutiğine tepkisi, yorumun objektif statüsü ile ilgili sorunlar üzerine yoğunlaşır” (Arslan, 2002: 25). Betti Gadamer’in diyalog temelli yaklaşımını eleştirir. Bu şekildeki uygulamaların hermeneutiği doğru-yanlış şeklindeki seçimleri yapmaya yönlendireceğini bunun da subjektivizmi doğuracağını vurgulayan Betti tespit ettiği subjektivizm problemini şu şekilde aktarır:

Bütün insan bilimlerindeki yorumlama prosedürlerinin sonuçlarının objektivitesini kuşku altına sokma eğilimiyle birlikte, yorum ile anlam çıkarımını birbirine karıştırma, nesnenin özerkliği kanununu ihlal etme eğilimindedir. Benim fikrim bu objektivite türünü korumanın ve onu mümkün kılacak epistemolojik şartın delilini sağlamanın tarih incelemesinin bekçileri ve pratisyenleri olarak bizim görevimiz olduğudur. ... Gadamer’in öne sürdüğü hermeneutik yönteme eşlik eden açık zorluk bana metinle okuyucu arasında her şeye rağmen yorumun doğruluğunu garantilemeksizin şekillenen bir özsel uzlaşmayı mümkün kılmasında yatıyor görünüyor, bu yüzden anlamının zihninin bir nesnelleşmesi olarak metne temel teşkil eden anlamla tam bir mütakabiliyete ulaşması zorunludur. Yalnızca o zaman, sonucun objektivitesi, güvenilir bir yorumlama süreci temelinde garanti edilmiş olur (Betti, Aktaran: Arslan, 2002: 26)

Gadamer sonrası hermeneutik çalışmalarının ilerleyişi, birbirini eleştiren karşılıklı tartışmalar şeklinde olmuştur. Bu doğrultuda, felsefi hermeneutiği eleştiren ve eleştirel hermeneutiğin temsilcileri olan diğer önemli isimler E.D.Hirsch, K.O.Apel ve J.Habermas'tır.

Hirsch, Betti ile birlikte Gadamer'e yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Gadamer'in 'doğru' olarak belirlenebilecek değişmez standartların olamayacağı tezine karşılık 'bir doğrulama mantığı olarak hermeneutik' anlayışını savunur. Hirsch ayrıca "bir metnin anlamının belirlenmesinde yazarın niyetine ayrıcalık tanıyan hermeneutik yaklaşımı savunmasıyla ünlüdür" (Arslan, 2002: 12).

Eleştirel hermeneutiğin yaygınlığını arttıran iki çağdaş düşünür Apel ve Habermas'ın çalışmaları ise bu kulvarda bir ekol yaratmıştır. Bu alandaki eleştirilere en çok muhatap alınan isim ise Habermas'tır. Özellikle Gadamer-Habermas tartışması hermeneutik alanında oldukça ses getirmiştir. Habermas Gadamer'i en çok geleneğe olan bağlılığı, hermeneutiği evrenselleştirme iddiası yönünde eleştirmiştir. Hatta onu dogmatizmle de itham etmiştir. Geleneği eleştiriden yoksun bir biçimde kabul etmek hermeneutiği otoritenin egemenliğindeki kısır bir süreçten başka bir sonuca götürmemektedir. Habermas'a göre eleştirel süreçten geçmeden elde edilen bilgiler için doğru bir yorumlamadan bahsetmek mümkün görünmemektedir.

Habermas, Frankfurt Okulu'nun son kuşak temsilcilerinden biri olarak Theodor Adorno ve Max Horkheimer'in izlerini taşımakla beraber kendi ekolünü oluşturmayı başarmış çağımızın en önemli düşünürlerindedir. "Horkheimer'in 'geleneksel ve eleştirel kuramlar arasındaki ayırımına ve ayrıca Husserl'in bilimlerin temeli olarak yaşantı dünyasını buluşuna başvurur ve böylece bilgi ve ilgi arasındaki bastırılmış bağlantı sorununu yeniden gündeme getirmeye çalışır" (Bubner, 1993: 173). "Gerçekliğin kavranılışını sağlayan perspektiflerin kaynağını 'insan türünün doğal tarihi'nden aldığı şeklindeki tezi, Habermas'ın yaklaşımının temelini oluşturur" (Hekman, 1999:55). Habermas'a göre hermeneutiksel bilimler "geleneğin

ve toplumsal olarak örgütlenmiş özneler arası ilişkilerin anlamlarının anlaşılmasının yabancı olanı dönüştürmeye hizmet etmesi ve böylelikle yaşamdaki kılıgısal bir yönelime yardımcı olması ölçüsünde, kılıgısal bir bilişsel ilgiyi izlerler” (Bubner, 1993: 173).

Habermas için doğayı ve insanı yorumlamak birbiriyle eşdeğer değildir. O insanı şöyle tanımlar:

Kişinin istemediği ve yapmaması gereken bir şeyi betimlerken bir betimlemede bulunmuş oluruz, ama bu, onu doğabilimsel bir nesne olarak ele aldığımız anlamına gelmez. Çünkü kişileri betimlerken işin içine konuşma ve edimde bulunma yetisine sahip öznelerin önbilimsel özanlayış halleri sessiz sedasız dahil olur. Örneğin bir olayı kişinin edimi olarak betimlediğimizde biliriz ki, burada bir şey sadece doğa olayı gibi açıklanmakla kalmaz, gerektiğinde haklı gösterilmek durumunda da kalır. Arka planda, karşısındakinden hesap sorabilen, tanımı gereği normatif olarak düzenlenmiş etkileşimler içinde bulunan ve bir kamusal sebepler evreni içinde ötekiyle karşılaşan kişi resmi durmaktadır (Habermas, 2003: 164-165).

Buradan yola çıkarak Habermas tabiat bilimleri ve insan bilimleri arasındaki ayrımı tüm yönleriyle ortaya koymaya çalışmaktadır. Kuramsal farklılıkların şekillenmesi, beraberinde uygun yöntem anlayışlarının oluşturulması ihtiyacını doğurduğunda ise Habermas’ın başvuracağı alan hermeneutik olacaktır.

Habermas’a göre hermeneutik, eleştirel kuramı geleneksel kuramlardan ayıklamalıdır. Modern çağın insanı kendini gerçekleştirme yolunda ilerlerken otoritenin baskıcı tutumlarından sıyrılabilmeyi başarmalıdır. Filozof “kendi olmamızı mümkün kılan şey, mutlak bir güçten ziyade özneler arası bir güçtür” (Habermas,2003: 156) şeklindeki söylemiyle de bireye ve bireyler arası iletişime verdiği önemi vurgulamaktadır. Habermas iletişimde buna bağlı olarak da yorumlamada meydana gelen aksaklıkların yol açtığı toplumsal sorunların üstesinden gelebilecek bir yöntem oluşturmanın gereğine inanmaktadır. Hermeneutik bu bakımdan çağdaş felsefenin en önemli alanı olmak durumundadır.

Habermas ile bir çok açıdan benzerlikler gösteren Apel de özneler arası iletişime dayanan eleştirel bir hermeneutik anlayışını geliştirmeye çalışmaktadır. Habermas'ın aksine "Apel, anlamının tarihselliği tezinin 'içinde bu koşulların oluştuğu evrensel tarihe başvurmayı gerektirdiğini' iddia etmez" (Habermas, Aktaran: Bilen,2002: 183). Apel Habermas'ın idealist söylemlere kaydığını düşünür ve akılsal rehber bir fikre dayalı olmayan ancak üzerinde uzlaşmaya varılabilen tarzdaki refleksiyonları benimser.

Hermeneutiği doğuşundan yetkin bir hal aldığı günümüze kadar incelediğimizde karşımıza çıkan tarih aynı zamanda insanlık tarihi ile de paralellik göstermektedir. Kendini sürekli yenileyen ve geliştiren bu yaklaşım sadece felsefede değil, insanlar arası iletişimin olduğu her alanda anlaşmayı sağlayan bir yöntem olarak varlığını sürdürmektedir.

Bu çalışmanın birbirini takip eden ilk iki bölümünde, hermeneutiğin zaman içerisinde kat ettiği aşamaların genel hatlarını, yukarıda adı geçen düşünürlerin konuya ilişkin temel tezlerini bulmak mümkün olacaktır. Hermeneutiğin günümüzdeki son halkası olan eleştirel hermeneutiğin en önemli temsilcisi olan Habermas'ın bu alandaki belli başlı teorileri ve bu teorileriyle hermeneutiğe olan katkıları araştırmanın üçüncü bölümünde incelenecektir. Bu şekilde, bir felsefi geleneğin dünden bu güne devam eden serüvenine bir nebze de olsa ışık tutulmuş olacaktır.

I. BÖLÜM - HERMENEUTİĞİN TANIMI VE KAPSAMI

I.1. Hermeneutik Sözcüğünün Terim Anlamı

I.1.1. Yorum Anlamına Gelen ‘Hermeneia’ ve Onun Fiil Biçimi Olan ‘Hermeneuein’

Hermeneutik, günümüzde üzerinde sıkça durulan ve kullanımı hızla yaygınlaşıp gelişen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa ki hermeneutik teriminin felsefi terminolojiye girişi antik yunan felsefesi ile eşzamanlıdır. Terim Grekçe ‘yorum’ anlamına gelen ‘hermeneia’ ve onun fiil biçimi olan ‘hermeneuein’ yani ‘yorumlamak’ sözcüğünden gelmektedir (Palmer, 2002: 39). Bu kavramlar antik çağlardan beri birbirinden farklı kullanım biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Günümüz çağdaş hermeneutik anlayışına ulaşıncaya kadar geçirmiş olduğu evreler terimin zenginleşmesini sağlamakla beraber ona yeni anlamlar ve tarzlar da kazandırmıştır. Bu çeşitlilik, terimin tarihsel sürecini incelerken; onu sınıflandırma ihtiyacını da beraberinde getirecektir.

I.1.2. Hermes ve Hermeneutik

“Hermeneuein ve hermeneia kavramları ilk defa Aristoteles’in ‘Organon’ unda ‘Peri hermeneias’ ‘yorum üzerine’ adlı bölümde kendini göstermektedir” (Palmer,2002:39). Ancak buradaki kullanım daha çok mantıksal bazı terimlerin yapısını anlatmayı amaçlamaktadır. “Organon’da hermeneia’nın, yani yorumun, konusu önermelerdeki terimlerin kombinasyonunun, terimlerin ilişkisinin ve önermelere ilişkin anlamının ‘doğru’ ve ‘yanlış’ın dile getirilişini nasıl içerdiğidir. nihai noktada düşünce ile düşünceyi dile getiren şey arasındaki ilişkinin anlatımı olan bir önermeler kombinasyonuna dayanan çıkarımın türetimiyle ilgilidir” (Arslan,2002: 14).

Bugün yapılan hermeneutiğin tanımlarına ilişkin sınıflandırmanın ilk basamağını oluşturan teolojik hermeneutik ise tanrı Hermes'in 'duyurmak, ilan etmek' misyonundan kaynaklanan ve tanrı ile insan arasındaki iletişimi sağlamak gayesiyle ortaya çıkan şeklidir. (Palmer,2002:39).

Antik Yunan'da, tanrıların sözleri ve mesajları insanlara, tanrıların habercisi olan Hermes tarafından iletiildiği ve Hermes tarafından aktarılan bu sözlerde tanrılar, insan yaşamı hakkında, insanların görmedikleri şeyleri de 'söz kalıbı' içinde aktardıkları, fakat bu sözlerin yalnızca sözel anlamlarıyla anlaşılmayıp, açıklanmaları ve yorumlanmaları gerektiği için tanrıların sözlerini yorumlama faaliyetine *hermeneutik* denmiştir (Cevizci, 1996:250).

Tanrı Hermes'in en önemli güçlerinden birinin de; "insan anlayışının dışında kalan şeyleri, insan zekasının kavrayabileceği şekle sokabilme yeteneği olduğuna inanılırdı" (Palmer, 2002: 41). Hermes; insan oğlunun dili ve yazmayı keşfetmesini sağlamış, böylece de bu eşsiz yeteneğini insanlarla paylaşabilmenin yolunu bulmuştu. Öyle ki dil; insanın kendine ait düşüncelerini, içselini başkalarına aktarabilmesini sağlayan sihirli bir güç olarak, hayatın ve hermeneutiğin temel aracı olmuştur.

"Martin Heidegger, felsefi hermeneutiği Hermes ile ilişkilendirmektedir. Hermes kaderin mesajını getirmektedir; hermeneuein ise mesaj yüklü bir şeyi, mesajın yerine konabilecek derecede açıklamaktır" (Palmer,2002: 40) Onun için hermeneutik; insan varlığında anlamının nasıl ortaya çıktığını ortaya koyabilecek bir teoridir. Hermeneutik uzun yıllar boyunca buradaki anlamıyla kullanılmış ve kutsal metinlerin yorumlanması görevini üstlenmiştir. Burada yöntem, sadece aracı olmanın ötesine geçmiştir. Bu gün özellikle kutsal kitapları olan dinler için en önemli şey ellerindeki yazılı metinleri yorumlamak ve tanrı buyruklarını yaşadıkları toplumun şartlarına göre güncelleyebilmektir. İşte bu önemli görevi en sistemli şekilde yürütme görevini üstlenen teolojik hermeneutiktir ve uzun yıllar boyunca Hıristiyan teolojisinin, kutsal kitaplarındaki tanrısal bilgileri, dinlerinin metafizik öğelerini anlayabilmek için kullandıkları sistem olmuştur.

Hermeneutik kelimesinin ilk yazılı kullanımlarından birini Oxford English Dictionary 1737 yılında kaydeder. Kelimenin kullanıldığı cümle şu şekildedir: “hermeneutiğin bilinen adil ve makul kurallarına göre kutsal yazıta her durumda kabul edilebilecek bir yaklaşım için bu serbestliği kabul etmek” (Palmer, 2002: 65).

Buradan da anlaşılacağı gibi hermeneutiğin ilk basamağı kutsal metinlerin yorumlanmasıdır. Çağdaş hermeneutik dendiğinde karşımıza çıkan tarzlar ise bu bahisten oldukça farklıdır. Birer felsefi yaklaşım haline gelmiş ve bazı disiplinlerce kullanılan başlıca yöntem haline gelmiştir.

I.2. Hermeneutiğin Kapsamı ve Tarihsel Gelişimi

I.2.1. Söylemek, Açıklamak ve Bir Çeviri Faaliyeti Olarak Hermeneutik

Hermeneutik, bir yöntem olarak farklı tarzlarda kullanılmış olsa da, sözcük anlamı ile ilgili olarak bir anlaşmaya varılmaktadır. Platon ve Aristoteles gibi antik çağ filozoflarının kelimeyi kullanışları ile, çağdaş yorumcuların kullanışları karşılaştırıldığında terimin, birbirleriyle ilişkili olmakla beraber, üç farklı anlamıyla karşılaşmaktayız. Bunlar;

1. Söylemek, dile getirmek anlamındaki hermeneutik;
2. Açıklamak (izah etmek) ve tanımlamak anlamında hermeneutik
3. Çeviri faaliyeti olarak hermeneutik.

Hermeneutiğin kendi içinde farklılıklar göstermesinin sebepleri, bu anlayışa nasıl bakıldığıyla ilgilidir. Bakmakla görmek arasındaki fark gibi, ifade etmek ve açıklamak da birbirinden farklıdır. Buna bağlı olarak yöntem de değişmekte, aynı metin iki farklı boyut kazanabilmektedir.

‘Söylemek’ anlamıyla hermeneutik “Hermes’in duyurma fonksiyonu ile ilgilidir” (Palmer, 2002: 42). “Yunanca bir kelime olan ‘hermeios’ antik şehir kilisesi* rahibine işaret etmektedir” (Palmer,2002:40). Onlar, tanrı ile insan arasında elçilik görevini üstlenmekteydiler. Tanrının düşüncelerinin, mesajlarının bir aracısı olarak aradaki iletişimi sağlamaktaydılar. Bu aracılık da sözlü dili kullanmak suretiyle yapılmaktaydı.

Söylemek, yazı dilinden farklı olarak, kendine özgü bir etkileyciliğe sahipti ve bu yönüyle de iletişimin kaynağı olarak görülüyordu. Yazı ise, dilin kalıcılığını sağlamakla beraber onu zayıflatmış, albenisini yok etmişti. Oysa ki, dildeki ahenk ve vurgular, kelimelere kişilik kazandıran en önemli faktör olarak görülmekteydi.

Bu bağlamda; bir nesneyle bir söz arasında ilişki kurabilmek, birinci anlamıyla hermeneutiğin asli görevi olmuştur. Bir manayı dile getirmek sözlü yorumlama eylemiyle gerçekleştirilmesidir. Burada açıklamaya çalışma gayreti yoktur. Dolayısıyla da, yorumlama sürecinin sadece açıklama yoluyla değil, seslendirme yoluyla da yapılabileceği vurgulanmaktadır. Bir şeyi dile getirmek de bir yorumlama faaliyetidir. Yazılı olsun ya da olmasın bir düşüncenin, başka bir alıcıya nakledilmesi sürecinde alıcı taraf, duyduğu sözcükleri zihinsel bir yorumlama faaliyetinden geçirerek içselleştirebilmektedir.

Söylemek anlamıyla hermeneutiğin materyalleri, edebiyat ve teoloji olarak görülür. Bunun nedeni, edebi ve teolojik eserlerin işitilmesi gereken nesnelere olduğunun düşünülmesidir. Edebiyat ve teolojinin karşı tarafında ise bilimsel eserler yer alır. Bilim, öznellikten yana olmamakla yorumun dışında kalmaktadır. Burada, edebiyat ve teolojiye yorumlanabilir olma özelliğini veren şey ise onların tarihselliğidir. Bu eserler, zaman içerisinde kalıcılıklarını sağlamak amacıyla yazıya dökülmüşler ve etkinliklerinin bir bölümünü yitirmişlerdir. Görsel şekiller, sözcüklerdeki ifade gücünü azaltmış ve anlamın bir kısmının kaybolmasına yol açmıştır. Tekrardan konuşma diline çevrilmeye ihtiyaç duyulan bu

* Burada kilise sözcüğü ile Yunan Antik şehirlerinden biri olan Delphi’deki tapınaklar kastedilmiştir.

eserlerin de yeniden yorumlanmaları ihtiyacı doğmuştur. Bunu sağlayacak anlama kurallarını da Hermeneutik ortaya koyacaktır. Modern hermeneutiğin büyük bölümünü de bu kuralların belirlenmesi çalışmaları oluşturmaktadır.

Açıklamak anlamıyla hermeneutik, yorumun bir başka formudur. Burada bir nesnenin açıklanmadan da ifade edilebileceğinin altını çizmek gerekir. Yukarıda da açıklandığı gibi ifade, sadece eserin duyurulması anlamıyla kullanılmaktadır. Açıklamak ise çok daha derin manalar içermektedir. Burada akıl, bir veri hakkındaki yargısını ortaya koymaktadır. Sözle ifade değil, var olan durumun şartlarına göre ve etkin faktörler hesaba katılarak yapılan bir açıklama söz konusudur. Klasik mantıkçıların önemle üzerinde durdukları bir basamaktır açıklamak. Çünkü o mantıksal çözümlemeden de önce gelir ve en temel anlamlandırma alanının ilk basamağında yer alır.

Hermeneutiğin bu tarzdaki şeklinde, anlaşıldığı üzere, dilin önemi vurgulanmaktadır. Dil mi, yazı mı? Bu cevaplanması güç sorulardan biridir. Bir şiir yazıldığında mı, sözle dile getirildiğinde mi anlamını, coşkusunu daha kuvvetli olarak verebilir? Şarkıların bestesi mi güftesi mi bizi o parçanın içine sürükleyebilecek güce sahiptir? Ya da ikisinin de haricinde, yorumcunun ifade tarzı mı? Tüm bu sorular bizi kesin cevaplara götüremese de bir noktada hem fikir olmamızı sağlar o da yorumun gücüdür.

Hermeneutiğin çeviri faaliyeti olarak gelişen tarzı ise, temel yorumlama süreci içerisinde, anlamayı sağlama amaçlı özel bir alanı ifade eder. Çevirmenin anlama dünyası ile metnin anlama ufkunun karşılaşıp kaynaşması şeklinde ilerleyen bu faaliyet, hermeneutiğin merkezinde yer alır. Çeviri sırasında kişi, gramer, tarih gibi yardımcı unsurlardan faydalanarak metnin anlamını bir araya getirir ve ona ışık tutar. Metnin ve okuyanın dünyası arasındaki bağlantıyı sağlamak hermeneutiğin de temel amaçlarındandır.

I.2.2. Hermeneutiğin Tarihsel Süreç İçerisindeki Modern Anlamları

a. Kutsal Kitap Hermeneutiği

Hermeneutik zaman içerisinde çeşitli şekillerde benimsenmiş ve uygulanmıştır. Bu çeşitliliği sıralayacak olursak, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, birinci sırada kutsal metin yorumlaması gelmektedir. On yedinci yüzyılda Protestan papazlar, kutsal metinleri yorumlamada kiliseyle yardımlaşamayınca bağımsız danışmanlara ihtiyaç duyarlar. Böylece kutsal metne farklı yorumlar getirilmeye başlanır. Bu yorumlar genellikle mistik ve dogmatik içeriklidir. Luther'in bu yorumlara getirdiği eleştiriler sonucunda daha eleştirel bir hermeneutik yaklaşımının ortaya çıktığı gözlemlenir. 18. yüzyılda ise tenkitçi tarihi metodun ve kutsal metin yorumunun ağır bastığı bir dönem yaşanır. Daha sonra Schleiermacher'in yeni hermeneutik yaklaşımı gelir ve onu da dinler tarihi ekolü izler. Son olarak da 1920'li yıllarda diyalektik teorinin ortaya çıkışı ile çağdaş hermeneutik yaklaşımları etkili olmaya başlar.

b. Genel Filolojik Metodoloji Olarak Hermeneutik

Genel filolojik metodolojinin etkinleşmesi, dilsel ve felsefi bir hermeneutik anlayışının gelişmesini sağlamıştır. Bu dönem 18. yüzyıl rasyonalizminin ve klasik filolojinin ortaya çıkışına denk gelir. Bu dönemde tarihi ve tenkitçi bir metot kullanılmaya başlanmaktadır. Çünkü aydınlanma düşüncesi özü itibarıyla “insanın dinsel inanç ve bağlılığa dair görüşlerden ve bu görüşlerin biçimlendirdiği otorite ve yaşam tarzlarından kendisini arındırarak, akıl ve bilime göre yaşamayı kavramaya, organize etmeye ve yaşamaya çalışması sürecine tekabül etmektedir” (Kızılcılık, 2000: 72). Bu düşünceden yola çıkan araştırmacılar kutsal kitaplara da diğer kitaplara uygulanan yorumlama biçimlerinin uygulanabileceğini düşünürler. Çünkü onlar da akla uygun olmalıdır.

Kutsal kitap, kişinin zaman içerisinde aklını kullanarak karşılaşamayacağı hiçbir gerçekten bahsetmez. O sadece zamandan önce oluşmuş akli ve ahlaki bir gerçekliktir. Bu yüzden de aklın yetileri kullanılarak derinlemesine bir incelemeyle kutsal kitapların içine nüfuz edilebilir. İhtiyaç duyulan şey eserin ardındaki ruhu kavrayacak ve aydınlanmış aklın kabul ettiği ifade kalıplarına çevirecek gelişmiş bir tarihi anlayıştır.

Kutsal kitapların incelenmesiyle uğraşanlar her ne kadar aydınlanmaya cephe alsalar da, kutsal kitapları araştırmaya yönelik gramer analizi tekniklerini geliştirmesi açısından aydınlanma felsefesinin faydalı olduğunu da kabul etmek durumundadırlar. Bu çalışmalar sayesinde, kutsal kitap hermeneutiğinin metotları laik yorum teorisiyle yani klasik filolojiyle temelde benzer bir hal alır. “Böylece kutsal metin hermeneutiği ifadesi kutsal metin tefsir teorisi anlamında kullanılan hermeneutiğin yerine geçmiştir” (Palmer, 2002: 71)

c. Linguistik Anlama Bilimleri Olarak Hermeneutik

Linguistik anlama bilimi olarak ortaya çıkan hermeneutiğin yeni biçimi Schleiermacher’ın geliştirdiği bir tarzdır. Schleiermacher hermeneutiği anlama bilimi ve sanatı olarak ele alır. Bu tür bir hermeneutik aynı zamanda filolojik yaklaşıma tenkit mahiyetindedir. Schleiermacher bu düşünce tarzıyla genel bir hermeneutik anlayışını geliştirmeye çalışmıştır. Her türlü metin yorumunda prensiplerinden faydalanılabilecek genel bir hermeneutik şu şekilde ifade edilebilir:

“Bu yaklaşım hermeneutiğin sadece kurallar bütünü olarak algılanmasından öteye giderek onu sistematik olarak tutarlı, diyalogların anlaşılmasında gerekli kuralları belirleyen bir bilim olarak görür ... söz konusu edilen şey, sadece filolojik bir hermeneutik olmayıp, her türlü metin yorumunda prensiplerin temel olarak kullanılabileceği bir ‘genel hermeneutik’ tir” (Palmer, 2002: 72).

d. Sosyal Bilimleri Anlama Yöntemi Olarak Hermeneutik

Dilthey ile sosyal bilimlerin metodolojik temeli olma yolunda ilerleyen hermeneutik tüm beşeri bilimler için temel olabilecek bir sistem olmaya çalışmaktadır. Dilthey'e göre bunun için tarihi bir yaklaşım gereklidir. İnsan olmanın anlamına ilişkin kişisel bilgi de tarihi aklın eleştirisi ile elde edilebilmektedir. Bu düşüncelerden yola çıkarak Dilthey beşeri bilimler için bir metodoloji aramaya başlamış ve ilk olarak da psikolojik yaklaşımı denemiştir. Ancak bu yaklaşımın tarihi bir disiplin olmaması filozofu başka yöntemlerin arayışına yöneltmektedir. Tarihsellik olarak gelişecek bu yöntemin açıklanmasına ileriki bölümlerde yer verilecektir.

e. Varoluşsal Anlama Fenomenolojisi Olarak Hermeneutik

Varoluşsal anlama fenomenolojisi olarak hermeneutik Husserl ve Heidegger tarafından geliştirilmiştir. Bu anlayışta, fenomenolojik yani bilincin kendisini temel alan ve evrenin anlamının ne olduğunu sorgulayan bir yöneme ağırlık verilerek kişinin gündelik bulunuşu ile ilgilenilir.

Husserl'de bilincin açıklığını savunan bir felsefe olarak beliren fenomenoloji, duyularla algılanan nesnelerin ötesindeki ideal özlere ulaşmayı amaçlar. Varlıkların özüne ulaşabilmenin yolu olarak da Husserl 'paranteze alma' tekniğini kullanır. Bu teknikte, saf bilince ve bilinç tarafından doğrudan ve aracısız bir biçimde tecrübe edilen özlere ulaşmak için, duyuların sağladığı tüm veriler dışarıda bırakılarak, yani paranteze alınarak, ideaların bilgisine ulaşılmaktadır.

Fenomenoloji, Heidegger gibi varoluşçuların da doktrinlerini temellendirmek için kullandıkları bir metottur. Heidegger, fenomenolojik açıdan insan varlığını açıklamaya çalışır. Ona göre anlamak ve yorumlamak insanın en temel özelliklerindedir. Dolayısıyla da hermeneutik insan varoluşunu anlayabilmenin yöntemini veren bir disiplin olarak büyük

önem taşımaktadır öyle ki, “Heidegger ‘Varlık ve Zaman’ da sunulan analizine ‘Dasein’ın Hermeneutiği’ ismini vermiştir.” (Palmer, 2002: 73).

Anlamanın ontolojik boyutu Heidegger’de kendine has bir fenomenoloji ile anlatılmaktadır. Onu takip eden Gadamer ise, Schleiermacher’den Heidegger’e kadar olan hermeneutik yaklaşımların kapsamlı ilk tarihi bilgilerini bir eserinde (1960 Hakikat ve Metot) toplamıştır. Gadamer’e göre hermeneutik dil vasıtasıyla varlık karşısında durmaktadır. Dil, her şeyle olan ilişkilerimizi anlamamanın bir aracıdır. “Gadamer ile hermeneutik, “anlaşılabilir varlık dildir” iddiasıyla linguistik seviyede ilerlemeye başlar” (Palmer,2002:74) ve daha felsefi problemlere değinmeye başlayarak epistemolojik ve ontolojik problemlerle de yüz yüze gelir.

f. Gelenek Karşıtı Yorumlama Sistemleri

Geleneksel yorum teorilerine karşın yeni bir bakış açısıyla hermeneutiğe hizmet eden önemli yorumculardan biri de Poul Ricoeur dur. O, “bizim hermeneutikten kastımız bir yorumu, yani belirli bir metni ya da bir metin olarak kabul edilebilecek simgeler topluluğunu yorumlamayı yönlendiren kurallar teorisidir” (Palmer,2002:74) şeklindeki açıklamasıyla farklılığını hissettirmeye başlar. Hermeneutiğin anlamının ‘kültürümüzün yazılı dokümanlarının yorumu için gerekli kurallarla ilgili’ olduğunu düşünen Ricoeur, bu konudaki tezini şu şekilde açıklar:

.... eğer, konuşulan/sözlü dil değil metinler oldukları için metinlerin yorumunun doğurduğu özel problemler varsa ve eğer hermeneutik olarak hermeneutiği oluşturan problemler bu problemlerse, bu durumda insan bilimlerinin şu iki şartı karşıladıkları sürece hermeneutik bilimler oldukları söylenebilir: (1) inceleme nesnelere metin olarak bir metni oluşturan özelliklerden bazılarını sergiliyorsa; (2) metodolojileri Auslegung’un (yorumun ya da tefsirin) veya metin yorumunununkilerle aynı türde prosedürler geliştirebiliyorsa (Ricoeur, Aktaran: Arslan, 2002:100).

Çalışmalarına iki önemli hermeneutikçi olan Gadamer ve Habermas'ın kuramlarını inceleyerek devam eden Ricoeur, bu iki filozofun arasındaki farklılıkları gideren bir hermeneutik yorum geliştirmeye çalışır. Ricoeur, Gadamer'in felsefi hermeneutiği ile Habermas'ın ideoloji eleştirisini "onları ayıran 'aldatıcı antinomilerini' elimine ederek hermeneutikle ideoloji eleştirisinin 'birbirlerine ait olmaları' diye adlandırdığı şeyi göstermeyi dener" (Arslan, 2002: 29-30). Bu konunun ayrıntılarına çalışmanın üçüncü bölümünde değinilecektir.

Poul Ricoeur'un hermeneutik açısından bir başka önemli görüşü ise, psikanaliz ve rüya tabirlerini de bir çeşit hermeneutik olarak düşünmesidir. "Ona göre rüyalar, sembolik görüntülerle dolu birer metindir. Psikanaliz ise bu gizli manaların gün ışığına çıkmasını sağlayacak bir yorumu doğuran tefsir sistemidir" (Palmer, 2002:75). Ünlü psikanalist Freud, rüya ve dil süreçlerinin altındaki gizli manaların şüpheye, bu şüphenin de illüzyonlara yol açtığını, sonuçta gerçek dediğimiz şeyin de bir illüzyon olduğunu düşünerek hermeneutik geleneğe karşı çıkmıştır ve onun bu görüşleri hermeneutikçileri, özellikle de Ricoeur'u çok etkilemiştir. Semboller, mitleri ve metinleri yorumun nesnelere olarak kabul eden Ricoeur'a göre iki tür sembol vardır:

1. Tek Anlamlı Semboller: Mantıkta kullanılan sembollerdir. Tek ve açık yorumları vardır.

2. Çok Anlamlı Semboller: Hermeneutiğin nesnesi olan sembollerdir.

Ricoeur bu düşüncelerden hareketle iki tür hermeneutikten bahseder. Bunlardan ilki Bultmann'ın mitten arındırma teorisinden hareket eder. Bu teori sembollerin içindeki gizli manaları açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. İkinci tür hermeneutik ise yanlış bir gerçekliği temsil eden sembollerini yok etmeye çalışır. Bu tür hermeneutiğin temsilcileri ise Bu düzelticiler ise Ricoeur'a göre Marx, Nietzsche ve Freud dur. Üçü de dini inanışlara karşı olan ve hermeneutikte yeni bir sistem geliştirmeyi isteyen yorumculardır.

Bu birbirine zıt iki yaklaşım yüzünden de yorumun evrensel bir kanunundan söz etmek mümkün olmamaktadır. Ancak yorumun kurallarına ilişkin teorilerden söz edilebilir. Mitten arındırma taraftarları sembollerin ve metinlerin kutsal gerçekliğe açılan pencereler olduklarını düşünürler. Yanlış olarak gördükleri bu düşünce tarzlarını değiştirmeyi amaçlayan düzelticiler ise kutsal kitap metnlerinin yıkılması gereken hatalı teorilerden ibaret olduğunu düşünürler.

Mitten arındırma teorisinde amaç Yeni Ahitteki mitleri silmek değil onlara orijinal ve koruyucu manalar vermektir. Ancak bu, İncilleri modern dünya görüşüne uyarlama çabası olarak da algılanmamalıdır. Marx, Nietzsche ve Freud'un gelenek karşıtı görüşlerini destekleyip sembollerini yok saymak da söz konusu değildir. Amaç, kutsala açılan pencereler olarak görülen mitolojik sembollerin orijinal, gizli kalmış gerçeklerine ulaşabilmektir. Heidegger'in varoluşçu tarzda kendini bilme öğretisi bu teörinin oluşumunda etkili olmuştur. Heidegger varlığın dilsel özelliğinin kendisini insana sunacağını düşünürken Bultmann da tanrının insanla kullandığımız sözcükler vasıtasıyla ilişki kuracağını düşünür. Bultmann'a göre, " Yeni Ahit hareketi, kendi içerisinde yeni bir kendini bilmeye yönelir." (Palmer, 2002: 83).Onun Yeni Ahit'in kendini bildirme fonksiyonu onu modern insanla buluşturur şeklindeki görüşü, Heidegger'in 'bilincin çağrılmasının gerçekleşmesi' düşüncesiyle benzerlik gösterir. Heidegger, hermeneutiğin anlama teörisi olduğunu savunurken Bultmann'a göre; "hermeneutik bir anlama teörisi olmaktan ziyade, yoruma yön verecek bir felsefe şeklindedir" (Palmer, 2002: 84).

İki filozofun düşünceleri arasındaki en büyük fark ise, Bultmann'da insanın, gelecek merkezli tarihi bir varlık olarak düşünülmemesidir. Tarihte nesnel anlamadan bahsedilemez çünkü tarih ancak tarihçinin nesnelliği vasıtasıyla bilinebilir. Yorumcu yorumladığı tarihin içerisinde dir. Bundan dolayı da tarihin anlamı yorumcunun gelecek anlayışıyla bağlantılıdır.

Kısacası Bultmann'ın hermeneutiği, kişinin varoluşçu yolla kendini bilmesi ve bunun beyanı olan söz açısından ne anlama geldiğinin analizidir. Onun hermeneutiğinde kullandığı önemli kuramlardan birisi de 'Alan teorisi(Heisenberg teorisi)' dir. Bu teoriye göre "gözlemlenen nesne, sadece gözlemleniyor olduğu için değiştirilir." (Palmer, 2002: 86). Tarihi de gözlemlediği alanın parçasıdır. Tarihi bilgi, tarihsel bir olaydır. Tarih biliminde özne ve nesne birbirinden bağımsız bulunamaz. Bu prensipten hareketle, olaylar tarihinin zihninde yeniden canlandırılmalıdır. Böylece öznel oldukları için nesnel ve tarihiye mal olmuş olabilirler. Tarih ve tarihi belge yorumu belirli bir ilgiye tabidir ve bu da konu hakkındaki bir ön anlayışa dayanmalıdır.

Bultmann gibi hermeneutiksel problemi ele alan diğer yorum bilimcilerden Ebeling ve Fuch ise bizzat dile ve onun gerçeklikle bağlantısına yönelirler. Yani hermeneutik sadece sözün bildiriminin varoluşçu kendini bilme açısından taşıdığı gerçekliğe uyarlanması ile ilgili değildir. O, dilseldir ve kullanılan kelimenin nasıl anlaşılacağı ile alakalıdır.

"Ebeling ve Fuchs kelimeyi 'kelime-olgusu teolojisi' diye adlandırdıkları teolojilerinin merkezine koyarlar.... Bu teolojiye göre, varlık kelime vasıtasıyla ve kelime içerisinde bir varlıktır; ... varoluşçu yorum metnin kelime olgusu dikkate alınarak yorumu anlamına gelir" (Palmer, 2002: 87). Onlara göre kelimeler anlamayı açar ve ona imkan sağlar. Anlama dünyasında temel fenomen dili anlama değil, dil aracılığıyla anlamadır. "O halde anlama teorisi olarak hermeneutik kelimeler teorisi olmalıdır" (Palmer, 2002: 87).

Kelime olgusu teolojisinde yorumun temel anlamına yani doğal ve doğrudan anlamına bir atıf vardır. Temel gaye ise, anlamayı engelleyen şeylerin ortadan kaldırılması olarak belirlenmiştir. Bu görüş, hermeneutiğin amacına ilişkin faydacı bir yaklaşım olma özelliği ile önem taşımaktadır. Ayrıca, gerçekliğin dilbilimsel olarak ele alınması tarihin sadece olaylar müzesi şeklinde değerlendirilmesinin yerine, kendini kelimeler halinde gösteren bir gerçeklik olarak düşünülmesini sağlamıştır.

Bu teolojide kelimeye olan vurgu ve pratik kaygılar güden bir amaca yönelik, dil felsefesini hermeneutiğin merkezine yerleştirmiştir. Ancak hermeneutik yorum, pratiğe yönelik kurallar içerisinde kalmaz. Hermeneutiksel problem dilin, düşüncenin ve gerçekliğin belirsiz bir şekilde ilişkilendirilmiş olmasına ağırlık verir. Epistemoloji, metafizik ve dil felsefesinden ayrı düşünülemez.

Hermeneutik tüm bu özellikleriyle felsefe tarihi içerisinde birçok filozofun önemle değindiği bir alandır. Felsefi hermeneutiğin tarihsel arka planının belirlenmesi amacıyla felsefe tarihine baktığımızda karşımıza birçok ünlü düşünür çıkmaktadır. Tüm bu filozofların temel tezlerine değinilmesi felsefi hermeneutiğin temel kavramlarının anlaşılıp aktarımı için bir ön-anlama oluşturacağından büyük önem taşımaktadır. Hermeneutiğin günümüzdeki son halkası olarak gördüğüm ve tezin üçüncü bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alacağım Habermas'a geçmeden önce, sözü geçen önemli hermeneutikçilerin ve onların oluşturdukları çağdaş hermeneutik kuramlarının incelenmesinden oluşan ikinci bölüme başlanacaktır.

II. BÖLÜM - ÇAĞDAŞ HERMENEUTİK KURAMLARI

II.1. Schleiermacher öncesi Hermeneutik çalışmaları

II.1.1. Friedrich Ast

Bir filolog olan Friedrich Ast'ın amacı “edebi miras tarzında açığa konmuş olan antik dönemin ruhunu elde etmek tir” (Palmer,2002:112). Burada edebi miras olarak belirtilen şey Antik Yunan ve Roma dönemidir. Bu dönemlerin ruhuna yani asıl olana ulaşabilme gayesi Ast için önemlidir. Asıl olanın bilgisine ulaşma yolu ise dilden geçmektedir. Kullandığımız dil ve kelimeler dış formlar olarak içteki varlık bütünlüğüne yani asıl olanın bilgisine işaret ederler. Yani filoloji sadece kuru bilgiçlik değil, ruhsal değeri olan bir alandır.

Antik döneme hayran olan Ast için bu dönem sanat ve bilim yığını değil, genel anlamda hayatın ideal bir modelidir. Bu yüksek ruhu anlamak dil vasıtasıyla, antik döneme ait eserlerin kavramlarını ele almakla olur. Bunu başarabilmek için de gramere ihtiyaç vardır (Arslan, 2002:17). Yine bu döneme ait eserleri okurken onları anlayabilmek için belli bazı kuralları uygulamamız gerekir bu da bizi hermeneutiğe götürür. Ancak hermeneutik ve gramer birbirine karıştırılmamalıdır. Gramer kavramlarla ilgilidir, hermeneutik ise Geist, yüksek ruh gibi terimlerle karşılayabileceğimiz asıl olanın açıklanmasıyla alakalıdır. Hermeneutik metnin ruhsal manasını açıklama, açığa çıkarma teorisidir.

Ruhsal anlama tartışması içinde Ast, anlamanın döngüsel yapısını tespit eder. Buna ‘hermeneutik döngü yaklaşımı’ da denilir. Bütün varlığın orijinal birliği tezinden ve parça bütün ilişkisinden yola çıkan Ast, anlamanın döngüsel yapısını şu şekilde açıklar:

Bütün bir anlamanın ve bilginin temel ilkesi, bireyseli bütünün ruhunda yakalamak ve bireysel olanı bütünüyle kavramaktır. Bu döngüsel çerçeve vasıtasıyla hermeneutik metnin iç anlamını ve ruhunu, kendi iç gelişiminden çıkararak izah etmeyi dener. Tam anlamıyla metnin iç anlamının açıklaması, eserin, eserin ortaya çıktığı tarihsel dönemle ilişkisini dikkate almalıdır (Ast, Aktaran: Arslan, 2002:18)

“Sosyal bilimlerdeki ruhsal birlik düşüncesi Ast’ın hermeneutik döngü fikrinin temelini oluşturur. Geist her türlü gelişme ve oluşun kaynağı olduğundan bütünü ruhunun izleri bireysel unsurlarda bulunur. Unsur, bütünden hareketle anlaşılır ve bütün de kendi parçalarının içsel uyumundan yola çıkarak öğrenilir” (Palmer, 2002: 113). Yani her şey önceden Geist’ta toplanmıştır ve ondan doğarak şekillenir. Hayata ve fikirlere yön veren odur. Ast sorar: “Eğer tüm olan ve olması imkan dahilinde bulunanlar, önceden olma yoluyla Geist’ta toplanmamış ise, bizim, önceden çok az bilinen en garip görüşleri, hisleri ve fikirleri anlamamız mümkün olabilir mi?” (Palmer, 2002: 113).

Ast felsefesinde hermeneutiğin amacı, eseri, içsel unsurların birbirleriyle ve o çağın kapsamlı ruhu ile olan ilişkileri yoluyla açıklamaktır. Ast’a göre bu üçer çeşit anlama ve açıklama bölümlerini kullanmakla mümkün olur.

Anlama seviyeleri:

1. Tarihi Anlama: Eserin genel içeriğiyle ilgili anlamadır.
2. Gramatik Anlama: Dil ile bağlantılı olarak işleyen bir anlamadır.
3. Geistige Anlama: Eseri, yazarın ve çağın bütün özellikleri dikkate alınarak yapılan anlamadır. Geistige bizi genel ve bireysel ruhtan haberdar eder.

Açıklama seviyeleri:

1. Harf Hermeneutiği: Kelimeler ve onların tarihsel konumlarıyla ilgilidir.
2. Sezgi Hermeneutiği: Yazarın ve çağın ruhunu keşfetmeyle ilgilidir.
3. Ruh Hermeneutiği: Eserin ana fikriyle, asıl temasıyla ilgilidir. (Eserin ana fikri her zaman yazarının hayat görüşünü vermeyebilir. Bu tutarlılık gerektirir ve ancak büyük yazarlar için söz konusu olabilir.) (Palmer, 2002:114-115)

Ast'ın hermeneutiğe olan katkısı, yorum ve yorumlama problemini, bilgi ve yaratıcılık süreçleriyle bağlantılı olarak ele almayı önermesi ve anlamayı 'yeniden oluşturma' olarak ele almasıdır. Bu filolojik ve teolojik hermeneutiği aşan bir adımdır. Anlama, sanatsal yaratıcılıkla bağlantılı olarak düşünölmeye başlanır ve 'Sanatçının yaratıcı süreci ile okuyucununki arasında bir bağlantı var mıdır?' sorusu gündeme gelir.

II.1.2. Friedrich August Wolf

Friedrich August Wolf'a göre hermeneutik işaretlerin anlamlarının tanınmasını sağlayacak kurallar bilimidir. Her kural uygulama sonucu elde edilebileceğinden hermeneutik teorik olmaktan çok pratiktir. Sistematik değil, kuralların bir birleşimidir. Hermeneutiğin amacı, eserde yazarın düşüncesini, onu anlamamızı istediğı tarzda anlamaktır. Yorumcudaki başkalarını anlayabilme yetisi olmalıdır, yani kendisini farklı düşüncelere süratlice elde edebilecek bir ruh aydınlığına sahip olmalıdır. Bu yeti olmadan hermeneutik yapmak da mümkün olmaz. "Wolf'un anlama seviyeleri; gramer, tarih ve felsefe forumudur. Ast'ta olduğu gibi Geist metafiziğı yoktur" (Palmer, 2002: 119).

Filozofa göre, yoruma yardımcı dil anlayışlarına, yazar ve dönemle ilgili her türlü bilgi de eklenmelidir. Bu şekilde yazarın neyi bildiğı bilgisine ulaşılabilir. Felsefe de bu bilgi seviyelerini mantıksal olarak denetlemektedir.

II.2. Schleiermacher ve Genel Hermeneutik (Romantik Hermeneutik)

İdealist bir düşünce tarzına sahip olan ünlü Alman düşünür Schleiermacher hermeneutiğı genel bir anlama ve açıklama teorisi haline getiren düşünürdür. Hermeneutiğin bu gün kullanılan ve tartışılan önemli kavramlarını gündeme getiren ilk kişidir. Onun düşüncelerinin gelişiminde dönemin ünlü Alman idealistlerinin etkisi olduğu gibi en önemli öncülleri önceki bölümde değindiğimiz Ast ve Wolf dur. Onların fikirleri Schleiermacher'ın dönemindeki filolojik çalışmalara temel oluşturmaktadır.

Schleiermacher, varolan her şeyin kaynağını mutlak bir birlikte görür ve bu düşüncesi onun yorumlama yöntemine de yansımıştır. Üstün birliğin anlamına ulaşmak ise çok mümkün görünmez çünkü düşünce sistemleri karşıtların sürekli mücadelesi ile ilerlemektedir. Akıl bir çok noktada yeterli gelmemektedir ve o anlarda da bizi aşkın olan ile iletişime sokabilecek sezgisel yetilerimiz devreye girer. Şimdi bu genel fikirlerin Schleiermacher'ın anlama ve anlamlandırma çalışmalarına nasıl etkili olduğuna değinelim.

Anlama sanatı olarak hermeneutik kendi içinde farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkları aşacak genel bir hermeneutiğin sınırlarını belirlemek ise Schleiermacher'ın en önemli gayesidir. Tüm farklılıkların altında köklü bir birliktelik olmalıdır. Açık bir anlam için, gündemde olan filolojik, teolojik ve hukuksal hermeneutiğin sınırları zorlanmalı ve bunlar tek bir çatı altında toparlanmalıdır. Bu şekilde genel hermeneutik fikri için gerekli ortam da sağlanmış olacaktır. Felsefi eylemlerde ve yorumlama faaliyetlerinde farklı yorum problemleri için farklı kural ve tavsiyeler sunulur ama tüm hermeneutiğe ilişkin olan ve temel eylemleri test edebilen bir düzenek yoktur. Schleiermacher için ise bunun gerekliliği şüphe götürmezdir. Hermeneutik var olan insanın, yine var olan bir anlama nesnesi ile giriştiği diyalogu anlama sürecidir. Diyalogu oluşturan tüm şartlar ele alındığında, olgusal durumlar incelendiğinde anlama daha da yaklaşılır.

Tanrı inancı olan Schleiermacher sezgisel yorumlamaya önem verir. Tanrının akılla bilinemeyeceğini bu yüzden de sezgilerimizi kullanmamız gerektiğini düşünür. Sonuçta da açıklama, hermeneutiği sunma sanatı haline gelir. Asıl olan anlamadır ve sadece anlama keskinliği hermeneutiğe dahil olabilir. Schleiermacher'e göre, "Diyalog şartları içerisinde bir şeyi formüle edip onu sözlü hale getirmek, bir eylem; söyleneni anlamak ise başka ve tamamen ayrı bir eylemdir" (Palmer, 2002: 123). Burada konuşma ve anlama arasındaki ayrım ortaya konmaktadır. Şimdi ise yazılı ve ya sözlü olsun tüm ifadeler gerçekten nasıl anlaşılıyor? gibi bir sorunun sorulma zamanı gelmiştir.

Anlamanın gerçekleştiği ortam olan diyalogda iki unsur vardır: konuşmacı ve dinleyici. Schleiermacher'e göre bu iki unsur arasında gizemli ve ilahi bir süreç vardır. Diyalogda konuşan ile dinleyen hem aynı dili hem de aynı konuyu paylaşmalıdır. 'Hermeneutik Süreç' denilen bu durumda, bir kişinin kelimeleri bir süreç içerisinde geçerek başka bir kişi için anlam kazanmaktadır. Buradan da hermeneutiğin aynı zamanda bir işleme sanatı olduğunu düşüncesine ulaşabiliriz.

II.2.1 Hermeneutiksel Döngü

Schleiermacher'de önemli bir kullanım olan hermeneutiksel döngü düşüncesi, daha önce Ast'ta gördüğümüz, sonradan Dilthey'in de kullandığı bir kavramdır. Bu teoriye göre, anladığımız şey sistematik birliktelikler veya parçalardan oluşur. Bütün parçayı, parça da bütünü belirler. Burada dairesel bir anlamadan yani hermeneutik döngüden bahsedilmektedir. Ancak burada mantıksal bir problemle karşılaşmaktadır. Sürekli birbirini izleyen fikirler içerisinde hangisinin temel ve doğru bir bilgi olduğuna karar vermede ölçütümüz ne olmalıdır? bu probleme bakıldığında hermeneutik döngü fikri geçersiz bir teori olarak mı karşımıza çıkmaktadır? Schleiermacher'in bu sorulara cevabı hayır olur çünkü ona göre, anlamada sezgisel ve ilahi bir yan vardır. Bir tür sıçrama ile bütün ve parçalar birlikte anlaşılabilir. Fakat burada bir problem daha ortaya çıkar: Anlaşılan şey zaten bilinen bir şey midir?

Kişi bir dereceye kadar, yani hermeneutik döngüye sıçrama yapabilecek kadar, konu hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Bazen bir kitaptaki tek bir cümlenin o eseri anlamlı hale getirip bizi doğru anlamaya sevk etmesi gibi bu ufak bilgi kıyıları da anlama için gereklidir. Konuya ilişkin ön bilgi yani hermeneutik döngü fikri, her türlü anlama faaliyetinde dil ve konu açısından etkin bir kullanımdır.

II.2.2. Gramatik ve Psikolojik Yöntem

Schleiermacher'e göre, anlama sanatı olarak hermeneutikte, metnin yazarının zihinsel süreci yeniden tecrübe edilmektedir. Sınırlı bir ifadeden zihne giden bu yol bir çeşit tümevarımdır. Bu yüzden de yorumda birbiriyle ilişkili iki önemli kademe vardır: gramer ve psikoloji.

Schleiermacher'in yoruma ilişkin iki önemli ayrımından gramerci yorum, dil ile ilgilidir. İddiayı nesnel ve genel kurallara göre belirler ve sınırlayıcı özelliktedir. Psikolojik yorum ise, daha pozitif ve öznedir. Bu iki aşamayı birlikte düşündüğümüzde yorumcunun yazarın faaliyetini genel ama pozitif, doğrudan ve sezgisel bir yolla anladığını söyleyebiliriz. Gramerci yorum eseri dil ile olan bağı ve aynı türden edebi eserlerle ilişkisi içinde sunar. Yazarın kişisel özellikleri onun genel düşünce tarzına bağlı olarak anlaşılabilir. Yani parça-bütün ve bunların birbirlerini aydınlatma prensibi yorumun her iki yönü için de temeldir. "Hermeneutik yazarın zihni tecrübesinin yeniden inşasıdır" (Arslan,2002:19). Ancak bu yazarın hislerini ve onu yönlendiren şeyleri bulmak (psikanaliz) olarak düşünülmemelidir. Bu; başka birinin düşüncelerini, onun sözlerini yorumlamak suretiyle yeniden oluşturmaktır. Çünkü yazar neyi tecrübe ettiyse onu yeniden yaşamak ister, eserini de bu sebeple yazar.

Schleiermacher'e göre, "söylem iki unsurdan (dil bütünü ve düşünürün zihni) oluştuğu için, anlama sanatı bu iki unsurun etkileşimini içeriyor olmalıdır. o nedenle bu sanat gramatik yorumla (bir dili orijinal muhataplarına göre anlamının kurallarını düzenler), teknik yorum (yazarın düşüncesini kavramanın yollarını ortaya koyar) arasındaki diyalektiği çözerek ilerleyecektir (Arslan,2002:19)

Psikolojik yorum için sezgi şarttır. Gramatik yorum, sadece karşılaştırma metoduyla metnin genelinden özeline inebilir ama psikolojik yorum hem karşılaştırma metodunu hem de ruhsal yetileri kullanır. Schleiermacher, 'Üslubun tam anlaşılması,

hermeneutiğın yegane gayesidir’(Palmer, 2002:128) der. Dille ilgili gramer kuralları yazarın üslubuyla, onlar da psikolojik yöntemle elde edilen yazarın kişilik özellikleriyle birleşince anlama meydana gelir. ‘Schleiermacher, sistematik bir bilim olarak hermeneutik’ der. Genel kanun ve prensiplere ulaşma çabası, bilimsel bir çabadır. Böylece, dil merkezli hermeneutikten özne merkezli hermeneutiğe bir geçiş yaşandığını söyleyebiliriz. Hermeneutikte yazarın niyetini anlamak esastır. Yorumun doğruluğunun ölçütü de yazarın hedefidir. Yazarın amacını anlamak da onun içinde yaşadığı dil dünyasını anlayarak ve yazarın ruh halini anlayarak mümkün olur.

Yazarın zihinsel durumuna verilen önem Schleiermacher’in hermeneutiğinin psikolojik tonda bir hermeneutik olarak yorumlanmasına sebep olmuştur. Schleiermacher de, “hermeneutik operasyon psikolojik tarafa doğru genişler” (Arslan,2002:52) cümlesiyle bunu kabul eder görünmektedir. Ayrıca Schleiermacher, “metnin ‘durumlardan izole edilmiş dünyasız ve yazarsız bir form’ olarak kavrandığı anlama düzeyinde kalmaktan çok, yorum alanının, yorumun teknik analiz – stilin eksiksiz anlaşılması- olduğu yerdeki metin analizinin ‘diğer tarafına’ doğru genişletilmesinin önemini vurgular” (Schleiermacher, Arslan,2002:52).

Filozofun felsefesinde hermeneutik, yazarın zihinsel hayatının yeniden inşasıdır ve bunun olanağı da dilin anlaşılmasına bağlıdır. Buradan da anlaşılıyor ki, gramatik ve psikolojik yöntem bir bütünün birbirine bağımlı olarak işleyen en önemli iki parçasını oluşturmaktadır.

Schleiermacher’in hermeneutiğe olan katkılarını özetleyecek olursak, düşünür; bilimsel kavramlarda gördüğü evrenselliği tarihsel ifadelere ve anlamanın yapısına da taşımış ve bunu ön anlamanın gerekliliği içerisinde ele almanın önemini vurgulamıştır. Ona göre yorumun görevi, “söylemi, söylemin yaratıcısından bile daha iyi anlamaktır” (Arslan,2002:36). Schleiermacher’in yorumlamada diyaloga girilen kişinin işitme fonksiyonunu vurgulaması bir çok düşünürce kabul edilse de, konuşmacının zihinsel sürecine

olan vurgusu eleştirilmiştir. O, hermeneutiğin içine, tecrübenin dışında yer alan ve sezgisel olarak niteleyebileceğimiz anlama alanlarını da dahil etmiş ve bu görüşü ile Dilthey ve Heidegger'in hermeneutik anlayışlarına önemli bir katkıda bulunmuştur.

Schleiermacher'in görüşleri ile hermeneutik, insani tecrübeyi anlamada merkezi bir rol üstlenmiştir. O hermeneutiği, yalnızca metinleri geçmişin dokümanları olarak araştırma amaçlı yorum için değil, aynı zamanda öteki kişinin iç dünyasının gizemini anlamak için de sosyal tecrübenin temel ve ana boyutu olarak geliştiren ilk şahsiyettir. Kişilerin bireyselliğine yönelik bu ilgi, onların genel kurallara ve yasalara göre sınıflandırılarak kendilerine ilişkin çıkarımlarda bulunamayacağının anlaşılması, ötekinin somut mevcudiyetine yönelik anlamlı bir yaklaşımdır. Schleiermacher'in hermeneutiği, aslında mesele bireyselliğin gizemi olduğu için, yanlış anlamadan kaçınma yetisi olarak tanımlamasının nedeni budur (Schleiermacher, Aktaran: Arslan,2002:152)

Hermeneutiksel problemleri Dilthey gibi tarihsel belirsizliklerle açıklamayan ve diyalogun psikolojik şartları üzerinde duran Schleiermacher'in görüşlerinden ilham alan önemli bir düşünür de Gadamer olmuştur. Görülüyor ki özellikle Alman ekolünün düşünürlerini oldukça etkilemiş olan Schleiermacher modern hermeneutiğin fikir babası olarak kabul edilebilir. Onun izlerine ilerleyen bölümlerde de rastlayacağımıza dikkat çekmek istiyorum.

II.3. Dilthey ve Tarihsel Yöntem Hermeneutiği

Schleiermacher'den sonra hermeneutik çalışmalarına yeni bir soluk getiren kişi Dilthey olmuştur. Dilthey; Schleiermacher'in hermeneutikte yaşadığı problemin tarihsellik ile ilgili olduğunu düşünüyordu. Genel olarak, Dilthey'in hermeneutik ile ilgili düşüncelerini üç dönemde ele alabiliriz. Birinci döneminde filozof, insan bilimlerini anlamada psikolojik yaklaşımı kullanmıştır. İkinci döneminde ise *tarih*'i yaşam felsefesinin temeli olarak görmeye başlamış ve *tarihselciliği* savunmaya girişmiştir.

Evrenin doğa bilimlerinin deney alanı olması gibi tarihin de insan bilimlerinin deney alanı olduğunu düşünen Dilthey, tarihe olan ilgisini arttırmış ve onu aradığı cevapları bulabileceği bir çıkış noktası olarak görmeye başlamıştır. Tüm bu araştırmaları onu insan bilimlerinde uygulanabilecek genel bir yöntemin olmasının gerekliliğine götürmüş ve üçüncü dönemde Dilthey hermeneutiğe yönelmiştir. Hermeneutik; bütün insan bilimleri için anlamının yöntemini olmalıdır. Bu şekilde genel olarak yazılı kaynakların yorumlanması olarak kullanılan hermeneutiğin kapsamı da genişletilmiş olmaktadır.

Dilthey'in tarihselliğe verdiği önem onun her düşüncesinde kendini belli etmektedir. Bir çok kez insanın tarihsel bir varlık olduğuna değinmiştir. Dilthey'de tarihsellik iki anlama gelir. Bu saptama Palmer'da (2002 : 158) şu şekilde ifade edilir:

(1) kişinin kendisini anlaması doğrudan değil, dolaylıdır; bu anlayış geçmiş dönemlerde oluşturulmuş ifadeler arasından hermeneutiksel bir dönüş yapmalıdır. Tarihe bağlı olduğu için o, temelde ve zorunlu olarak tarihseldir.(2) insan henüz belirlenmemiş bir canlıdır ve [...] onun ne olacağı konusu, kendisinin vereceği tarihsel kararları beklemektedir. [...] kişi kendi mirasını oluşturan belirlenmiş ifadelere el uzattıkça, yaratıcılık yönüyle tarihsel olmaktadır.

Tarihsellik anlayışı temelde, her olayı yaşandığı dönemin özelliklerine göre yorumlamayı amaçlar. İnsanları, kurumları ve toplumları tarihin akışı içerisindeki yerine göre değerlendirmek gerekmektedir. Her çağa damgasını vuran önemli fikirler vardır ve çağlar bu fikirler ışığında açıklanabilir. Bu düşüncelerden yola çıkarak Dilthey, insanın ne olduğunu bize anlatan şeyin tarih olduğu sonucuna varır. Nasıl ki tarih süregelen ve tamamlanmamış bir şey ise, insan ve insanın özüne ait yorumlarımız da tamamlanmış, gelişen ve değişen bir yol izlemektedir. İnsanın duygu ve düşüncelerini araştıracağımız alan da doğa değil, tarih olmalıdır.

Tarihselliğe verdiği önemle Dilthey modern tarihsellik fikrinin babası olarak gösterilmektedir. Dilthey bu özelliği ile kendinden sonra gelen düşünürlere de büyük bir etkide bulunarak hermeneutiğe önemli bir katkıda bulunmuştur.

II.3.1. İnsan bilimleri ve Tabiat Bilimleri

Dilthey'in amacı, içsel yaşantılarımızın ifadelerinin nesnel olarak geçerli yorumlarını elde edebilecek metodu bulmaktır. Tabiat bilimleri ile sosyal bilimlerin birbirlerinden farklı olduğu ortadadır ve tabiat bilimlerinin kurallarının ve düşünce tarzının sosyal bilimlerde de kullanılmaya çalışması doğru değildir. O halde sosyal bilimlere uygun bir yöntem arayışı doğmaktadır. Bu noktada Dilthey ilgisini insanın kendini ortaya koyduğu yaşam alanlarına çevirir. Düşüncemizin hareket noktası hayat ve hayata ilişkin sorular olmalıdır. Hayatın ötesinde değil, bizzat içinde olanla ilgilenilmelidir. İnsanla ilgili tüm çalışmalar da anlama eyleminin yapısını çözmeye çalışır. Bu noktada, tabiat bilimlerinin indirgemeci ve mekanik bakış açısından kurtulmak gerekir. Bunu başarabilmek için de, insanın sosyal ve sanatsal faaliyetlerini anlamaya yönelik bilimlerin sorularına yanıt verebilecek bir metot geliştirmek için çalışılmalıdır. Dilthey'e göre bu metodu içeren yorumlama faaliyeti, "yaşamayı bir yazılı metinmişçesine incelemek" (Köker, 1990:59) anlamına gelmektedir. Yaşama ve insana yönelerek uygulanabilen bu yöntem aynı zamanda pratik bir nitelik taşımaktadır.

Dilthey'e göre; 'Tabiatı açıklarız, insan zihnini anlarız' (Dilthey, Aktaran: Bilen, 2002:70). Zihinsel olgular fiziksel nedenlere indirgenemez. Ancak insan bilimlerinde de deneme ve tümevarım yöntemleri kullanılmalıdır. Bu bilimsel ve nesnel bir çalışma için gereklidir. Ancak, tabiat bilimlerindeki ile insan bilimlerindeki nesnellik birbirinden farklıdır. Deneme ve tümevarım ancak farklı biçimlerde kullanıldığında sonuç verecektir.

İnsan bilimlerinde nesne, doğa bilimlerinde olduğu gibi bizden bağımsız değildir. Deneme, insanın kendisini de içine alacak şekilde genişletilmelidir. İnsan bilimlerinin konusu yine insandır. Dilthey denemeyi ikiye ayırarak inceler; iç yaşantıların tecrübesi ve dış duyu tecrübesi olarak. Hayatımız olarak nitelendirebileceğimiz her türlü deneyim yaşam tecrübesinin içeriğini oluşturan dünyadır ve bu dünya da insan bilimlerinin konusudur. Dilthey bu şekilde deneyim kavramının kapsamını değiştirerek; onun sosyal bilimlerde kullanılabilir bir yöntem olmasını sağlamaya çalışmıştır. İnsan bilimlerinde tümevarım yönteminin nasıl uygulanacağı konusunda da çıkış noktası insandır.

İnsani olgular tekildir. Bir kere yaşanır ve aynı koşullarda ikinci bir tekrarı mümkün değildir. Doğa bilimlerinde, aynı ortamlar sağlanarak sonuçları gözlemlenebilen deney ortamlarını insan deneyimleri için oluşturamayınca karşımıza tekilin bilimi olur mu? sorusu çıkmaktadır. İnsan bilimlerinde genelin bilgisine varılamaz çünkü olgular tekil ve kendine özgüdür. Dilthey bu sorunun çözümünde dönemin etkin gruplarından Yeni-Kantçılardan etkilenmiştir. Onlara göre; tekil olguları değil, tarihsel ve insani olguları genel değerler ve değer tipleri altında bilimin konusu yapabiliriz. (Bilen, 2002: 78) Bu noktadan hareketle Dilthey, insan deneyimindeki hangi unsurların tarihsel hayatın kategorileri olduğunu tespit etmeye çalışır. Bu kategoriler sayesinde insan davranışlarının ve eylemlerinin değerlendirilmesi mümkün olabilecektir.

İnsan bilimlerinde doğru bilginin sınırlarını çizebilmek için tarihsel aklın sınırlarını belirlemek gerekir düşüncesinden yola çıkan Dilthey, tarihsel aklın kategorilerini şu şekilde belirlemiştir:

- (1) Parça-Bütün Kategorisi,
- (2) Araç-Amaç Kategorisi,
- (3) Güç ve Kuvvet Kategorisi,

- (4) İç ve Dış Kategorisi,
- (5) Değer Kategorisi (Dilthey, Aktaran:Bilen, 2002: 82).

Sosyal bir olgu bu kategoriler ışığında incelendiğinde sağlıklı bir bilgiye ulaşmak ta mümkün olacaktır. Bu kategorilerin bütünü göz önüne alarak inceleyeceğimiz bir olayın anlamı netleşecek aynı zamanda nesnellik de kazanacaktır. Bu sistem aynı zamanda yaşantılarımızdaki tarihsel sıralamayı yapabilmemizin de bir yoludur. Bu şekilde karmaşık bir olgu olan hayatı geçmiş, şu an ve gelecek olarak sınıflayıp tecrübe etme olanağına da sahip olabiliriz.

Dilthey, “her ne kadar bilmenin tarihsel ve bilimsel metotları arasında bir farklılık bulunduğunu kabul ediyor ise de, buna rağmen, doğa bilimleriyle sosyal bilimler için aynı objektivite/nesnellik türü iddiasında bulunur” (Hekman, 1999: 134). Sosyal bilimlerin araştırma alanı olan yaşantı dünyamız için de nesnel yargılara varabilmek mümkündür. Filozofun bu objektivite tezi ancak Husserl fenomenolojisi ile aşılabilecektir. Husserl, yaşantı dünyasının nesnel bilimlerden önce geldiğini göstermeye çalışmıştır.

Anlaşıldığı üzere, Dilthey felsefesinde insan bilimlerinin dayanacağı temel nokta ‘yaşantı’dır. Bu yaşantıların dışarıya vurulan ifadelerini anlamak da insan bilimlerinin konusudur. Hermeneutik, anlamamanın yöntemi, dolayısıyla da insan bilimlerinin yöntemidir. Anlamamanın konusu olan yaşam ifadelerine bakıldığında; bunların bir nesneyi gösterdiği gibi zihinsel bir süreci de işaret ettiği görülür. Bu nedenle anlamayı iki şekilde değerlendirme gereği doğar: doğrudan anlama ve dolaylı anlama.

II.3.2. Dilthey ve Anlama

Dilthey'e göre anlama, "bir zihin içinde ötekinin zihinsel nesnelleştirmelerinin farkına vardığı süreçtir. Anlama Ben'in Sen'de yeniden keşfidir" (Arslan, 2002: 21). Anlamanın nesnelere ise yaşanmış tüm tecrübelerdir. Dilthey bu tecrübeleri, hayatı anlamada temel ve yüksek anlama olarak iki tür etkinlikten bahseder. İçerisinde yaşadığımız bu evreni doğrudan anlarız. Bu yaşantı dünyası bütün bilme eylemlerinden önce gelir ve bu yüzden bu tür anlamaya temel anlama da denebilir. İnsan hayatını, kendini nesnelleştirip dışı vurduğu bu dünyayı doğrudan anlar. Bu dünya, herkese açık olmakla nesnel; insan yapımı olmakla da öznel bir yapı içerir. Bu farklılık yüzünden de doğrudan anlama kimi zamanlarda kesintiye uğrar ve o anlarda da dolaylı anlama başlar. Dolaylı anlama aynı zamanda yüksek düzeydeki anlama türüdür. Doğrudan anlamanın mümkün olmadığı ve ileri düzeyde bir anlamaya ihtiyaç duyulduğu an aynı zamanda yönteme de ihtiyaç duyulduğu andır. Yüksek düzeyde bir anlama yapabilmek için, söz konusu anlama nesnesinin öznelliğine inebilmek gerekir. Bu da uygun yöntemin kullanılmasıyla olanaklı olur. İnsan bilimlerini doğa bilimlerinden ayıran en önemli yönlerden birisi de tekil ve özgün olanı anlama yöntemine duyulan ihtiyaçtır.

Dilthey, anlama konusuna verdiği önemle de kendinden önceki hermeneutikçilerden farklılaşmaktadır. Filozofa göre, *anlama*'da çıkan sorunların kaynağı, Schleiermacher'in dediği gibi tarihten ve dilden kaynaklanan bir yabancılaşma problemi değil, her insanın kendine özgü oluşundan ve bireyselliğinden kaynaklanan bir sorundur. Bu sebeple de yüksek anlama, kişilerin doğal yeteneğine bırakılmadan, kuralları belli ve öğretilebilir bir yöntem olarak tasarlanmalıdır. Bu yöntemin belirlenmesi de epistemolojik bir çabayı gerektirir. İnsan bilimlerinde anlamanın yolunu ve sınırlarını çizen hermeneutik de felsefi bir kuram olmak zorundadır. Anlamanın imkan ve sınırlarını belirlemenin sistematik ifadesi de hermeneutik yöntemini, yani insan bilimlerinin özel yöntemini oluşturur.

Hermeneutik yöntemi uygulayabilmenin sırrı da iki noktada toplanabilir. Ötekine sevgi ve anlayışla yaklaşp, birlikte hissetmeyi sağlayarak empati kurmak ve anlamının kendi iç yapısındaki zamansallığı keşfederek, tekrar edilerek yeniden yaşama deneyimi.

Bireyin, kendi hayatıyla ilgili süreklilik tecrübesinden hareketle hiçbir öznenin tecrübe etmediği tarihsel sürekliliği kurma düşüncesi sosyal bilimlerin en önemli sorunlarından. Dilthey gibi, mutlak bilginin varlığını savunmayan birisi için de, tarihsel bilginin bütünlüğünü korumanın yolu deneysel verileri tümevarım yoluyla birleştirmeye çalışmak olmuştur. Doğa bilimlerinden pek de farklı bir yol çizmemesi onun en çok eleştirilen yönlerinden biri olmuştur.

II.3.3. Dilthey ve Hermeneutik Döngü

Dilthey'in hermeneutik döngüyü açıklamak için kullandığı örnek **cümle**'dir. Dilthey'e göre cümle: 'Her bir parçanın anlamından bütünün anlaşılmasına yol bulunurken, kelimelerin belirsizliği de düzenli ve anlamlı kalıplara dönüşür. [...] bir şahsın hayatındaki parça ve bütünlük açısından da [cümledeki aynı ilişki] var olduğunu iddia eder. Bütünün anlamı bir 'his (sense)' olup ayrı ayrı parçaların anlamlarından derlenmiştir" (Palmer,2002:160). Burada anlatılmak istenen, yaşamın her anının başka bir an ile bağlantıda ve etkileşimde olduğudur. Her deneyim, bir başka deneyimden etkilenir. Palmer'ın (2002:163) belirttiği gibi, "anlamın döngüsellliği, hermeneutikte büyük bir öneme sahip diğer bir sonucu da doğurmaktadır: Her bir parça diğerini öngördüğüne göre, anlamının doğru bir başlangıç noktası bulunmamaktadır. Buna göre 'öngörüsüz' anlamak mümkün değildir". Dilthey bu görüşünü hem deneysel hem de insani bilimlere uygular. İnsan bilimlerinde anlamının kendisine bağlı olarak gelişeceği nokta da yaşanmış deneyimdir.

II.4. Felsefi Hermeneutik ve Fenomenoloji

II.4.1. Husserl Fenomenolojisi ve Hermeneutik

Fenomenolojik hareket, hermeneutik çalışmalarına özne-nesne ayırımına yeniden dikkat çekerek başlar. Bizzat bilginin, anlama ve açıklamanın kendisinin sorgulanmasıyla ilgilenir. Daha derine inmeye çalışan bir anlama kuramıdır. Fenomenoloji, fenomenin düşünce öncesi kavranan alemini açıklar. Aşkınısal bir felsefe modelini oluşturan Husserl aşkın olma özelliğini şöyle açıklar:

‘Aşkınısal’ sözcüğünü oldukça geniş bir anlamda, Descartes yoluyla tüm modern felsefelerde anlamın kaynağı olan ve deyim yerindeyse bunların tümünde kendine gelmeye ve sorunların ve dizgesel işleyişin arı ve gerçek biçimine ulaşmaya çalışan kökensel örge yerine kullanıyorum. Bu tüm bilişsel oluşumların en son kaynakları üzerine araştırmanın, bilenin kendisi ve bilişsel yaşamı üzerine kendi-için-düşünmesinin örgesidir ki, bilen için geçerli olan tüm bilimsel yapılar onda amaçlı bir yolda varlık kazanır, kazanımlar olarak saklanır ve geçmişte olduğu gibi şimdi de özgürce elinin altında durulur. (Bubner, 1993: 41-42)

Husserl için bilinç aşkın bir yapıdadır. “Husserl Ben’i ‘transendental sempati’ diye adlandırır ve tranzendental sempati, orada gördüğüm şeyi, görsel nesnenin öncelikli mevcudiyetine dayanan yeni bir edimle öteki kişi olarak kurmam anlamına gelir”(Arslan,2002: 155). Bu felsefede fenomen, insan bilinçliliğine indirgenmektedir. Varlığın nesnellliğini de bilinçliliğin bir başlangıcı olarak görme eğilimindedir. Husserl felsefenin sert bir bilim olması gerektiğini, daha deneysel olması gerektiğini düşünmüştür. Onun bu bilimsel eğilimi değişmez bilgi arayışında kendini gösterir. Felsefe temelde bilimsel olarak kalır.

İlk defa Husserl, “sorgulanmadan kabul edilen ‘nesnenin bilince verilmişliği’ şeklindeki objektifliği sorguladı ve algılama gibi en temel bilinç eyleminin bile yorumlayıcı yapıda olduğunu kanıtlamaya çalıştı”. (Husserl, Aktaran: Bilen,2002 : 93) Yine Husserl; “Anlamanın, psikolojik bir süreç değil, aksine zihin ile nesne arasındaki karşılıklı ilişkide ortaya çıktığını savunur” (Husserl, Aktaran: Bilen, 2002 : 94). Ona göre; bir nesnenin algısı bile onun anlamından oluşmaktaydı.

Deneyime dönmeye Husserl, ‘kategorik yönelim’ der. (Husserl, Aktaran: Bilen,2002 : 94) Kategorik yönelimlerde, özne-yüklem ilişkisinin dışında da anlamlar çıkar. Tümel kavramların ortaya çıkışı da böyle olmuştur ve onlar da aslında anlamlı kavramlardır. Yine cümlelerde anlamı pekiştiren ‘dır’ gibi gramatik anlam öğeleri de anlamsız değildirler. Bize bütün hakkındaki zihinsel bir hareketi göstermektedirler.

Husserl’in hermeneutik anlayışında bilme edimlerinin bütünü transendental bir özellik taşır ve bunun bir özne tarafından bilinmesi olanaklı görünmemektedir. “Husserl, [bilgiyi temellendirme sorununda] aşkın özne kavramına başvurmakla idealizme kaydığını fark etmiştir”. (Husserl, Aktaran: Bilen, 2002 : 95) Aşkın öznellik ve aşkın bilinç kavramlarının mutlak bir özne idesi olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır. Bu görüşleriyle Husserl, öğrencisi Heidegger’den ayrılır.

II.4.2. Heidegger Ve Varoluşsal Hermeneutik

Algının ve dolayısıyla her türlü bilinç halinin zaten bir tür yorum içerdiği ile ilgili Husserl’in görüşünü Heidegger geliştirmiştir. Heidegger özne nesne ayırımına dayalı epistemolojik kuramları reddeder. Dış dünyanın tecrübesi yerine, öznenin iç dünyasındaki tecrübe birikimini ve zihinsel bir tutum olarak ‘anlama’ yerine ‘bir edim olarak anlama’ yı koyar. Ona göre anlama zihinsel bir bilişim değil; pratik, varoluşsal bir yatkınlıktır. Zihinsel kavrama, anlamadan türeyen ikincil bir bilmedir. Anlama ise, değişik yollarla kendisini dışa vuran insan varlığının varoluşsal özelliklerinden biridir (Bilen, 2002 : 103).

“Dışarıdaki deneysel dünyanın varlığının kendi anlamını yine kendisinin açığa çıkarmasına karşılık gelen veya onun korrealtı olan açıklık insan varlığının ontolojik yapısına ait bir anlamadır. Dünya bilen özne için, epistemolojik olarak yabancı duran nesnel bir şey değildir. Dünya varoluşsal anlama içinde açığa çıkar. Anlama, ‘varoluşun kendisinin temel belirlenimidir. Yorumlama ise “esas olarak sözle değil, eylemle dışa vurulur” (Heidegger, Aktaran: Bilen,2002:96).

Heidegger’e göre varlığı sadece görüngü olarak varlık yönüyle incelemek doğa bilimlerinin konusudur. Bunu insan bilimlerinde uygulamak mümkün değildir. Ancak varlığın ne olduğu sorunu çözümlerse ön bilgi sorunu da çözülebilir. Varlık nedir? sorusunu kendisine sorun edinen insanda varlık hakkında bir ön bilgi var demektir. Bu ön bilginin kesinliğine ulaşmak Heidegger’in ontoloji dediği alanın konusudur. Çeşitli nesnelere deneysel olarak araştıran bilimlerin ontolojik temeli de bu şekilde belirlenebilir. Varlığa ilişkin sorular, varlığı deneysel bilimlerden önce ve onların temeli durumunda gören ontolojilerin kendi sınırlarını belirleyebilmeleri için de gereklidir.

İnsanın diğer nesnelere yönelişi onun varoluşunu belirler. Bu varoluş da belirli yapılar içinde gerçekleşir. Bu varoluşsal yapılar kendilerini nasıl açığa vururlar sorusuna yanıt ise günlük yaşamımızda ortaya çıkan edimlerimizde ve dilde gizlidir. Heidegger, “dil, varlığın evidir” (Heidegger, 1998b:14) derken varlığa ilişkin sorularımızın cevabını arayacağımız adresi de göstermiş olur. İnsanın varlığının varoluşsal yapılarını ve diğer nesnelere olan deneysel ilişkilerini belirleyen kavram ise ‘zaman’ dır. Zamansallık insanın varoluşsal yapılarından biridir tıpkı anlama gibi. Anlama ile ifade etme de birbirinden ayrılmaz. Bunlar gibi dilsellik de varoluşsal bir yapıdır. Anlamanın sözle veya sesli olarak dile getirilmesi ‘ifade etme’ dir. (Bilen, 2002 : 99)

Hermeneutik, 'bir şey olarak' dil tarafından sergilenen nesnenin, 'bir şey olarak' anlaşılmanın açıklaması ve sözle ifade edilmesi olarak insanın varoluşsal yapısına ait bir süreci belirtir. (Heidegger, Aktaran: Bilen, 2002 : 107) Anlama, yorumlama ve uygulama süreçleri Heidegger tarafından birlikte algılanan kavramlardır. Varoluşsal anlamamanın üç ön-yapısı vardır: ön sahiplik, ön görü ve ön kavrayıştır. (Bilen, 2002:108) Ancak ön yapılar 'şeylerin kendilerine göre' denenmeleri suretiyle güvence altına alınmalı ve sanılardan uzak durmaları sağlanmalıdır.

Dilthey anlamamanın sorunları üzerinde dururken Heidegger anlamamanın neye göre olduğunu, nasıl bir ufuk içinde gerçekleştirildiğini ortaya koymaya çalışır. Bu nedenle de, varlık hakkında ön bilgisi olan insan, varoluşunun yapılarının fenomenolojik çözümlemesine girişir. Bu yapı bize hem doğa hem de insan bilimlerinin temelini verir. Bu yapılar; zamansallık, anlamak ve dilselliktir. Heidegger ile birlikte yalnız anlamamanın değil, zamansallık ve dilselliğin de insan varlığının yapıları olarak düşünölmeye başlaması hermeneutiğe yeni bir ufuk açar. Zamansallık da sürelilik ile alakalıdır. Bir şey zamansallığını Dasein'in süreli oluşundan alır. Sürelilik bir şeye vakti olmak gibi düşünölmemelidir. İnsan varlığının tüm yönelmişlikleri, varlığının başlangıçsızlığı, atılmışlığı, kendini gerçekleştirme arzusu bu kavramın kapsamı içerisindedir.

İnsan bilimlerinde çözümsüz bir sorun haline gelen ve anlamaya engel olan tarihsellik böylece Heidegger'de farklı bir anlam taşımış olmaktadır. Sürelilik nasıl somut vakte çevrilebilir sorusuna yanıt aranır. İnsanın kendi varoluşunu edimleriyle ortaya koyması veya yorumlaması 'tarihsellik' tir. Varoluş kipinin sözle ifadesi ve edimle açığa vurulması süreliliğin tarihsellik olarak somutlaşmasıdır (Bilen, 2002 : 101).

Heidegger için tarihsellik, tarih bilimi ve geçmişte meydana gelen tarihten farklıdır ve ontolojik bir karakterdedir. 'insan, belirli veya belirsizce de olsa kendi geçmiştir' görüşü Gadamer'in etkin tarih fikrinin de kaynağı olmuştur. Tarihsellik Heidegger

felsefesinde varlığın anlaşılması için temel bir ontolojik sorundur. Heidegger, “tarih etrafında dolaşılacak şey olarak hüküm sürer” (Heidegger, 1998a: 36) derken bu sorunu dile getirmeye çalışmıştır.

Heidegger, Dasein’ın varlığı anlamasının döngüsellğine işaret etmek ve varlığın kendisinin manasının anlaşılması hakkındaki kendi ontolojik araştırmasının yöntemini belirtmek için hermeneutik daireye başvurur. (Bilen, 2002 : 105) Ona göre hermeneutik anlamının döngüsellğini tasvir eder. Bu da onun hermeneutiğin gelişimine en önemli katkılarından.

Heidegger, Dasein’ın ontolojik bakımdan döngüsel yapısıyla ilgili tartışmasında bu noktaları, yorumlama ve anlama açısından özetler. Dasein anlamı, bir yorum formunda ifade eder. bu yorum daima kendisi önceden varolan yapılar tarafından oluşturulmuş bir ön anlamada temellenir. Bu daire der Heidegger, bir fasit (kısır) daire değildir. Mesele daireden kurtulmak değildir; insanın peşinen dairece içerildiğini ve buradan hareketle önceden var olan yapıların, Dasein’ın karşı karşıya kaldığı şeylerin kendileri ile ilişkili Dasein’ın hakiki kavrayış imkanları içindeki işleyiş tarzını ortaya çıkaracağını farkında olmasıdır (Arslan, 2002:23).

Heidegger’in hermeneutik döngü düşüncesinde, deneyimin konusu olan nesne daima tecrübe eden bilinç karşısında başkılığını koruduğu için anlama ve deneme asla sona ermez ve tamamlanamaz. Ancak bu bir kısır döngü değil, anlama için gerekli olan bir durumdur. Hermeneutik durum, Dasein’ın şimdiye açık oluşu ve bir kez karar verdiğinde de geçmişin tekrar eden durumlarına karşı açık oluşu anlamına gelir.

Anlama Dasein’ın kendisinin bir varolma tasarımıdır. Yorumlama ise bu anlamının dile getirilmesi ve düşünülen ihtimallerin denenmesidir. (Bilen, 2002 :94) Burada dikkat çekilmek istenen nokta yorumlamanın anlamayı takip eden bir şey olmadığıdır. Yani anlama ve yorumlama birlikte gerçekleşir. Anlama sadece zihinsel bir tutum veya iç tecrübe değil öncelikle bir eylemdir. İnsan varoluşunun, kendini dışa vuruşunun temeli anlamadır.

Bilgi edimini epistemolojik olarak sınıflandırmak (algı, akıl yürütme, düşünme ve yargı gibi) anlamının sınırlandırılmış birer alanıdır (Bilen,2002: 103). Dünyayla ilişkimiz bir anlama ilişkisidir. Bu ilişkinin eksenini oluşturan şey ise zamansallıktır.

Heidegger'in, her türlü anlamının 'bir şeyi bir şey olarak kavrayış' olduğu fikri Gadamer'i etkiler. Hermeneutiği insanın varoluşsal çözümlemesi olarak görmeyen Gadamer, anlama ve yorumlamayı felsefi bir sorun olarak ele almanın gerekliliğini savunur. Felsefi olarak çözümlenecek hermeneutik anlama, sanat eserlerindeki öznel yorumu ortadan kaldıracaktır.

II.5. Gadamer ve Felsefi Hermeneutik

Hermeneutiğin evrenselleştirilmesi için çalışan filozoflardan biri de Hans-George Gadamer'dir. Gadamer ontolojik temelli felsefe anlayışını hermeneutiğe adapte etmeye çalışmış ve bu şekilde de kapsamlı ve sistemli bir hermeneutik anlayışına ulaşmıştır. Gerek hermeneutik gerekse ontoloji alanındaki çalışmalarıyla Gadamer, çağdaş felsefenin üzerinde en çok durulan temsilcilerinden biri olmuştur. Problemleri işleyiş tarzı oldukça sistematik olan filozof bu yönüyle araştırmacılar için bilgi kaynağı olma özelliğine de sahiptir. Bu yönü Gadamer'in çağdaşlarından ayrılan en önemli özelliklerinden biridir.

Gadamer felsefesinde belki de en önemli etkiye sahip olan filozof Heidegger'dir. Gadamer felsefesi bir çok açıdan Heidegger'ci düşüncenin izlerini taşır. Gadamer "Biz daima bir şeyi 'bir şey' olarak görürüz. Bu bizim dünyaya yönelmişliğimizin özüdür ve anlama, daha basit, daha dolaysız bir şeye indirgenemez" (Gadamer, Aktaran: Bilen,2002:113) demiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi Gadamer için anlama, insan varoluşunun yalın eylemlerinden biri değil, hayat tecrübesinin yapısına ait bir kavramdır. Yorumlama ise, zaten verilmiş olan anlamının açıklanmasıdır.(Gadamer,1995: 98)

Gadamer hermeneutiği felsefenin bir uzantısı olarak görmektedir. Hermeneutik, felsefi problemlerin altında yatan temel anlamı kavrayabilmenin anahtarı olma özelliğine sahiptir. Bu noktada felsefenin ve hermeneutiğin görev alanı Gadamer’de şu şekilde açıklanmaktadır:

Gadamer’e göre felsefenin tüm çabası, yaşamı kendindeki bütünlüğüyle kavrayabilmektir. Ne var ki bu bütünselci kavrayış çabası her zaman diliminde değişik formlar içerisinde gerçekleşir. Bu, değişik felsefeler için böyle olduğu gibi belirli bir tipte ki felsefenin gelişimi için de böyledir. İşte hermeneutiğin görevi, bu değişik formlar içerisinde kendini gösteren yaşama kavrayışlarının temel anlam ve işlevini göstermektedir. (Özlem, 1998:118)

Gadamer’in burada ve daha bir çok yazısında kullandığı *yaşam* teriminin kapsamı oldukça geniştir. Bireysel ve toplumsal her türlü etkileşim ve deneyim bu terimle ifade edilebilir. Bu noktadan hareketle hermeneutiğin görevi, yaşam alanlarını tarihsel gelişimleri içerisinde incelemek olarak ifade edilebilir. Hermeneutiğin görev alanının genişliği aynı zamanda onun evrensel olma özelliğine de işaret etmektedir. Gadamer’e göre “Hermeneutiğin evrenselliği, hermeneutiğin kuramsal, aşkın karakterinin bilimsel geçerlilik bakımından nereye kadar sınırlandığı ve böylece bilimsel kullanımının pratik bilince nasıl entegre edileceği ile bağlantılıdır. Hermeneutik pratik felsefeye akrabalığı dolayısıyla tam bir evrenselliğe sahiptir” (Özlem,1995 : 27). Görüldüğu gibi filozof hermeneutiğin evrenselliğine olan inancını açıkça ortaya koymaktadır. Yaşam alanlarının insan deneyimlerinin ışığında aydınlanması hermeneutiğin pratik yönü gösterirken, açığa çıkan bilginin bütünselliği ve genelleştirilebilir olma özelliği hermeneutiğin evrensel olma özelliğini destekleyici niteliktedir.

Gadamer bir başka açıklamasında bireysellikten evrenselliğe geçişi şu şekilde ifade etmektedir: “hermeneutik çaba, dünyanın deneyimlendiği her yerde zaten iş başındadır.

Aydınlatmanın, sezginin, edinme ve benimsemenin başarıya ulaştığı yerde güvensizlik ortadan kalkar. Ve en nihayet, tüm bilimsel bilginin tekil insanın kişisel bilmesine bütünlendiği yerde de” (Özlem, 1995: 26) . Gadamer burada aynı zamanda, bilimsel ve bütünlüyici bilgiye giden yolun bireysel deneyimlerimizden geçtiğini de vurgulamaktadır. Bu bakımdan da pratik özellikler içermeyen bir hermeneutik yaklaşımla genelin bilgisine ulaşmak olanaklı görünmemektedir. Burada Gadamer’in hermeneutiğın sadece araştırma alanını ortaya koymakla kalmadığını aynı zamanda yönteme ilişkin bilgilere de yer verdiğini görebiliyoruz. Şöyle ki, hedeflenen evrenselliğe ulaşabilmek için öncelikle bireysel deneyimlerin ardındaki anlama ulaşmak gerekmektedir. Buradan elde edilecek her türlü bilgi kişiyi daha genel olana ulaştırmada basamak olacaktır.

Gadamer’in genel hermeneutik yaklaşımını ele aldıktan sonra daha özele inmeye başladığımızda ilk olarak bir başka önemli filozof olan Dilthey’in etkileri ile karşılaşırız. Gadamer kendi tin bilimleri kuramını Alman romantizmi ve Dilthey’den etkilenerek oluşturmuştur. Bu akımlardan farkı ise, kuramına daha geniş kapsamlı dilsel, ontolojik ve estetik bir zemin oluşturmaya çalışmasıdır. Gadamer Dilthey’de eksik olarak gördüğü ontolojik yapıyı kendi felsefesinde oluşturmaya çalışmıştır.

Gadamer Dilthey ile olan etkileşimini hermeneutiğın gelişimine benzetir. Hermeneutik, sınırlı ve bireysel deneyimlerden genelin bilgisine doğru giden katlamalı bir yol izler. Gadamer’de öncüllerinin görüşlerinden etkilenmiş ve bu görüşlere kişisel deneyimlerini ekleyerek daha tutarlı bir bilgi birikimine ulaşmaya çalışmıştır.

Gadamer Dilthey’in dilselliğe olan ilgisinden etkilenmiş ve dilsel temellendirmenin önemini vurgulamıştır. Hermeneutiği bu zemininde geliştirmek isteyen filozof bu şekilde, geçmiş ile günümüz arasındaki tarihselliğe ilişkin konuların da yorumlanabileceğini düşünmektedir. Bu noktadan hareketle Gadamer ‘yorumlama’ terimine de farklı anlamlar yüklemiştir. “Yorumlama, burada artık geleneği günümüze tercüme etme

anlamına da gelir” (Özlem, 1998 , 119). Bu tercüme çalışması aynı zamanda, günümüz ile geçmiş arasındaki ilişkideki evrenselliği tercüme yapma yani yorumlama ile hermeneutiğe de kazandırmaktadır. Böylece dil, tercüme yoluyla insan yaşantısının her türlü değişim ve gelişimini yorumlama olanağını sağlayarak hermeneutik içerisindeki yerini ve önemini pekiştirmiş olmaktadır.

Dilselliği yorumlamanın önemli bir parçası olarak gören Gadamer ikinci aşamada ilgisini retoriğe yöneltir. Filozof retoriği şu şekilde açıklar: “Retorik dilselliğin evrensel formudur” (Özlem, 1998:120). Retorik refleksiyon da pratiğe ilişkin yaşam deneyimine dayalı düşünme şeklidir. Bu yönüyle hermeneutik refleksiyonla benzeşir. (Özlem, 1998:122)

Retorik, dili en etkili ve ikna edici tarzda kullanma sanatı olarak yaşamımızın her anında ve her yerinde karşımıza çıkmaktadır. Pratik yarar hedefleyen her türlü çalışma için vazgeçilmez olan retorik hermeneutik için de çok önemlidir. Dil, retorik, ve hermeneutik birbirleriyle iç içe gelişen alanlardır. Kuşaklar arasındaki yabancılaşmanın ortadan kalkması bu alanlar arasındaki uyum ve gelişim ile doğru orantılıdır. Bu birliktelik bizi anlama ve anlamlandırma gibi hermeneutiğin en önemli problemleri ile başa çıkabilmenin yolunu gösterecektir.

II.5.1. Gadamer’de Otantik Olarak Tarihsel Bilinç Kavramı

Gadamer Dilthey’in dilsellik ile ilgili görüşlerini geliştirmeye çalışırken onun tarihsellik üzerine olan düşüncelerine de önemli eleştiriler getirmektedir. Dilthey’e göre, “Nesne, anlamanın bilimsel değil ‘tarihsel’ şeklini cezbetmektedir. O sadece tüm tarihselliği ve geçiciliği içerisinde hayatın kendisine atıfta bulunularak anlaşılabilir. Hayatın ifadelerinin daha derinlerindeki manasına ulaşmak ancak tarihsel anlayış yoluyla mümkün olur” (Palmer,2002, 164-165).

Filozof böylesi yoğun bir tarihselcilik anlayışına karşın, nesne ile insan arasındaki ilişkiyi gösteren farklı bir bilinç türünden bahseder. Bu bilinç türü genellikle şu şekillerde ifade edilir: “ ‘Tarihin hep eylemsel olduğu bilinçlilik’ veya ‘tarihsel olarak faal bilinçlilik’ ya da ‘otantik olarak tarihsel bilinçlilik’ ” (Palmer, 2002, 250). Bilince ait bu yeni tanımlamayı biraz daha açacak olursak, “ Otantik olarak tarihsel bilinçlilik bu günü tarihin zirvesi olarak görmez, o faal bir gerçekliğin işaret edebileceği bir iddiaya kendisini açık tutar” (Palmer,2002, 252). Gadamer’in burada vurgulamak istediği nokta, hermeneutik yaklaşımda tarihi bir metni sadece tarihsel olarak ele almanın onu dokunulmaz yapmakla aynı anlama geldiğidir. Bir metni sorgulamadan onun ardındaki anlamı kavramak olanaksız olacağından bu dogmatik yaklaşımdan kurtulmak gerekir. Bunun yolu da tarihsel olarak aktif bir bilincin şekillenmesinden geçecektir.

Gadamer ‘otantik olarak tarihsel bilinç’ fikrini açıklamak için ben-sen ilişkisinin üç türlü kalıbını kullanır:

- 1- Bir alanda nesne olarak sen
- 2- Yansımali gösterim olarak sen
- 3- Geleneğin ifade ettiği şekilde sen (Palmer, 2002: 250)

Bu üç seçenektan en önemlisi ‘geleneğin ifade ettiği şekilde sen’ dir. Çünkü, “Gadamer’in zihninde otantik tarihsel bilinç olarak bulundurduğu hermeneutiksel ilişki sadece üçüncü seçenekte vardır” (Palmer, 2002, 250). Bu seçenekteki sen , kendisine bir şey söylenmeye açıktır. Geçmiş ve geleceğe ait donelerin şekillendirdiği ancak aktifliğini koruduğu için değişip gelişebilme özelliğine de sahip olan bir sen dir o.

Otantik olarak tarihsel bilincin en önemli özelliği onun metin yorumlamalarına kattığı özgürlüktür. “Bu bilinçlilik, metnin hiçbir zaman tam ve nesnel olarak ‘diğer’ sayılmayacağı tarzda tarihle olan bir ilişki içerir, zira anlamak, geçmişin başkalığının pasif

bir şekilde ‘tanınması’ değil, daha ziyade bir kişinin başkası tarafından hak iddia edilebilecek bir konuma yerleştirilmesidir” (Palmer,2002:252).

Gadamer’in hermeneutik anlayışında otantik olarak tarihsel bilincin yeri ve önemine değindikten sonra onun dilsellikte bağlantılı olarak gelişen yorumlama anlayışı ele alınacaktır.

II.5.2. Dilsellik ve Hermeneutiksel Deneyim

Gadamer için dilsellik anlama ve yorumlamada en önemli etkenlerden biridir. Filozof, “Hermeneutikte öncelik dilselliğin analizidir” (Özlem,1998:119) şeklindeki cümlesiyle de bu önemi vurgulamaktadır. Gadamer’e göre hermeneutik dil zemininde temellendirilmelidir. Ancak burada bir sınırlama da gereklidir. Bu da yazı ile olur. “Hermeneutik kendini yazıya geçmiş dilsellik alanları ile sınırlandırmalıdır” .(Özlem, 1998:119). Dilsellik analizinde bulunabilmek için bu gün ile geleneğin karşılaştırılmasına yani yorumlama yapmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Yorumlama bu şekilde, geleneği günümüze tercüme etme anlamına gelmektedir (Özlem, 1998:119). Her çağ, önceki çağların yazılı eserlerini tercüme ederek ilerler ve bu da evrensellik özelliğini beraberinde getirir. Bu günün dün ile ilişkisindeki bu evrensellik, bir yorumlama(tercüme) etkinliği olarak hermeneutiğin de evrenselliğini ortaya koymaktadır.

Hermeneutik, yaşama ilişkin insan deneyiminin, dilsellik içinde gösterilebilir olan değişim ve dönüşümlerine ilişkin evrenselliğin ortaya konulmasıyla da ilgilenirken, aynı zamanda, tarihsel mirası koruma görevini de üstlenmektedir. “Bu yönüyle hermeneutik muhafazakar bir görünüme sahiptir” (Özlem, 1998: 121). Ancak hermeneutik aynı zamanda ortaya çıkardığı yeni anlamlar ve değiştirdiği düşüncelerle bir reform ve devrim aracı olma özelliğine de sahiptir.

Dil ve anlama arasındaki bağlantıyı açıklarken Gadamer, çağımızın en önemli problemlerinden biri olan yabancılaşma problemine de değinir. Yabancılaşma ve ona bağlı olarak gelişen diğer sorunların çözümünde dili doğru kullanma ve doğru yorumlamanın önemi büyüktür. Anlamlandırılmayan konular üzerinde düşünmeye başlamak yabancılaşma sorununun da çözümü için ilk adımdır. Gadamer'e göre "anlayamama; anlama çabasını harekete geçiren güçlü bir uyarıcıdır" (Özlem, 1998:125). Anlamada ilerledikçe metne yabancılaşma azalır. Anlama sınırsız bir araç olarak insani dilselliğin evrenselliğini gösterir ve her şey insani dilselliğin içine taşınır.

Gadamer'e göre "Gerçek deneyim insanın kendi gerçeğinin yani sonluluğunun farkına varmasıdır... birinin kendi tarihselliğinin deneyimidir" (Çüçen, 2004: 209). Deneyimin tarihselliği de ancak hermeneutik deneyim çerçevesinde ele alınabilmektedir. Bahsi geçen bu hermeneutiksel deneyim her zaman gelenekle ilgilidir. Fakat "gelenek yalnızca deneyin öğrettiği ve yönettiği değildir; gelenek dildir, gelenek kendini diğeri yani sen' olarak tecrübe eder... Hermeneutik deneyim bireyin ben-diğeri deneyiminin açıklığıdır. Açıklık kişinin yalnızca konuşması değil aynı zamanda dinlemesidir de" (Çüçen, 2004: 209). Burada Gadamer bireyler arasındaki ilişkilerin anlaşılabilmesinin hermeneutik yöntemin kullanılmasıyla gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. Hedeflenen açık ve genel bilgiye ulaşılabilmenin imkanı da konuşan ve dinleyen kişilerin iletişimindeki uyumla doğru orantılıdır.

Gadamer'in felsefi hermeneutiği genel hatlarıyla modern toplumların dil ve yorumlama ile ilişkili problemlerine değinen ve çözüm arayan bir yapıya sahiptir. Bu formlar, yaşam terimiyle kapsanan bütün alanlarda kendini gösterir. Gadamer'e göre, "metin, ister yasa ister İncil olsun, uygun biçimde, yani ileri sürdüğü savlara uyumlu olarak anlaşılacaksa, her bir anda, her bir özel durum için, yeni ve farklı bir yoldan anlaşılmalıdır" (Köker,1990:59). Bu noktada da hermeneutiğin görevi, değişik formlar içerisinde kendini

gösteren yaşama kavrayışlarının temel anlam ve işlevini göstermektir. Kısacası Gadamer felsefesi modern bilimlere karşı dili ve özgür insanı korumanın gereğine inanan analitik bir felsefedir.

II.6.Hermeneutik Eleştirileri ve Eleştirel Hermeneutik

II.6.1. Betti'nin Felsefi Hermeneutiğe Eleştirileri

Emilio Betti, Gadamer, Bultmann ve Ebeling'i eleştirir. O, sosyal bilimler için bir metodoloji ya da yardımcı bir yöntem oluşturma çabasına girmez. Yorum nesnelere nesnellüğünün problemlili olduğunu düşünür (Palmer, 2002:89). Dil felsefesine olan ilgisi sebebiyle fenomenoloji ve Heidegger'in ontolojisiyle ilgilenmiştir.

Yorumla ilgili olarak Gadamer'in bir sanat eseriyle ilgili en doğru yargıya ulaşma uğrunda felsefi arzusunu eleştirir. (Palmer, 2002:91)Ona göre hermeneutiğin amacı ne Heidegger'de olduğu gibi varlığın tabiatını derinden kavrayabilme olmalı ne de Bultmann ve Ebeling'de olduğu gibi kutsal kitabın sözlerinin anlamlılığını koruma düşüncesi. Betti'ye göre amaç üç aşamalıdır: Sosyal bilimlerde değişik yorumlama tiplerini ayırmak, insani davranışların ve nesnelere yorumlanabileceği temel prensipler bütünü oluşturmak ve yorumdan öznel unsurları atmak. (Palmer, 2002:91)

İnsanın her türlü öznelliğine rağmen nesne her zaman nesnedir ve onun nesnel olarak geçerli bir yorumuna ulaşmak mümkündür. Eğer nesne öznenin bağımsız olmasaydı ona yönelmeye onu dinlemeye de gerek olmazdı. Nesneyi hatalı anlayan ya da onu anlayamayan öznedir. Aslında nesne kendisini doğru olarak ifade edebilmektedir.

Anlamak ve açıklamak arasındaki fark iyice ortaya konmadığında yorumla ilgili problemlerin de artacağını düşünen Betti bazı kuralları ortaya koyar. Bu kurallar:

1. Nesnenin temelde otonom oluşunu kabul etmek.

2. Parçaların birleşimindeki uyum yani tümelin mana bütünlüğü sebebiyle ferdi parçalar arasındaki tutarlılık.

3. Yorumlama eyleminde yorumcunun şahsi konum ve ilgilerinin etkili olması (Palmer,2002:91-92).

Buna göre anlamada özne pasif değildir. Algı ise, yorumun deneyimlerini de içeren bir yeniden oluşturma sürecidir. Burada Betti, Bultmann'ın ön anlama fikrini temelde kabul etmiş görünür.

Betti'nin Gadamer eleştirileri varoluşçu öznelliğe ve anlamamanın tarihselliğine olan itirazlarıdır. Ona göre Gadamer doğru yorum ile yanlış yorumu birbirinden ayıracak normatif metotları ortaya koyamamıştır. Aslında farklı olan yorum tiplerini birbirine karıştırmıştır. Gadamer'in her yorumun bugün var olan bir bağlantısı olduğunu iddia etmesi doğru olmadığını belirtir. Gadamer ise Betti'ye olan cevabında; metot ileri sürmediğini 'nedir?' sorusunu tanımlamaya çalıştığını söyler. (Palmer, 2002:94) O, evrensel gerçeklikle ilgilidir. Cevapla tatmin olmayan Betti, onun standardı olmayan bir varoluşçu öznel içinde kaybolduğunu düşünür. Gadamer, 'tarihsel aktif şuuru öznel değil ontolojik bir süreç olarak görür' yine Gadamer; 'Benim amacım Betti gibi muhtelif disiplinler için genel bir yorum teorisi sunmak değil, anlaşılan şey'in varlığı ile ilgilidir' demiştir. (Palmer, 2002:95)

Sonuçta bu iki düşünürün hermeneutik anlayışları birbirine zıt değildir. Sadece konuya farklı açılardan bakarlar. Betti, sosyal bilimler için temel bir disiplin arayışı içindedir ve Dilthey'in de etkisiyle yorumcu için pratik ve faydalı olana yönelir. Yanlış yorumla doğru yorumu ayırabilecek kuralları belirlemeyi amaçlar. Gadamer ise; anlamamanın ontolojik karakterini sorgular. Hermeneutik süreçte neler varlık ile karşılaşır? ve Tarihsel bir metni anlamaya gelenek, yani nakledilmiş geçmiş, nasıl nüfuz eder ve onu nasıl şekillendirir? gibi sorulara yanıt arar.

II.6.2. E.D. Hirsch Ve Doğrulama Mantığı Olarak Hermeneutik

Genel hermeneutiğe dair yazılan tam kapsamlı ilk İngilizce eseri yayınlamış olan düşünür E.D. Hirsch tir. Hermeneutiği doğrulama mantığı olarak gören Hirsch'e göre "yorumlama aktivitesi ancak ve ancak sonuçları geçerliliğe sahip olabiliyorsa, entelektüel itibarı hak edebilir" (Hirsch, Aktaran: Arslan, 2002: 26). Yorumlanacak metnin yazarının metni yazma amacı ile de özel olarak ilgilenen Hirsch'e göre yazarın amacı, yorumun geçerliliğini ölçebilecek bir norm ve nesnel dayanağın oluşturulmasında belirleyici unsur olmalıdır. Oluşacak bu dayanak aynı zamanda herkesçe kabul edilebilir olmalıdır. Nesnel olarak geçerli bir hermeneutik anlayışının aynı zamanda Dilthey'in de hayali olduğunu hatırlatmak gerekir.

Hirsch, bu dünya ile ilgili olarak edindiğimiz tecrübelerin yapısını ve bu tecrübelerden hareketle yapacağımız çıkarımları şu şekilde ifade eder:

İdrak hayatımız, kısa süreli hafızamızın çerçevelediği küçük bir dikkat penceresi aracılığıyla gerçekleşir. Bu tecrübe penceresini yorumlamak, anlık parçaları kendilerine bir fonksiyon ve mekan sağlayan daha geniş bütünlere yerleştirmek için geçmiş bilgimizi kullanırız. ... zihinlerimizdeki bu geçici parçalar yalnızca geçmişin bilgisine dayanan daha geniş çerçevelere -şimdi görülebilir çerçevelere değil- yerleştirerek anlamlı hale getirebilir (Hirsch, Aktaran:Arslan, 2002: 12)

Filozofa göre, Heidegger ve takipçileri, sözlü anlam (filolojik analiz) ile eserin önemini yani değerini birbiri ile ilişkilendirerek bir karışıklığa sebep olmuşlardır. Aslında filolojinin bütünlüğü ve nesneliliğin imkanı bu ayrım üzerine kurulmaktadır.

Hirsch'e göre; bir metnin ne ifade ettiği değil onun sözlü anlamı bulunmaya çalışılmalıdır. Hermeneutik, metnin geçerli bir sözlü anlamına ulaşılmasını sağlayan kuralları üreten filolojik bir disiplindir. Metnin yazarca kastedilen sözlü anlamı değişmezdir. Sözlü

anlam, tekrarlanabilir normatif bir kuraldır ve kendisinin aynısı olan, hep aynı kalan değişmez bir nesnedir. Hermeneutiğin görevi de değişmeyen mananın anlaşılmasını sağlayacak kuralları ortaya koymaktır. O, her türden dokümanı yorumlamanın genel prensiplerini verir. Geçerlilik ile ilgilenmeyen hermeneutik, hermeneutik olmaz edebiyat tenkidi olur. Yani hermeneutik, yazarın neyi kastettiğini bulmak için yapılan filolojik bir çabadır. Bu uğraş bize doğru yorumun anahtarını verecektir. Şöyle ki;

Yorum geçerli olmak için yorumlanan nesnenin 'kesin anlamını' yeniden üretmelidir ve Hirsch'e göre bu kesinlik şartını sağlayacak biricik anlam yazarın kastettiği anlamdır. Bu yüzden, saf pratik temeller üzerinde, bir metnin anlamının onun yazarının dile getirdiği anlam olduğunda uzlaşma tercih edilebilir bir uzlaşmadır (Arslan, 2002: 26)

Bir doğrulama mantığı olarak hermeneutikte amaç; anlamanın öznel gelişimi ya da günümüzle bağlantısı değil, anlaşılan mevcut manalardan zıt ya da farklı olanları arasından seçim yapma, doğrusunu bulabilme imkanını sağlamak olmalıdır. Hermeneutik anlama teorisi değil, değerlendirme mantığıdır.

II.6.3. Apel Ve Pragmatik Eleştirel Hermeneutiği

Eleştirel Hermeneutikte adı geçen en önemli filozoflardan birisi de Karl-Otto Apel'dir. Kant'ın rasyonalizminden ve Pierce'ün pragmatizminden etkilenmiştir. Apel çağdaşı olduğu Habermas ile birlikte Frankfurt okulunda çalışmıştır. Özellikle Gadamer ile ilgili eleştirilerinde Habermas'a katılan Apel, özgür yorum ve iletişim toplumu fikrine önem verir. İkili "hermeneutik-pragmatik iletişim kuramının temsilcileri olarak görülürler" (Bubner,1993: 72).

Apel, hermeneutik anlamının yalnızca şu düzenleyici ilkeyi izlediği ölçüde hakikatin eleştirel sorgulamasına yol açabileceğinin altını çizer: “sınırsız bir yorumcular cemaati çerçevesinde evrensel uzlaşma tesisine çalışarak. Yalnızca bu ilke, hermeneutik çabanın zora dayalı konsensüs içindeki hilelerin ve görünüşte tesadüfi yanlış anlamaların arkasındaki sistematik tahrifin farkına varıncaya kadar sona ermemesini muhakkak hale getirebilir” (Arslan, 2002:254). Burada Apel, toplumsal dayatmaların ve otoritenin sağladığı baskıların sonucunda oluşabilecek yorumlama hatalarının ve yanlış bilgilendirilmelerin önüne geçebilmek için sürekli devam eden bir anlamlandırma çalışmasının gereğini vurgulamaktadır. Bunu başarabilmenin yolu da evrensel uzlaşma teorisinden dolayısıyla da hiç sonuçlanmayacak bir deneyimden geçmektedir.

İnsanlar arası ilişkilerde, hermeneutiksel çalışmalarda iletişimin önemini vurgulayan Apel, iletişimde de dilin ve dil oyunlarının önemli bir yer tuttuğunu düşünmektedir. Anlaşılır ve anlamlı konuşan herkesin konuşmada belirli kurallara uyması gerekir. Bununla birlikte bu kurallar yalnızca sözcüklerin kullanımı ve cümle kuruluşu ile ilgili değildir. Konuşmanın pragmatik boyutu dilbilimsel gereklerin ötesine geçebilir. Apel *uslamlama* adı verilen bir dil kullanımı modelinden bahseder. Ona göre,

Bilimsel bir tartışma ya da bir seminerdeki akademik tartışma, duruluk, anlaşılabilirlik, dinlemeye ve almaşıklıkları (alternatifleri) kabul etmeye isteklilik gibi belli uslamlama normları tüm katılanlar tarafından kabul edildiği zaman ussal olarak ilerler. Özel dil-kullanımı biçimi bu durumda görünürdedir çünkü göz önündeki amaç bencillikten çok usallık olarak ya da bireysel bir dil uzluğu gösterisinden çok herkes için önemi olan bir sorunu ele almak için ortak çaba olarak kabul edilebilir. Öyleyse tikel bir dil oyununa katılanların onu izleyebilmek için usallık ölçünü tanınmalı ve kabul edilmelidir (Bubner,1993:78)

Apel felsefesinde göze çarpan diğer bir özellik de aşkınsal, metafizik yapılardır. Derin düşünmenin önemini vurgulayan Apel, “dil felsefesinin terimlerine metafiziksel teorileri oluşturmanın olanaksız olduğunu vurgularken *çıkarsama* yerine *derin düşünme*’yi geçirir” (Bubner,1993:85). Filozof, bu düşüncelerinin sonunda kendini metafizikten kurtarmak ve bilgiyi olgulaştırabilmek için aşkınsal öznenin olgulaştırılması gerektiğini ifade edecektir. Şöyle ki, bizim kafamızdaki ‘öznellik-ötesi ilke’ herhangi bir metafiziksel güvence olmaksızın, aşkınsal bir felsefe için temeli oluşturur ki, bunun aşkınsal öznesi anlamın bir eleştirisi temelinde konutlanmalı, ama başka bakımlardan olgu aykırı olarak öncelenmeli ve ilkin ve her şeyden önce olgusallaştırılmalıdır (Bubner, 1993:90).

Sonuç olarak Apel, akla ve faydaya dayanan yorumlayıcı yöntemlerin insan yaşamına bir katkı sağlayabileceği düşüncesinden hareketle hermeneutik alanındaki çalışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır.

II.6.4. Eleştirel Hermeneutik Ve Habermas

Çağımızın en önemli düşünürlerinden biri olan Jürgen Habermas, hermeneutik yaklaşıma farklı bir bakış açısı kazandırması bakımından önem taşımaktadır. Habermas’ın hermeneutik anlayışı ‘eleştirel hermeneutik’ olarak adlandırılmaktadır.

Habermas eleştirel kuramı, tarafsız ve ön yargılardan bağımsız iletişime ulaşmak için geleneğin otorite ve hakimiyetinden sıyrılmaya yarayacak yarı nesnel bir düşünümü gerektirir. Eleştirel kuram, yanılğı içinde olan öz bilincin kendini aşıp otoriteden kurtulma girişimidir.

Hermeneutik ile ilgili tartışmalarda doğrulama ve geçerlilik üzerinde durularak eleştirel boyutun ihmal edildiğini düşünen Habermas, bunun sonucunda, doğa bilimlerinin yöntemlerinin ve insan bilimlerinin içeriğinin iktidar gücü tarafından istismar aracı olarak kullanıldığını düşünmektedir. Sadece dilbilimsel yöntemlere bağlı kalarak insan bilimlerini

ele almak da bu istismarı anlamak ve ortadan kaldırmak için yeterli görünmemektedir. Çözüm olarak öne sürülen şey ise, hayata eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaktır. Bunu başarabilmek insanı bilinçli ve özgür kılar. İnsanlar arası ilişkileri anlamlandırırken de tutucu ve dogmatik yaklaşımlardan uzak durulmalıdır. Yani eleştirel bir sosyal bilimler kuramı oluşturulmalı ve uygulanmalıdır.

Hermeneutiğin tarihsel gelişiminde Habermas'ın yerini belirleyen bu kısa betimlemenin ardından, çalışmanın en önemli bölümlerinden birisini oluşturan, Habermas'ın yorumbilgisi üzerine düşüncelerine, bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

III. BÖLÜM – HABERMAS VE ÇAĞDAŞ HERMENEUTİK

III.1. Habermas'ın Düşünsel Gelişimi

Çağdaş felsefenin son yıllardaki yaşayan en önemli filozoflarından birisi Jürgen Habermas dır. 1929 Almanya doğumlu olan Habermas en tanınmış Alman toplum bilim kuramcılarındandır. Filozof aynı zamanda 1970'lerden sonra gelişen İkinci dönem Frankfurt Okulu'nun da en önemli temsilcisidir. (Habermas'ın hayatı Ek 1'de verilmiştir.)

Frankfurt Okulu düşünürlerine 'Eleştirel Teorisyenler' denilmesi ve Habermas'ın hermeneutik anlayışının da *eleştirel hermeneutik* olarak adlandırılması tesadüfi değildir. Habermas, Frankfurt Okulu'nun gelişiminde önemli bir paya sahip olan Theodor Adorno'nun da asistanlığını yapmıştır. Marksist düşüncenin eleştirel bir bakış açısıyla yeniden ön plana çıkartılmasını amaçlayan Frankfurt Okulu, düşünce tarihi ve çağdaş toplum düzenleri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Habermas bu teoriye Marksist düşünceden uzaklaşarak yeni bir boyut getirmiş ve eleştirel teorinin yeniden gözden geçirilmesini sağlamıştır. .

Habermas eleştirel bakış açısına sahip bir düşünür olarak öncelikle felsefeyi sorgular. Ona göre günümüzde felsefe kendisini büyük oranda adalet problemiyle sınırlandırmıştır. Pratik felsefe, herkesin kendi çıkarına olduğu kadar, herkes açısından da iyi olanı bulmak durumunda olan kural ve uygulamaları hangi kriterlere göre değerlendireceğimizi belirlemeyi amaçlar. Bu aşamada, kişilere, yaşama ve bunları anlamaya ilişkin binlerce soru gündeme gelir. "Tüm sorulara cevap arayan felsefe görür ki, bu sorulara verilebilecek tamamıyla nesnel ve her türlü bağlamdan arınmış, tüm kişileri eşit şekilde bağlayıcı genel bir cevaba ulaşmak mümkün değildir"(Habermas, 1998 : 5). Bu görüşüyle evrensel bir hermeneutik anlayışının da olamayacağını açıkça ortaya koyan Habermas, felsefi hermeneutiğin de en önemli muhaliflerindedir.

Habermas Frankfurt kulu açısından çok önemlidir. 1970'lerden itibaren yeni bir döneme giren Frankfurt Okulu Marxist teori ile yollarını ayırmıştır (Kızılcılık, 2000 :67). Frankfurt okulu tarihinde ikinci kuşak olarak bilinen bu dönemin en önemli isimlerinden biri Habermas tır. Habermas'ın felsefe ve sosyoloji alanındaki çalışmaları eleştirel teori açısından oldukça önemlidir.

Habermas ile Frankfurt okulu birçok yeni kavramla tanışmıştır. Bunlardan birisi de '*iletişimsel eylem*' dir. Habermas'a göre, İletişimsel eylem bağlamlarının analizi için, sosyal olgulara giden yolu açan anlamı anlamının sistemli bir biçimde geliştirilmesi yeterli olmaktadır. Burada dil analizinin ya da dil yorumbilgisinin işlem biçimlerini kullanmak da mümkündür. “ Habermas, teknokratik bilincin eleştirisinin bize başka bir eylem tipinin gerekli/zorunlu olduğunu gösterdiğini, bunun da '*iletişimsel eylem*' ya da '*etkileşim*' olduğunu vurgulamaktadır. Bu dönemde kullanılan en önemli kavramlardan birisi olan “araçsal akıl” teriminin karşısına da Habermas, “iletişimsel akıl” kavramını getirmiştir (Kızılcılık, 2000: 89).

Habermas diğer ikinci kuşak Frankfurt Okulu düşünürleri gibi Aydınlanma eleştirilerinde bulunur. Ancak filozof, “Aydınlanmayı aklın yol göstericiliğinde '*özgürleşimin örgütlenmesi*' olarak ele alır” (Kızılcılık, 2000: 92). Buradan da anlaşıldığı gibi Habermas aklın yol göstericiliğini yadsımaz. Habermas Aydınlanma düşüncesini nesnelleştirmeye verdikleri önem doğrultusunda eleştirmektedir. Sosyal bilimlerde nesnellığı uygulamanın nedenli mümkün olduğunu düşünen Habermas doğa bilimleri ve tin bilimleri ikiciliğini savunmaktadır.

III.2. Doğa Bilimleri ve Tin Bilimleri İkciliği

Habermas, sosyal bilimlerin mantığını kavrayabilmek için uygun olan yöntemi ararken çalışmasına doğa bilimleri ve tin bilimleri arasındaki ilişkiyi çözümlenmekle başlar. Günümüzde bilimsel araştırmacılarının savunduğu pozitivist öz anlayışı, *gerçek bilimlerin tekliği* ilkesini kabul etmekte ve bilimsel araştırmaların mantığının temelinde olması gereken bilim ikiciliğini geri plana atmaktadır. Bu tek bilimci anlayışın önemli başarılarına imza attığı da bir gerçektir. Doğa bilimleri ve tin bilimleri ayrımı yapılmadan, tek bir çatı altında süregelen yöntemlerle psikoloji, ekonomi, sosyoloji, siyaset bilimi gibi alanlarda somut ilerlemelerin kaydedildiği ortadadır. Eleştiri ve ikicilik faktörlerinin süreçleri yavaşlatmaması bu ilerlemeyi beraberinde getirmiştir. Ancak, geleneksel anlam içeriklerini benimseyen ve bunlar üzerinde analitik olarak çalışan tarihsel ve yorum bilgisel bilimler kendilerine has metotları kullanmaya devam etmektedirler.

Doğa bilimlerinin genel yöntem bilgisine karşılık tin bilimlerinin ve tarihi bilimlerin genel yorum bilgisi yer almaktadır. Habermas'a göre "Popper ve Gadamer'in araştırmaları bilimlerin bu sınırlandırılmış, eleştiriden uzak ve katı tutumlarının en üst düzeydeki örnekleri olarak gösterilebilir. Analitik, felsefi ya da linguistik kuramlar kendi sınırlarını nadiren aşmaktadırlar. Bu 'bilim ikiciliğinin üstü örtülmüş bir kompleksi'dir"(Habermas, 1998:97).

Pozitivistlere göre geleneksel sosyal bilimlerin artık zayıflamış dalları, kuramsal doğa bilimlerinin güçlü dallarıyla birleşerek tek bir empirik-analitik davranış bilimini ortaya çıkarmalıdır (Habermas, 1998:97). Pozitivizm bu amacı da özellikle psikoloji ve sosyal psikoloji alanına yaptığı müdahalelerle gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Araştırmacıların normatif bilim modellerini uygulaması gereğine inanan pozitivist anlayışa karşın, sosyoloji gibi sosyal bilimler, nesnelere gözlemlenebilen davranışlara indirgeyemediklerinden bu modelleri uygulayamazlar. Sonuçta bu tür bilimler, genel kuramlarla bir bağlantı kuramamakta ve tarihsel doğrultuda ilerlemeye devam etmektedir. Psikoloji, sosyoloji ve siyasal bilimler pozitivistlerin düşündüğü gibi eksik ve belirsiz yöntem bilimsel varsayımların sonucu belirlenmiş değildir. Onlar da belirli ve kabul edilebilir yöntemler kullanan yetkin bilimlerdir. Habermas, “pozitivistlerden önemli ayrılıklarına rağmen, tıpkı onlar gibi sosyal bilimler için bir nesnellik formu varsayar ve tıpkı aydınlanma düşünürleri gibi, saf ve çarpıtılmış bilgi ayırımına bel bağlar” (Habermas,1999: 58). Filozofun bu düşüncesinin kaynağını Marksist düşünce ile ilişkilendirmek mümkündür.

Tarihte, doğa ve kültür bilimleri ikiciliğini çözmeyi ya da uzlaştırmayı deneyen birçok yaklaşım olmuştur. “Özellikle değer felsefesinin kuramlaştırılması çalışmaları Kant’tan Hegel’e bir çok filozofça ele alınmış, ancak aşkınsal-empirik ikilemi aşılammıştır” (Habermas,1998:100). Değere ilişkin nesnelere, tarihsel öznenin eylemlerinin içinden bağımsız olarak yani, tarihsel boyutu dikkate alınmadan anlaşılabilir değildir. Eylemin değere yönelik ve gelenekle aktarılan empirik yönü, öznenin aşkınsal olarak sağladığı birikimden bağımsız olarak ele alınabilecek bir alan değildir.

Max Scheler ve Nicolai Hartmann gibi düşünürler, aşkınsal gerçeğin içinde sıradan bir ontolojinin var olduğunu ileri sürerek bu polemik aşmaya çalışırlar. Onlara göre nesnenin kendisi, ondan elde edilen bilgi söz konusu olmadığında bile varlığını sürdürdüğünden dolayı, bilgi kuramı ontolojiye dayanmaktadır. Manevi değerler de manevi varlıklar olarak bir varlık tabakasıdır. Buna uygun olarak, “gerçek ve ideal varlık ayrımı ile Hartmann ikiciliğinin doğallığını savunmaya da katkıda bulunur” (Cevizci, 1996: 240). Scheler de, nesnel ve değişmez mutlak değerlerin varlığını savunarak göreceliliği gündeme getiren tarihselciliği reddeder. Ona göre, “ Mutlak değerler vardır ve tarihselciliğin zorunlu olarak

gündeme getirdiği görecelik, ancak nesnel ve değişmez bir değerler sistemi ile aşılabilir” (Cevizci,1996:456).

Habermas’a göre, maddi ve manevi değerlerin varlığıyla ve bunların anlamlandırılmasıyla ilgili sorunların kaynağını, yalnızca sosyal bilimlerin kullandığı yöntemlere bağlanamaz. Filozof bunu şu şekilde ifade eder, “Açıklamanın ve anlamamanın sorunlu ilişkisi sadece sosyal bilimlerin işlem biçimlerine ve hedeflerine değil onların epistemolojik varsayımlarına da dayanmaktadır. Sosyal bilimler tüm kültür bilimleri gibi konu alanlarının yöntemler olarak sınırlandırılması açık olmayan bir ön anlama ile ilgilendirilebilir” (Habermas, 1998:112). Sosyal bilimlerin değerlendirme kriterleri ve değerlerle olan ilişkisi üzerine ise Habermas şu yorumda bulunmaktadır:

Sosyal bilimsel kuramlar, içkin, deneyim-bilimsel kıstaslarla kanıtlanamayan ya da çürütülemeyen genel yorumlara bağımlıdırlar...Değer ilişkileri yöntemsel olarak kaçınılmazdırlar ama nesnel olarak bağlayıcı değildirler. Bu yüzden sosyal bilimler, bu tür normatif varsayımların kuramsal temellerini ilan etmekle yükümlüdürler. Değerden bağımsızlık postülatı buna dayanır. ... Değerden bağımsızlık, betimleyici ve normatif içerikli önermeler biçimindeki mantıksal ayırmayla güvencelenir; ancak sorunların seçimi hala değerlendirmelere bağlı olabilir (Habermas, 1998:113)

Habermas, değerlerden tamamen bağımsız bir yorumlama alanından söz edilemeyeceğinin farkındadır. Bu konuda sosyal bilimler doğa bilimlerinden daha şanssız görünmektedir. Şöyle ki, tarihsel anların tekliği ve insan davranışının anlamlılığı, sosyal bilimcinin her zaman karşısına çıkan, doğa bilimcinin ise şanslı bir şekilde esirgendiği bir yorumlama bölgesidir. Değerlerin, sorulan sorular üzerinden konuya bulaşması her zaman engellenemez ve böylelikle değerler, verilen yanıtlardan da bütünüyle uzak tutulamazlar. Ayrıca, yargılama terimlerinin içerisinde kullanılmadığı bir araştırmadan söz etmek de mümkün görünmemektedir. Böylelikle uygulanan geçerlilik teknikleri ne denli sıkı olursa

olsunlar her zaman bir yorumlama alanı olacaktır (Habermas, 1998:114). Tüm bunlar, sosyal bilimler için, değerlerle ilgili problemlere de yanıt verebilecek bir yöntemin yani hermeneutiğin gerekliliğini gösterir. Burada Habermas'ın yapmak istediği değerler sisteminin yüceltilmesi olarak algılanmamalıdır. Amaç, doğa bilimleri ile tin bilimleri arasındaki ayrımı ortaya koymak ve bu ayrıma uygun olarak uygulanması gereken yöntemleri belirlemektir.

Sosyal bilimleri doğa bilimlerinden ayıran en önemli özelliklerden biri de tarihsel olma özelliğidir. Bilimleri tek bir çatı altında toplama dürtüsü sosyal bilimlerin tarihle olan sıkı bağlantısını zedelemektedir. Bugünün sosyal bilimlerinin, tin bilimlerinin yorum bilgisel yörüngesinden çıktıkları ve tarihle sorunsuz bir ilişki biçimi buldukları düşünülür. Buna göre sosyoloji tarihe karşı kayıtsız kalır. Verilerini bir türle ilgili bir bağlamı gözetmeden değerlendirir. Böylelikle de verilerin tarihsel bağlamı tarafsızlaştırılmış olur. Sosyoloji için tüm tarih şimdiki zaman olmuştur. “Tarih daha çok, bir evrensel eş zamanlılık düzlemine yansıtılır ve kendi ruhundan yoksun bırakılmış olur. Bunun koşulunu ise ilk önce ve bizzat tarihsel yorum bilgisel bilimler yaratmışlardır”(Habermas, 1998:115). Tarih bilimleri, bilinçli özneyi geleneğin doğal baskısından kurtarır. Tarihle ilişkilerini yöntembilgisel boyutta bitiren nomolojik (yasalarla ilgili) bilimler, eylemin ve bilginin yönlendirilmesi sorumluluğunu da üstlenmiş olurlar. Habermas'a göre ise, “tarihin gerçek dışılığını savunanlar bile tarihsel doğrultuda düşünme kategorisine dahil olmakla kendi tezlerini savunabilmektedirler” (Habermas, 1998:119). Tarihsel süreçlerin ortadan kaldırılması yani geleneklerin etkisini yitirmesi endüstri toplumlarının ortaya çıkışıyla ilişkilendirilir. Bu şekilde modern toplumların tarihsiz doğası öznenin tümüyle toplumsallaştırılması tehlikesini doğurur.

Habermas kitaplarında bir çok filozofun açıklama ve neden-sonuç bağlantıları alanındaki görüşlerine yer verir. Bir çoğu, Popper gibi, sınınamaz bir takım genel yorumlama kuramlarının, ki bunlar tarihçilerin çalışmaları için gereklidir, varlığını kabul eder. Buna ‘açıklayıcı yasa modeli’ de denilir. Habermas tarih, mantık ve açıklama arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır etmektedir:

“Tarihçinin, açıklamasını yaparken mantıkçının formüle ettiği herhangi bir belirli adayı benimsemeye gerek görmemesinin doğru olduğuna inanıyorum. Mantıksal açıdan, açıklamanın, mantıkçının araçlarının ulaşabildiği alanın dışında kalması her zaman olasıdır. Buraya kadar, tarihçinin görüş argümanı anlam açısından hala belirsiz kalır; açıklayıcı bir anlatımın ve akla gelen herhangi bir yasanın yadsınmasının bir araya gelmesi asla kendi kendisiyle çelişik ya da kesinlikle düşünülemez bir durum değildir” (Habermas, 1998:133).

III.3. Dil Ve Hermeneutik

Hermeneutik üzerine çalışan bütün filozoflar gibi Habermas için de en önemli araçlardan birisi *dil*’dir. Habermas’a göre, dilbilgisi ve yorumbilgisi birlikte çalışan ama farklı içeriklere sahip olan alanlardır. “Dilbilgisi verili bir toplumdaki iletişimlerin gramer kurallarına yönelirken, yorumbilgisi bundan da öte, bir dilbilimsel çerçeve içerisinde bir toplum tarafından kültürel olarak benimsenen gelenekleri ele alır” (Habermas, 2003 :193). Bu ayırımın ardından, yorumbilgisinin işlevi de şu şekilde ifade edilmektedir:

Habermas’a göre; “yorumbilgisi görevini çeşitli gramerlerin dilbilimsel olarak betimlenişlerinin karşı yönünde belirler. Ama dillerin çoğulluğu içinde aklın birliğini, genel bir dilbilimin programının gerektirdiği gibi gündelik dil gramerlerinin bir üst kuramı yoluyla sağlamaz; gündelik dillerin araçsallaştırılmasına güvenmez ve onların boyutundan dışarı çıkmaz, tersine, dil praksisinde var olan, kendini aşma eğiliminden yararlanır” (Habermas, 2003: 285).

Buradan, Habermas'ın geleneksel yorumlama yöntemlerini eleştirdiğini ve katı dilbilgisi kurallarının içerisinde bağlı kalmayı doğru bulmadığını anlayabiliyoruz. Yorumbilgisi zamanın ve gelişen dünyanın gerisinde kalmamalı ve içinde var olan yenilenme güdüsünü de kullanarak çağa ayak uydurmalıdır. Kısaca yorumbilgisi, gramerin dilbilimsel olarak betimlenişlerinin dışındaki bir alanda faaliyetini sürdürür. Ama buradan onun gündelik dili kullandığı manasını da çıkarmamak gerekir. Yorumbilgisi, dilin uygulanmasında var olan kendini aşma eğiliminden yararlanır. Diller belirli bir gramerin içinde konuşurlar ancak onun sınırların sorgulayıp olumsuzlayabilen bir akıl potansiyeline de sahiptirler. Dil içine bağlanmış olan akıl, kendini bu çerçevenin dışına da çıkartabilir. Yani akıl, süreç içerisinde, kendini onların aracılığıyla cisimlendirdiği dillerin özelliklerini değiştirerek dilin içinde yaşar.

Habermas, dili anlama sorununa bir yabancı dili öğrenme olayı üzerinden bakmayı önerir. Bir dili öğrenmek o dili yaşayabilmek anlamına gelmez. Yani tam bir öğrenmeden söz edilemez. Tam bir öğrenmenin olabilmesi için o dile hakim olmak gerekir. Dile hakim olmak ise artık çeviri yapmaya ihtiyaç kalmaması demektir. Bir dili anlamak gerçek bir anlama değildir ve bir yorumlama süreci de içermez. O bir yaşama edimidir. Bir dil ancak o dilin içerisinde yaşayarak anlaşılabilir. Buradan Habermas'ın varmak istediği nokta, yorumbilgisel sorunun dile hakim olma sorunu değil, dil ortamında olup biten konu hakkında doğru anlaşma sorunu olduğudur. Yorumbilgisel sınır durumu da çeviridir. (Habermas,2003:287).

Çevirmen, dil yapısının ve dünya görüşünün birlikteliğiyle sözcüğün ve nesnenin bütünlüğünü bilince çıkararak kişidir. Dil bilimleri, dil biçiminin ve dünya görüşünün arasındaki bağlantıyı belirlemeye çalışır. Bizler iletişim kurarken, günlük deneyimlerimizde tek bir gramer yapısına takılıp kalmayız. Ana dilimiz de denilebilen, iyi kullanmayı öğrendiğimiz ilk gramerin yardımıyla yabancı olanları yorumlamaya anlaşılabilir olanı anlamaya çabalarız.

Çeviri aslen diyalektik bir faaliyettir. Ancak, diller arası yer değiştirme yoluyla tümdengelimli bir ilişkiye izin verecek dönüştürme kuralları bulunamazsa yani tam bir çeviri faaliyeti gerçekleştirilemezse devreye yorumlama türleri girer. Yorumda, birebir çevirinin yapılmadığı, sözcüğün başka sözcüklerle yansıtılabildiği bir nesne durumu vardır (Habermas,2003 : 285). Çeviriler yalnızca anlaşmanın aksaması durumunda gereklidir. Kendi dilimizi kullanırken yaptığımız konuşmalarımızda bile anlaşma zorlukları ortaya çıkabilmektedir. Birisi ile konuşmak iki anlama gelir: birbirini anlamak ve verili durumda birbirini anlaşılır kılmak. Yorumcu, sadece bir dilin içinde hareket edebilen kişi olmakla kalmayıp, değişik diller arasında da anlaşmaya neden olabilen kişidir.

Çeviride dil; kendi gramer kurallarına hakimdir ve bu gle yabancı olanı özümseyip kendi dil sisteminin içine alır, aynı zamanda da kendi dil sistemini genişletmiş olur. Yani çeviri dilin kendini sürekli olarak yeniden oluşturduğu bir ortamdır. Çeviri sadece rakip dil toplulukları arasında kavrayışsal düzlemde değil, kuşaklar ve dönemler arasında da gereklidir. İçinde dillerin geliştiği ortam olarak gelenek de çeviri faaliyeti sonucunda yeni kuşaklar arasındaki mesafelerin aşılmasını sağlar. Dolayısıyla da dil, tarihsel bir varlık olan insanı anlamlandırabilmemizi sağlayan yegane ortamdır.

Tarihsel ve toplumsal yaratıklar olarak bizler, kendimizi daima dilsel olarak yapılandırmış bir yaşam dünyası içinde buluruz. Öyle ki; dünya içindeki bir şey üzerine birbirimizle ve kendi kendimizle anlaşmamızı sağlayan iletişim biçimlerine bile aşkınlaştıran bir güçle karşılaşırız. Bu sebeple de dil özel mlkiyetimizde değildir. Hiçbir katılımcı birey, anlaşma ve kendini anlama süreçlerinin yapısını ve hatta akışını kontrolü altına alamaz. Dilin logos’unda konuşanların öznelliğinden önce gelip de onu temellendiren özneler arasılılığın gücü vücut bulmaktadır. Dilin logosu bizim kontrolümüz dışında olsa da bu araçla iletişim kurarız bu yüzden de dil hep bizim kalır ” (Habermas, 2003 : 17).

Dil aynı zamanda, yorumbilgisinde özne ile nesne arasındaki bağlantıyı kuran iletişimin de kaynağıdır. Habermas'a göre yorumlama çalışmalarının sağlıklı yapılabilmesi için iletişimin de bir takım kuralları olmalıdır. Filozof, iletişim etkinliğinde bulunan tarafların gözetmesi gereken etik ilkeleri şöyle özetlemektedir:

- I. Konuşucuyla dinleyicinin birbirini anlayabilmesi için, konuşucu anlaşılır bir ifade seçmelidir.
- II. Konuşucu, dinleyicinin onun bilgisinden pay alabilmesi için, doğru bir önermenin içeriğini aktarma niyetinde olmalıdır.
- III. Konuşucu, dinleyicinin onun sözüne inanabilmesi için niyetlerini dürüstçe ifade etmelidir.
- IV. Konuşucu, dinleyicinin bildirimini kabul edebilmesi ve dolayısıyla, konuşucu ve dinleyicinin kabul görmüş ve art alan ile ilgili bildirimde birbirleriyle uyuşabilmeleri için, var olan normlar ve değerler ışığında haklı olan bir bildirimini seçmelidir (Altnörs,2000:40).

Habermas'a göre, yorumbilgisel anlama kendini anlama probleminde gösterse de aslında dili anlamamanın ve birinci dereceden anlaşılmış olmanın da temelinde yer alır. Bir dilin kurallarını uygulamayı öğrenmiş biri sadece kendini ifade etmeyi değil dilin ifadelerini yorumlamayı da öğrenir. Gramer kuralları uygulanması beraberinde yorumlamanın gerekliliğini de getirir. Bunun sebebi, dilin gelenekle olan bağlantısıdır. Dil gelenekten gelir çünkü Habermas'a göre "gelenek, bireylerin yaşam süresine yayılmış sosyalleşmelerini dillerine yansıtır" (Habermas, 2003 :291).

Habermas'ın hermeneutik kuramına hazırlık aşamalarını teşkil eden bölümlerin ardından şimdi de, kuramın ayrıntılarına ve çağdaş hermeneutikteki yeri ve önemine değinilecektir.

III.4. Habermas Hermeneutiğinin Temel Kavramları

Habermas, kendinden önceki hermeneutik kuramlarından etkilenmekle birlikte farklılaşmayı da başarmıştır. Gadamer'in felsefi hermeneutiğinde felsefi romantizmin ve Heidegger'in fikirlerinin etkisi gözlemlenirken, Habermas, mensubu bulunduğu Frankfurt Okulu'nun yeniden şekillendirdiği Marksist teoriden etkilenmiştir. Bu etkileşimin en belirgin gözlemlendiği nokta da Habermas'ın *ilgi* kavramıdır.

Çıkar/ilgi kavramı, teorik öznenin kendisini arzu alanının dışına konumlandırma iddialarına, Habermas'ın Platon, Kant, Hegel ve Husserl'in eserlerinde gördüğü iddialarına tezattır; bir eleştirel felsefenin görevi, bilgi girişimine temel teşkil eden çıkarların/ilgilerin maskesini tamamen indirmektedir. ... Habermas'ın Marx eleştirisini değerlendirmek için çeşitli çıkarların/ilgilerin bulunduğu, daha kesin bir söyleyişle bir çıkar/ilgi alanları plüralizminin söz konusu olduğunu görmek önemlidir. Habermas her biri bir *forschung* (araştırma) alanını ve dolayısıyla bir bilimler grubunu yönlendiren üç temel ilgi/çıkarı birbirinden ayırır (Arslan,2002:178).

Habermas'ın bahsettiği ilgi kavramının üç türü şunlardır:

- 1- Araçsal (teknik) ilgi
- 2- Pratik ilgi
- 3- Özgürleşmeye ilgi (Habermas, Aktaran: Arslan,2002:192).

Habermas'a göre, hermeneutiksel araştırma bu ilgiler tarafından yönlendirildiğinden, bunların açıklanması önemlidir. Bu ilgiler insanın doğal tarihinden kaynaklanan ve emek, güç ve dil formunu alarak insanın kendini gerçekleştirmesinin yolunu çizerler. İlk iki ilgi düzeyi arasında iki eylem düzeyinden bahsedilebilir, bunlar *araçsal eylem* ile *iletimsel eylem*'dir. Bu ayrımlar aynı zamanda bizi empirik analitik bilimlerle tarihsel hermeneutik bilimler arasındaki ayrımı götürecektir.

Araçsal ilgiler, bilimleri, deneysel önermelerin anlamlandırılmasının teknik kullanımları olarak yönetirler. “empirik bilimlere uygun olgular, araçsal eyleme ait davranış sistemi içindeki tecrübemizin bir a priori organizasyonu ile oluşturulur” (Habermas, Aktaran: Arslan,2002:178). “Araçsal eylem dışsal doğanın dayatmasına denk düşer ve üretim güçlerinin düzeyi, doğal güçler üzerindeki uygulamalı denetimin ölçüsünü belirler” (Habermas,1997:71). Bilim ve teknolojinin fonksiyonlarını anlamakta belirleyici olan bu kullanım, empirik bilgi ile teknik ilgi arasındaki bağlantıdan doğar. Habermas bu ilgi türünü aynı zamanda “nesnelleşen süreçler üzerinde teknik kontrole idrak ilgisi/çıkarı” (Habermas, Aktaran: Arslan,2002:178) olarak da tanımlamaktadır.

İkinci bir tür ilgi olan pratik ilgi alanında ise, özneler arası iletişim söz konusudur. Bu alanda üretilen önermelerin anlamlandırılması, mümkün tahminlerden ve teknik kullanılabilirliklerden değil, anlamı kavramaktan hareketle ilerler. Bu nedenle, tarihsel-hermeneutik bilimlerle bağlantılı olan pratik ilgide anlama, gündelik dildeki iletişimimizin yorumuyla, tarihsel metinlerin yorumuyla ve sosyal hayatımızı yönlendiren kuralların yorumuyla alakalıdır. İletişimsel eylem de araçsal eylemden farklı olarak, “insanın kendi doğasının bastırılmasına denk düşer” (Habermas,1997:71).

Habermas’ın üçüncü tür ilgi belirlemesi olan özgürleşmeye ilgi filozofun, *eleştirel sosyal bilimler* kuramı ile ilişkili olması bakımından önemlidir. Eleştirel sosyal bilimler, “görevi, empirik sosyal bilimlerin gözlemlediği düzenliliklerin altında yatan ve yalnızca eleştiri aracılığıyla dönüştürülebilen ‘ideolojik olarak donmuş’ bağımlılık ilişkilerini anlamak” (Habermas, Aktaran: Arslan,2002:180) olan bir bilimdir. Bu yüzden eleştirel yaklaşımı, özgürleşmeye ilgi yönlendirir. Özgürleşmeye ilgi, aynı zamanda felsefenin de temelinde yer alan bir ilgidir. Çünkü, bu ilgi olmaksızın eleştirel bir bakış açısına sahip olabilecek bir felsefeden söz edilemez. Dogmatik bilgi ve ilgiler felsefe için her zaman engelleyici olmuştur. Felsefe ile eleştiri arasındaki sıkı ilişkiyi Habermas şu şekilde açıklar:

Felsefe bilimde eleştiri olarak korunmuştur. Tür tarihinin bir özdeşleşmesi olma iddiasını ileri süren bir toplumsal kuram, felsefeyi yalnız bir biçimde olumsuzlayamaz. Daha çok ideoloji eleştirisinde, felsefenin kalıtı bilimsel çözümlemenin kendi yöntemini belirleyen bir düşünce kipi yayımlar. Ne var ki, eleştiri dışında, felsefe hiçbir hakkı elinde tutamaz. İnsan biliminin bir özdeksel bilgi eleştirisi olması derecesinde, kendini tüm içerikten sıyrılmış olan arı bir bilgi bilim olarak felsefe özdeksel sorunlara erincini dolaylı biçimde yeniden kazanır. Ne var ki, felsefe olarak, felsefenin olmak istediği tümel bilimsel bilgi eleştirinin yok edici yargısına dayanamaz (Habermas,2000:83).

Habermas'a kadar hermeneutiğin genel hedefi (özellikle Schleiermacher ve Gadamer'de) yanlış anlamaları ortadan kaldırmaktır, ancak Habermas ile birlikte hedef bir ideoloji oluşturmaya doğru farklılaşır. Yanlış anlama ile anlama arasındaki ilişkiye dikkat çeken Habermas, yanlış anlamanın da anlaşılması gereğini vurgulayarak, bunların birbirine bağımlı olduğunu dolayısıyla da önemli olanın, yanlış anlamaların fark edilmesi değil, soruna yol açan ideolojilerin keşfidir. Filozof, “anlamı, anlama sorunsalını dolaysızca düşünülen bir yöntembilgisi düzlemine almak istiyorum” (Habermas,1998:215) demiştir. Burada dolaysızca sözcüğünden kasıt, aşkınsal mantıksal çerçevelerden ve pozitivist ön kararlardan arınmış bir düşünce sistemidir ve bu sistem de bize hermeneutiği işaret eder. Anlama, yorumbilgisinin alanına girmektedir ve bu şekilde yorumbilgisel anlama, anlam kopukluğu olan yerlere yerleşerek özneler arasılığı kesintiye uğramış durumlarını telafi etme görevini üstlenir.

Görüngübilimsel, dilbilimsel ve yorumbilgisel incelemelerin, sadece yöntem bilgisinin pozitivistçe anlaşılması için uygun olan boyutta yapılması, anlamayı engellemektedir. Pozitivizm, bilimlerin doğrudan düşünüş biçimiyle, kuramların kurulması ve sınanması için yöntembilgisel kuralları, simgeler arasındaki mantıksal ilişkiler söz konusuymuş gibi tartışmaktadır. Söz konusu analizler, düşüncenin zikzaklı düşünüş biçimiyle

yöntembilgisel kuralların ele alındıkları bir bilgi kuramsal bağlama yönelirler. Habermas bu şekilde, yöntembilgisinin pozitivistçe dil analizine indirgenmeden, bilimsel araştırmanın mantıksal analizine sıkı sıkıya bağlanmış olduğunu ifade eder. (Habermas,2003:215). Filozofun bu tarz analiz çalışmalarının temelinde eleştirinin gereğine olan inancı yatmaktadır. Kendini aşma arzusu evrenin doğasında olan bir düşüncedir. Dolayısıyla da, evreni belirli kalıplar içerisine hapsetmek onun doğasına aykırı düşmek olacaktır. Bundan hareketle yorumbilgisi ile ilgili üretilecek önermelerin, uygulanacak yöntemlerin anlamının iç dinamiğine uygun olması gerekmektedir. Yani pratik uygulanabilirliğe de sahip olmalıdırlar.

Habermas'ın hermeneutiği bir ideoloji eleştirisine çevirdiğinden daha önce bahsedilmişti. Buradan hareketle ideoloji ve ideoloji eleştirisi kavramlarını da açmak gerekir. İdeoloji kavramı, “baskının söyleme etkisi, anahtar bilinci açan bir ikiyüzlülük ve nedenlerin açıklanması boyunca uzanan ilave bir rotadır. Eleştiri ise, anlam sanatını, yanlış anlamayı aşma tekniklerini ve açıklayıcı tahrifler bilimini içine alan iletişim yeterliliği teorisi” (Habermas, Aktaran: Arslan,2002:183). İdeoloji eleştirisinin önemli bir görevi vardır, o da *özgürleşmeye ilgi*'yi ait olduğu mertebeye kavuşturmadır. Habermas'a göre, şimdinin egemen ideolojisi, bilimin ve teknolojinin ideolojisidir. Bu ideoloji de, endüstriyel sistemin fonksiyonlarını yerine getirmesini sağlayan ama verdiği hazzın arkasına gizlediği eşitsizlik ilkesini meşrulaştıran bir yapıdır. İnsanlığı bu ideolojinin yıkımından kurtarmanın yolu da ideoloji eleştirisinin iletişimsel eylemi yeniden canlanması ve *özgürleşmeye ilgi*yi benimsetmesidir.

III.5. Habermas ve Eleştirel Hermeneutik

Habermas, ideoloji eleştirisinden hareketle, eleştirel hermeneutiğin oluşumuna zemin hazırlar. Kuramın ilerleme metodu da, anlaşıldığı üzere, eleştiridir. Habermas'a göre, analizin kurallarını saptayanları, kendi açılarından ve analiz edilen toplumsal süreçlerle bağlantı içinde değerlendirmekten korkulmamalıdır. Bu türden önermeler artık kesin deneyim biliminin sınırları içinde kazanılmamaktadır. Habermas, Gadamer'in felsefi hermeneutiği ile Heidegger'in varoluşsal hermeneutiğini dogmatik ve tutucu olmakla suçlar (Bilen,2002:175) ve eleştirilerini sıralamaya koyulur.

Habermas'ın felsefi hermeneutiğe olan eleştirileri dört başlıkta değerlendirilebilir:

- Gelenek ve akılsallık arasındaki ilişki
- İktidar ve ön yargı karşısında eleştirel tavır takınabilmenin imkanı
- Sosyal bilimlerin yöntem sorunları
- Dile bağımlılığı sebebiyle hermeneutik deneyimin evrenselliği

(Bilen,2002:175)

Habermas'a göre insanbilimlerinin ve sosyal bilimlerin farklı sınıflar içinde değerlendirilmesinin gerekli olduğuna önceki bölümlerde değinmiştik. Filozof, hermeneutik çözümlerinin sağladığı bilgilerden yararlanarak bir eleştirel sosyal bilimler kuramı geliştirmek suretiyle, mevcut durumları doğru şekilde kavrayabileceğimizi düşünür. Habermas, tüm eleştirilerine rağmen felsefi hermeneutiği pozitif bilimlere eleştiri getirebilmenin olanağını sağladığı için takdir eder. Felsefi hermeneutiğin bu başarısı aynı zamanda dil'in sosyal bilimler içerisindeki konumunu pekiştirmesinde yatar. Onlara göre, "Dil sadece geleneğin koruyucusu değil iletişimin de zemini. [...] Aynı zamanda da sosyal bilimlerin nesnelere temin eden kaynaktır" (Bilen, 2002: 177). Bu düşüncenin ışığında

felsefi hermeneutik, doğa bilimlerinde ve sosyal bilimlerde özneler arası anlama zemini olarak dilin yeni bir boyutta ele alınmasını sağlamış olur.

Habermas anlamanın epistemolojik sorunlarıyla ve metin yorumlamayla ilgilenir. Hermeneutik, baskıdan uzak bir iletişimin koşullarını belirleme girişimi olmalıdır ve bu yüzden de hermeneutiğe ‘eleştirel hermeneutik’ denir. Pratik bir kuram olarak eleştirel hermeneutik, bireyleri ve grupları kültürel gelenekleri içinde mümkün eylemlere yönlendiren kendini anlama çabası ve farklı birey ve gruplar arasında karşılıklı anlaşmayı güvenceye alma tasarısıdır. Bu aynı zamanda, iletişimsel eylemin dayandığı kısıtlanmamış uzlaşma biçimleri ve özneler arası açıklık alanını olanaklı hale getirebilmenin de yoludur.

“*Eleştirel hermeneutik* terimi yerine *eleştirel sosyal bilimler kuramı* kullanılmalıdır” görüşündeki Habermas, Eleştirel Toplum Bilimleri kuramını geliştirmiştir.

Eleştirel Toplum Bilimleri ile ilgili olarak Habermas’ın geliştirdiği fikirler filozofun yorumbilgisi ile ilgili düşünceleri ile paralellik gösterir. Kuram, bilim ve sosyal bilimler ayrımı bağlamında gelişir. İnsan ve bilimin mücadelesi sonucu oluşan problemler Habermas’ın eleştirel toplum kuramı ile aydınlanabilecektir.

İçinde bulunduğu ortamdan hoşnut olmayan insan bilimle uğraşmaktadır. Bilimin insanı özgürleştirici rolü olmalıdır. Bilim başlangıçta doğaya hakim olma isteğiyle doğmuştur ancak bunu başaramayınca da insanı hakimiyet aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Bilimin kurtarıcılık görevini yeniden alması, kendi faaliyetleri üzerinde düşünebilmesiyle bu da eleştirel bir sosyal bilimler kuramıyla mümkün olabilecektir.

“Otorite ve iktidar yapısı keşfedildiğinde hermeneutik deneyimin içinde daha nesnel biçimlere dönüşebildiği şartların üretilmesi için geleneğe karşı düşünsel bir tavır almak mümkün müdür?” (Habermas, Aktaran: Bilen, 2002: 179) sorusunu gündeme getiren

Habermas daha önce de belirtildiği gibi, gelenek gibi insanı bağlayıcı ve kısıtlı bir zeminde yürüme zorunluluğu yaratan düşünce sistemlerini eleştirmektedir.

Akıl ile gelenek genellikle birbirine karşıt olarak düşünülür. Bu karşıtlık geleneğin sadece kültürel ve dilsel şartlarla oluştuğunu kabul etmek suretiyle aşılamaz. Habermas’a göre “Aynı zamanda iktidar düzeni ve emek ilişkileri de sosyal eylemin kendileri aracılığıyla anlaşılabilmesi nesnel bağlam olarak kabul edilmelidir.” Habermas toplum düzeni ve eleştirel toplum kuramı üzerine şöyle der:

“ Sosyal devlet [...] kamusal ilişkinin siyasal işlev görmesi hükmüne sadık kalır; buna göre [...] eleştirel bir kamusal iletişim sürecini harekete geçirmek gerekir. [...] bu eleştiriciliğin kendini kabul ettirebilme ölçüsü, sosyal devlet düzeni altındaki bir sanayi toplumunun demokratikleşme sürecini verir – toplumsal ve siyasal güç kullanımının rasyonelleşme ölçüsüdür bu” (Habermas, 2000 : 378-379).

Anlaşıyor ki Habermas; yaşamın her alanında, insanlar arası ilişkilerden sosyal yaşamın gereklerine kadar her düzeyde eleştirel bakış açısını önermektedir. Tek yanlı ve dogmatik açıklamalardan kaçınmaktadır. Anlamanın dille oluşması gibi tek yanlı bir vurgu da Habermas’ın anlayışına uygun düşmemektedir. Eleştiri beraberinde değişimi de getiren bir olgudur ve bu bize her şeyin değişebilme olasılığını hep gündemde tutmamız gerektiğini göstermektedir. Habermas’a göre; “Gadamer, geleneğin de değişeceğini kabul etmediği sürece gelenekçi olarak kalır” (Hekman, 1999: 178).

Dünyayı anlamlandırmada, ne otorite ve geleneğe bağlı felsefi hermeneutik ne de sadece dilsel ve metinsel bağlamın doğruluğuna bağlı kalan nesnel bir hermeneutik başarılı olabilir. Yalnızca eleştirel hermeneutik, yaşanan toplumsal iletişimi net ve güvenilir saymayan ve kuşkuyu esas alan bir yöntemle, insana yeni ve çağdaş ufuklar açarak bu sahada başarılı olabilir.

Habermas; Heidegger ve Gadamer'in benimsediği felsefi hermeneutiği, geleneği ön yargılar için tek meşru zemin saymakla suçlar ve bu nedenle de onların, geleneği eleştirisiz kabul etmelerinden kaynaklanan problemlerin üstesinden gelebilecek eleştirel bir ölçüt gösteremediklerini bu yüzden de, kuramlarını oluşturmada başarısızlığa uğradıklarını düşünmektedir. Oysa ki Habermas, Bilen'in (2002:177) belirttiği gibi, "Ön-yargılarımızın farkında olmayı ve ön-anlayışımızı denetlemeyi zorunlu kılan 'tarihsellikte etkileşimli bilinç' kavramının, sosyal bilimlerin temelleri hakkında bizi yanlış yöne sürükleyen naif nesnellikten daha olumlu olduğuna inanır". Felsefi hermeneutiğin en önemli temsilcisi olan Gadamer ise, "metnin doğruluğunun test edilmesini, akliliğinin test edilmesinden ayırmaz. Tarihsel bilincin, tarihin etkilerinden bağımsız bir ölçüt geliştirebileceğini de kabul etmez. [...] Tarihsel açıklamalar ilkesel olarak tamamlanmamış bir olası açıklamalar dizisinin adımlarını oluşturur" (Habermas, 2003 : 135) .

Habermas'a göre, anlamamanın gelenekle ilgili ön yargılara dayandığı tezi her türlü ön yargıyı haklılaştırmış olur. Anlama, yorumlayıcı gelenek ve dilde yerleşik gücün kısıtlamalarından kurtulabilir mi? Habermas'a göre felsefi hermeneutik bir anlamamanın gelenekle uyumlu değil de ondan daha doğru ve iyi olabileceğini düşünmeyerek tek yanlı bir düşünce tarzı geliştirmişlerdir.

Habermas, yorumbilgisel yaklaşım biçimini toplumsal süreçlerin analizini yapabilmek için geliştirmiştir. Ona göre, "günümüzde, toplumsal süreçlerin kesin deneyimbilimsel bir analizi için geliştirilen önemli yaklaşımlardan biri de 'davranışsal yaklaşım'dır" (Habermas, 1998:165). Ancak bu yaklaşım da, toplumsal problemleri aşmada yorumbilgisel yaklaşım kadar etkili olmaz. Bunun sebebi, davranış bilimlerinin yöntemsel olarak, kültürel birlikte yaşama ait özgün ve önemli anları dikkate almamaları ve verdikleri bilgilerin de ancak kendi sınırları içinde anlam taşıyor olmasıdır. Habermas'a göre, "eylemin davranışa indirgenmesinin bu sonucunu ancak yönelimsel eylemin genel kuramlarına bağlı

kalarak aşabiliriz. Bu kuramlar, sosyal olaylara giden yolu, anlamı anlama yoluyla açmalıdırlar” (Habermas, 2003 : 192) Anlaşıldığı üzere davranışsalci yaklaşımın tek avantajı doğa bilimlerinde olduğu gibi, kuram oluşumunda ilkesel güçlüklerle maruz kalmamasıdır. Onların yönteminde empirik bir sınama söz konusudur. Nesne alanlarının yapısal farklılıkları göz önünde bulundurulmaz. Sonuç olarak da, “davranışsalcilik, anlamın ve anlamı anlamanın tam bir yerine koymasını başaramaz (Habermas, 2003: 231).

Yine Habermas’a göre: “Empirik-Analitik eylem bilimlerinde anlamı anlama davranışsalcılarda olduğu gibi nesne alanlarının sınırlandırmasıyla olmaz. Onlar, öznel olarak anlamlı eylemin, nesnel olarak anlamlı bağlamlarıyla ilişkilendirirler. Onlarda anlamı anlama bir sorun teşkil etmez ancak düşünsenmemiş başlangıç basamaklarına itilir” (Habermas,2003:213). Filozofa göre,

Yorumbilgisel bilimlerin yaptıkları üzerine bir düşünceme, öncelikle tinsel olanın kendini nesneleştirdiği oluşum sürecinin genelde nasıl düşünülmesi gerektiğini açıklığa kavuşturmalıdır. Böylece, olası öznelere dünyasının aşkınsal mantıksal yapısı üzerine ve anlamanın öznelere arasılığının koşulları üzerine epistemolojik incelemeler, kuramların mantıksal yapısı ve kuramların deneyimle ilişkisi üzerine dar anlamda yorumbilgisel irdelemelere üstün gelir. (Habermas, 2003 : 214).

Habermas’ın günümüz problemlerini ele aldığı her çalışmasında onun yorumbilgisi üzerine çalışmalarının izleri görülmektedir. Filozof çözüm yerine problem ortaya koyan bir düşünür olarak eleştirilse de sorunun ve bu soruna ait yöntemin doğru betimlenmesinin, çözüme ulaşmada temel anahtar olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Habermas’ın mutlak doğrulara ulaşmak gibi bir iddiası da bulunmamaktadır.

Habermas'a göre, "Var olarak bulduğumuz doğa ile kendi kendimize verdiğimiz organik donanım arasındaki sınır günümüzde netliğini kaybediyor. Organik özün derinlerine inebilen yepyeni bir öz ilişki kurabilme biçimi ortaya çıkıyor" (Habermas,2003:19). Bilimler zamanla insanı, doğanın bilinç ve iradeden yoksun nesnelere haline getiriyorlar. Burada yapılan vurgu bilimleri kötülemeğe yönelik olarak da anlaşılmalıdır. Amaç, bilimsel bilginin alkışlanası ilerlemelerine karşı kültür-eleştirel bir yaklaşım da değildir. "Bahse konu bilimsel kazanımların uygulanmasının, edimde bulunan sorumluluk sahibi yaratıklar olarak bizleri etkileyip etkilemediği, etkiliyorsa da nasıl etkilediğinin ele alınmasıdır" (Habermas,2003:20). "İnsanoğlu kendi varoluşunun biyolojik temellerini kullanarak kendini araçsallaştırmaya başlar. Hatta türümüzün kendi kendini dönüştürmesi yakın gelecekte mümkün gibi görünmektedir" (Habermas, 2003:35). Hermeneutik çalışmaları, bu gidişattaki insanın özünü korumaya yöneliktir.

İnsanın dünya ile ilişkisinin ana hatları Aristoteles'in temel kavramlarından hareketle çözülebilir. Aristoteles'e göre, doğaya müdahale etmeksizin onu gözlemleyen kuramsal duruşumuzun yanında, doğaya müdahale ederek araçlar kullanan ve malzeme üreten öznenin teknik duruşu ve akıl ile edimde bulunan, insanların etkileşim ilişkilerinden doğan pratik bir duruşumuz vardır. Habermas' a göre bu açıklama yüzeysel ama doğru bir ayırımdır ancak ontolojik olarak geçerliliğini yitirmiştir. (Habermas, 2003 : 73)

Bilimin nesneleştirilmiş doğanın teknik olarak hizmete açılımına dönüşmesi, toplumsal modernleşme süreci üzerinde derin etkilere yol açmıştır (Habermas, 2003 : 75). Bunun sonucunda, "Teknik araçların sosyal yaşama evrelerine eklenişini başarmak için, bir durumun nesnel koşullarını, kullanılabilir ve uygulanabilir teknikleri ve de mevcut kurumları ve etkili ilgileri analiz etmeli ve aynı zamanda da sosyal grupların gelenekle belirlenmiş bir öz anlayışı çerçevesinde yorumlamalıdır" (Habermas, 1998:121).

M.Horkheimer, ‘doğa hükümranlığı, doğaya düşmüşlük yoluyla türümüzden intikam almaktadır’ (Habermas, 2003 : 164) der. Burada Horkheimer, hükmetmeye çalıştığımız doğa yasaları karşısında çaresizliğe düştüğümüz anların varlığını vurgulamak istemiştir. İnsan da zaman zaman doğanın bir nesnesi haline gelebilmektedir. Doğa, nesnelleştiren gözlem ve nedensel açıklama yollarına açıldığı ölçüde gayri-kişiselleştirilmektedir yani tin, doğallaştırılmaktadır. Habermas’a göre, kişinin bir edimini betimlerken bir betimlemede bulunmuş oluruz ama bu onu doğabilimsel bir nesne olarak ele aldığımız anlamına gelmez. Çünkü kişileri betimlerken işin içine konuşma ve edimde bulunma yetisine sahip öznelerin önbilimsel özanlayış halleri sessiz sedasız dahil olur. (Habermas, 2003 : 164) Günün birinde kişisel öz anlayışımız yerine nesnelleştiren bir öz betimlemenin geleceğini uman bilimselci bilim inancı bir bilim değil, olsa olsa kötü bir felsefeden ibarettir. (Habermas, 2003 : 166)

Habermas’ın hermeneutik kuramını aktardığımız bu açıklamaların ardından, filozofun savunduğu görüşleri daha da iyi anlamak adına şimdi de, onunla Gadamer’in arasında geçen hermeneutik tartışmalarına değinilecektir.

III. 6. Gadamer ve Habermas Tartışması

Gadamer-Habermas tartışması çağdaş hermeneutik kuramlarının gelişimi açısından oldukça önemlidir. Özellikle bir dönem hermeneutik çalışmalarına ışık tutan bu metinlerde filozoflar kendilerine yöneltilen eleştirilere cevap verirken, hermeneutiğe ilişkin yaklaşımlarını da en açık biçimde dile getirmişlerdir.

Eleştirel bir düzeyde geçen diyaloglarda, “Gadamer, Habermas’ın teorisine, bu teori dil alanı dışında ‘gerçek faktörler’ varsaydığı ve böylesi bir yaklaşımın ‘kesin surette’ saçma olduğu gerekçesiyle karşı çıkar. Habermas ise bu itiraza, gündelik dilin açık anlamının

ötesini araştırma niyetinin sosyal bilimsel analiz faaliyetinde zımnen (dolaylı olarak) varolduğu karşılığını verir” (Hekman,1999:58).

Habermas’ın Gadamer eleştirileri, diğer eleştirmenlerden farklı olarak, oldukça mantıklı ve bilimseldir. “Habermas’a göre Gadamer’in yorumunun başlıca kusuru, ontolojize edilmiş bir hermeneutiğe sahip olmaktır” (Arslan,2002:183). Burada bahsedilen, Gadamer’in, anlama ya da uzlaşma üzerinde bizi önceleyen ilkeleri, varlıkta mevcut olan bir özellikmiş gibi düşünmesidir.

Gadamer Habermas’ın kendisine yönelik eleştirilerini cevaplamak için onun hermeneutik düşüncelerine ait bir betimlemede bulunur. Öncelikle onun bilimler sınıflamasını ve bunu yapış nedenlerini inceler.

Gadamer’in anlatımıyla Habermas’ın Bilimler Sınıflandırması şu şekildedir: (Özlem, 1998:126)

- 1- Deneysel bilimler (analitik)
- 2- Tarihsel bilimler (hermeneutik)
- 3- Sosyal bilimler

Burada sözü geçen deneysel bilimler, insanın doğaya egemen olma arzusunu gerçekleştirmeye çalışır. Tarihsel bilimler ise, yaşamı ve kültürü anlamak ister. Bu iki farklı bilimsel ortamın dışında kalan, toplumsal, siyasi ve ekonomik yapıları inceleyip, insanlar arası ilişkileri nesnel ve sistemli bir şekilde araştırmayı kendisine görev edinen bir de sosyal bilimler vardır. Sosyal bilimler her nedense kendilerini deneysel bilimlere eşitlemeye çalışırlar. Habermas’ın bu sınıflandırmayı yapmasındaki asıl neden de bu çabayı eleştirmek olarak görülmektedir. Detaylı incelendiğinde sosyal bilimlerin de analitik bilimler kadar teknik ve otoriter olduğu fark edilmektedir.

Gadamer'e göre hermeneutik; sosyal bilimlerin evrensel olduğunu iddia ettikleri yöntemlerine ve sosyolojiye bilinçli bir uzaklaşma içindedir. Hermeneutik deneyim; özellikle kendi içindeki yabancılaşmayı fark edemeyen pozitif bilimlere ışık tutar ve metodolojik yabancılaşmayı aydınlatır. Bunu başarabilmesinin sebebi de tüm bu problemlerden önce gelmesidir. Hermeneutik, deneysel bilimleri meydana çıkaran oluşumun kendisine nüfuz etme imkanına sahiptir.

Habermas bir toplum kuramı için hermeneutiğe ilkesel bir önem verir (Özlem, 1998:128). O, tarih idesinin sosyoloji tarafından ele alınabilen konuların alanına girebilmesini sağlar. Tarihin kendi ön yargılarının farkına varma çabası, gerek pozitif bilimlerin gerekse sosyal bilimlerin kendi yanlışlarını fark etmelerine yardımcı olur.

Gadamer'e göre Habermas hermeneutik refleksiyonun, yani yoğun bir dikkat ve çaba ile kendisine dönen hermeneutik hareketin işlevini, evrensel tarihe ve sosyal eylemlerin amaçlarının dışında yükselen bir amaca göre cevaplar. (Özlem, 1998:129) Habermas ise, hermeneutik refleksiyonun bilgimizin sınırlarının dışına çıkamayacağımız gibi basit ama genel düşüncelerle tatmin olabileceğini ifade ederken Gadamer' e göre bu düşünce; hermeneutiğin etkisizleşmesine sebep olur.

Gadamer, Habermas'ın 'ideoloji eleştirisi ' kavramını da eleştirmektedir. İdeoloji eleştirisi önemli ve gerekli bir tarz olmasına karşın asıl yeri hermeneutik düşüncenin alanında olmamalıdır. Anlamın ideoloji ile sınırlandırılması hermeneutiğin evrenselliği ilkesi ile ters düşmektedir. Oysaki hermeneutik bütün insanlar arası deneyimin ve tarihin temelinde yer alan evrensel bir düşünmedir. İdeoloji hermeneutik için doğruluk açısından değil de retorik ve politik etkileri bakımından ele alınmalıdır. "Hermeneutik, bir 'ideoloji eleştirisi'nin de bir ideolojiden bağımsız olamayacağının bilinciyle 'anlamaya' çalışır" (Özlem,1998:131). Bu yüzden de, oluşan bu döngüsel durum bize problem olarak geri döner

Gadamer, böyle bir ideoloji eleştirisi kuramının hermeneutiğın, anlamının evrenselliğini sınırladığı kanaatindedir. Oysaki anlama her yerdedir, açıkça kastedilmediği yerlerde bile ve onu belli sınırlar içerisine hapsetmek doğru olmaz.

Filozofların birbirlerine olan eleştirilerinin diğeri bir konusu da dil'dir. Dil geleneğin deposu ve varoluşumuzun ve dünyayı kavrayışımızın bir aracıdır. Habermas dili ideoloji eleştirisi kuramını uygulamada en önemli yardımcısı olarak görür. Gadamer ise, Habermas'ın kendisini dil idealizmine bağlanmış olarak gördüğünü düşünür. Habermas dil ve dil alanını şu şekilde açıklar:

Gerçekte dil alanları monadik kapalı şeyler değil, hem içeriye hem de dışarıya doğru geçiren şeylerdir. Bir dilin grameri, uygulamasının değişmez tasarımını içermez. Her kim olursa olsun kurallarını öğrenen herkes, yalnızca kendisini ifade etmeyi değil, aynı zamanda bu dildeki ifadeleri yorumlamayı da öğrenir. Hem tercüme hem de gelenek ilkece mümkün olmalıdır. gramatik kurallar, mümkün uygulama kanallarıyla birlikte eş zamanlı olarak yorumun zorunluluğuna imada bulunur. (Habermas, Aktaran: Arslan,2002:205-206)

Bununla beraber Habermas'a göre, sadece dile dayanma sosyal ilişkilerin somut bütünlüğünü görmede güçsüz kalır. Bu bakımdan dil, çalışma ve eylem kavramlarıyla birlikte ele alınarak kullanılmalı ve hermeneutik düşünce bir ideoloji eleştirisine dönüştürülmelidir. Hermeneutik refleksiyon; bilimlere yol gösterici bazı ön anlamaların açık bir şekilde ortaya konulması ve bu suretle yeni sorunların içeriğini belirleyebilmek suretiyle bilimin metodolojik çalışmalarına dolaylı olarak ta olsa yardımcı olmayı arzular. Ancak hermeneutik refleksiyon farkındalığı da beraberinde getirmelidir. Toplumsallığın arka planını yani bilinçaltını da anlamayı sağlamalıdır. Gadamer Habermas'ın burada, sosyolojik kuram ile psikanaliz arasında benzeşim kurmasını da eleştirir. Bu yaklaşımın var olan problemleri çözmek yerine arttıracığını düşünmektedir.

Gadamer'e göre ise, hermeneutiğin ilgilendiği anlamlar dünyası sınırlı değildir. Filozof, "Varoluşun anlaşılabilirliği dilde içerilmiştir" (Özlem,1998:131) cümlesiyle bunu ifade etmektedir. Ona göre, dil dünyası sürprizlerle doludur. Henüz duyulmamış ve söylenmemiş bir çok kavramla karşılaşma ihtimalimiz hep vardır. Dil; toplumsal tarihsel sürecin ve eylemin bütününde bulunan bir nesnelleştirme aracıdır ancak bunların öznesini yapan şey değildir. Dil yorumlamaya açıktır. Sonuçta Gadamer ile dil, "dil oyunları plüralizmine gömülü durumda iken, geleneğin kontekstinde diyalektik olarak yeniden tesis edilir" (Arslan,2002:206).

Gadamer ile Habermas'ın görüş ayrılığının kendisini en çok gösterdiği konu 'hermeneutiğin evrenselliği' problemidir. Habermas'a göre yaşam, anlama ve anlamamanın ortamıdır ama bu onun kültürel geleneğin mutlaklaştırılmasına ve sabitleştirilmesine önderlik ettiği anlamına gelmemelidir. Hermeneutik anlaşılır olanı anlamak için çaba göstermelidir. Habermas, hermeneutiğin evrenselliğine olan eleştirisini şu şekilde ifade eder:

Hermeneutik, doğal dil içinde devindiğimiz sürece daima katılımcı olduğumuzu ve refleksif bir partner rolü dışına çıkamayacağımızı öğretti. O sebeple, ne zaman sahte-normal anlamamanın yanlış bilincine tabi olduğumuzu, ne zaman bir şeyi, gerçekte sistematik açıklamayı gerektirdiğinde hermeneutik araçlarla çözülebilecek bir zorluk olarak düşünebileceğimizi belirlememize imkan verecek, emrimize amade hiçbir genel kriter yoktur. Hermeneutiğin sınırının tecrübesi, sistematik olarak üretilen yanlış anlamamanın, sistematik olarak üretilen yanlış anlama olarak farkına varılmasından ibarettir. (Habermas, Aktaran: Arslan,2002:240)

Habermas'a göre, " mevcut şartlarda hermeneutik, evrensellik iddiasından çok, eleştiriyle ortaya konulan yanlış evrensellik iddiasının sınırlarını göstermek çok daha acil olabilir. Bununla birlikte, doğrulamanın temelleriyle ilgili tartışmayla ilgilenilen yerde, bu iddiayı da eleştirel olarak gözden geçirmek elzemdir" (Habermas, Aktaran: Arslan, 2002:258).

Gadamer ise, Habermas'ın hermeneutiğin evrenselliği konusundaki eleştirilerini şöyle yanıtlamaya çalışır:

Felsefi hermeneutik evrensellik iddiasında bulunur. Bu iddia/talep, anlama ve uzlaşmanın öncelikle ve kaynağında metodik eğitim içinde elde edilen metne yönelik bir davranış tarzı olmadığı görüşüne dayanır. Anlama ve uzlaşma daha çok beşeri sosyal hayatın en yüksek düzeydeki formudur ve bu insani sosyal hayat formu, nihai oluşumu dahilinde, bir konuşma cemaatidir. Hiçbir şey bu konuşma cemaati dışında kalmaz; hiçbir dünya tecrübesi mutlak anlamda dışarıda bırakılamaz. Ne modern bilimlerin uzmanlaşması ve giderek artan esoterik operasyonları, ne de toplumu bir araya getiren politik egemenlik ve yönetim kurumları kendilerini, bu evrensel pratik akıl (ya da akıl dışı) ortamın dışında görülebilir. Bu durumda, rekabetten/tartışmadan arta kalan biricik şey, hermeneutik tecrübenin evrenselliğidir. (Gadamer, Aktaran: Arslan,2002:263)

Gadamer'in Habermas'ın otorite eleştirisine de bazı eleştirileri vardır. Habermas her fırsatta otoriteyi eleştirir ama Gadamer'e göre bu da otoriter bir tavidir. Habermas'a göre otorite dogmatik bir güçtür. Gadamer'e göre ise otorite ve aklın uyuşması mümkündür. Otorite dogmatik güçten değil, dogmatik kabulden doğar. Otoritenin hükmetmesinin nedeni onun serbestçe kabul edilmesidir. Ancak doğru otoriteye itaat körü körüne değildir. Habermas'a göre, "hermeneutik bilimlerde öngörünün metodik işlenişi, otorite ile akıl arasındaki dengeyi değiştirir. Gadamer, anlamada geliştirilen düşünmenin gücünü değerlendirmeyi başaramaz" (Habermas, Aktaran: Arslan,2002: 224). Onun zihninde, geleneğin, içinde bireysel öğrenme süreçlerine transfer edildiği ve gelenek olarak içselleştirildiği bir eğitim tipi süreci vardır. Habermas'a göre bu, otoriteyle insanların kafasına yerleştirilen ön yargıları meşrulaştıran bir süreçtir ve kabul edilmesi mümkün değildir.

Görüldüğü üzere, Gadamer ve Habermas arasındaki bu tartışma, hayatın her alanına nüfuz ederek, felsefi düşünceye ve hermeneutik çalışmalarına çok yönlü bir bakış açısı getirmiştir. Her iki filozof da bu tartışma ortamı içerisinde kuramlarını geliştirme ve mantıklı bir zemine oturtma ihtiyacı içerisine girmişlerdir. Habermas'ın eleştirel hermeneutiğe verdiği destek ve önem, bu diyaloglarda açık olarak gözlemlenebilmektedir.

SONUÇ

Hermeneutik, düşünce dünyasının en kapsamlı bölümlerinden biri olarak modern çağın en popüler yaklaşımlarından birisi olmaya adaydır. Bu çalışmada yorumbilim, en temel noktaları ile ele alınmış ve görünen yüzünün ardındaki geniş dünyanın gizemi aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Terimin anlamının *Hermes* yani antik dönemin tanrı sembolünden kaynaklanıyor olması tesadüfi değildir. Hermeneutik hayatı anlamlandırabilmenin yöntemini sunması bakımından sonsuz bir güce sahiptir. Bu güç felsefe tarihinde bir çok ünlü filozofun dikkatini çekmiş ve üzerine kuramlar oluşturulmuştur. Çalışmanın ilk iki bölümü de hermeneutiğin önemini ve belli başlı kuramlarının gelişimini açıklamaya yönelik olarak şekillenmiştir.

Çağdaş hermeneutik kuramları Ast ve Wolf'un önemli çalışmaları ile kendini gösterirken, bu iki filozof sayesinde hermeneutiğin kendine has terminolojisi de oluşmaya başlamıştır. Tüm önemine rağmen spesifik boyutta kalan bu çalışmaları genel bir yorumlama kuramı haline getiren düşünür ise Schleiermacher olmuştur. Romantik hermeneutiğin ilk temsilcisi olan Schleiermacher özellikle gramatik ve psikolojik yöntemeye dayalı yorumlama tarzı ile dikkat çekmiştir. Yine Hermeneutiğin en önemli teorilerinden olan *hermeneutik döngü* fikri de Schleiermacher ile etkinliğini arttırmıştır. Schleiermacher'in ardından romantik hermeneutik anlayışı sürdüren ve *tarihsel yöntem hermeneutiği*'ni geliştiren kişi Dilthey'dir. Dilthey'in tarihsellik fikrini geliştirmesi de çağdaş hermeneutik için önemli bir adım olmuştur. Filozofun insan bilimleri ve tabiat bilimleri arasındaki farka dayalı teorileri hermeneutik tartışmalarına dahil etmesi de oldukça önemlidir. Dilthey'in bu teorileri oldukça dikkat çekmiş ve Habermas gibi filozofların düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olmuştur.

Hermeneutik teorilerinin gelişimini ve farklılaşmasını sağlayan önemli ekollerden biri de fenomenolojidir. Husserl fenomenolojisinin nesnel doğrulara ulaşmak amacıyla öznelliğe dönüş fikri, hermeneutiğe yeni bir yol açmıştır. Husserl'in öğrencisi olan ünlü düşünür Heidegger'e gelindiğinde ise hermeneutik ontolojik bir anlam kazanır. Anlamanın *Dasein*'in kendisinin bir varolma tasarımı olduğunu düşünen Heidegger hermeneutik kavramını yeniden tanımlamış ve kendisinin de bir hermeneutik filozofu olduğunu söylemekten kaçınmamıştır.

Bu araştırmanın gelişim merkezine yerleştirilen Habermas'ın en çok etkileşim halinde olduğu ve günümüz hermeneutik anlayışlarının en çarpıcı teorilerini ortaya koyan kişi ise Gadamer'dir. Gadamer ile hermeneutik diyalektik özellikler taşımaya başlamış ve Heidegger'in anlamada vurguladığı ontolojik yapı diyalektik hermeneutiğe dahil edilmiştir. Gadamer ile hermeneutiğin güncel konulara uyarlanabileceği düşüncesi de gelişmiş ve Habermas'ın yaşam ile ilişkili her türlü konuyu hermeneutiğin anlama nesnesi konumuna getirmesini sağlayan düşünceye zemin hazırlanmıştır.

Habermas, özgür bilince çok önem verir ve bunu sağlayabilmenin yolunu da eleştirel bakış açısında bulur. İnsanı mutlak kurallarla sınırlandırmak, onun her alandaki gelişimini engellemektedir. Modern toplum düzenlerini ve toplumsal yapıları da değerlendiren Habermas, bilim adı altında insanın araçsallaştırılmaya çalışılmasını eleştirir. İnsanın var olma sebebi bu denli teknik olmamalıdır. Bir filozof ve sosyal bilimci olan Habermas'a göre, uygun iletişim tarzlarının kullanımı ile anlama ve yorumlamada yeni ve özgür ufuklar açılacaktır. Eleştirel kuramını sosyal bilimlerin her alanında uygulamayı amaçlayan Habermas, günümüz düşünce dünyasının en önemli isimlerindedir.

Felsefeyi gündelik yaşantımızdan soyutlamadan, modern insanın sorunlarını çözmeye kullanabileceği bir araç haline getirmek ister. Güncel problemler üzerine yayınladığı makaleleri ile filozof, hermeneutiğe ve felsefi terminolojiye yeni kavramlar kazandırmaya devam etmektedir. Ülkemizde de önemli bir tartışma konusu olan ‘kamusal alan’ kavramını literatüre kazandıran kişi olarak Habermas, çağımızın en özgün filozoflarından. Eleştirel bakış açısı sayesinde, kesin ve tamamlanmış bilgilerden söz edemeyeceğimizi düşünen filozof, tüketildiği sanılan modernliğin de aslında el değmemiş ve araştırmayı bekleyen konuları olduğunu düşünerek bilim çevrelerini tartışmaya ve araştırmaya sevk etmektedir.

Hermeneutik günümüzde sadece teorik ve felsefi problemlerin çözümleriyle sınırlı kalmamaktadır. Değişen dünya ile birlikte gelişen hermeneutik, hiçbir zaman tükenmeyecek bir içeriğe sahip olduğunu da kanıtlamıştır. Çağdaş hermeneutik kuramları, tutarlı yapıları ve oluştukları dönemlerin iletişimsel problemlerine ışık tutabilmeyi başarımlarıyla haklı bir öneme sahip olarak felsefe tarihindeki yerlerini almışlardır.

KAYNAKÇA

- ALTINÖRS, Atakan (2000), *Dil Felsefesi Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul
- ARSLAN, Hüsamettin (2002), *Hermeneutik Ve Hümaniter Disiplinler*, (Derleme ve Tercüme Çalışması), Paradigma Yayınları, İstanbul
- BUBNER, Rüdiger (1993), *Modern Alman Felsefesi* , (Çeviren: Yardımlı, Aziz), İdea Yayınları, İstanbul
- BİLEN, Osman (2002), *Çağdaş Yorumbilim Kuramları*, Kitabiyat Yayınları, Ankara
- CEVİZCİ, Ahmet (1996), *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara
- ÇÜÇEN, Kadir (2004), *Bilim Ve Teknoloji: Husserl, Heidegger Ve Gadamer*, İnkılap Yayınları, İstanbul
- GADAMER, H.G, . (1995), *Hermeneutik* (Çeviren: Özlem, Doğan), Ark Yayınları, Ankara
- HABERMAS, Jürgen (1992), *Rasyonel Bir Topluma Doğru*, (Çeviren: A. Çiğdem-M. Küçük), Ankara
- HABERMAS, Jürgen (1994), *İdeoloji Olarak Teknik Ve Bilim*, (Çeviren. Tüzel, M.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- HABERMAS, Jürgen (1997), *Bilgi ve İnsansal İlgiler*, (Çeviren: Kanat, Celal), Küyerel Yayınları, İstanbul
- HABERMAS, Jürgen (1998), *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, (Çeviren: Tüzel, M.), Kabalcı Yayınları, İstanbul
- HABERMAS, Jürgen (1999), *Postmoderniteye Giriş: Bir Dönüm Noktası Olarak Nietzsche*” *Modernite ve Postmodernite*, (Çeviren: Küçük, M.), Vadi/Toplum Yayınları, İstanbul

- HABERMAS, Jürgen (2000), *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, (Çeviren: T. Bora-M.Sancar), İletişim Yayınları, İstanbul
- HABERMAS, Jürgen (2002), *Öteki olmak, Ötekiyle Yaşamak*, (Çeviren: Aka, İlknur), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- HABERMAS, Jürgen (2003), *İnsan Doğasının Geleceği*, (Çeviren: Ökten, Kaan), Everest Yayınları, İstanbul
- HEİDEGGER, Martin (1998a), *Bilim Üzerine İki Ders*, (Çeviren: Hünler, Hakkı), Paradigma Yayınları, İstanbul
- HEİDEGGER, Martin (1998b), *Tekniğe ilişkin Soruşturma*, (Çeviren: Özlem, Doğan), Paradigma Yayınları, İstanbul
- HEKMAN, Susan (1999), *Bilgi Sosyolojisi Ve Hermeneutik*, Paradigma Yayınları, İstanbul
- KIZILÇELİK, Sezgin (2000), *Frankfurt Okulu*, Anı Yayıncılık, Ankara
- KÖKER, Levent (1990), *İki Farklı Siyaset*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- ÖZLEM, Doğan (1994), *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, iki cilt, Perospero Yayınevi, İzmir
- ÖZLEM, Doğan (1996), *Metinlerle Hermeneutik (Yorum Bilgisi) Dersleri*, İnkılap Yayınevi, İstanbul
- ÖZLEM, Doğan (1998), *Bilim, Tarih ve Yorum*, İnkılap Yayınevi, İstanbul
- PALMER, Richard (1998), *Bilim, Tarih ve Yorum*, İnkılap Yayınevi, İstanbul
- PALMER, Richard (2002), *Hermenötik*, (Çeviren: Görenler, İbrahim), Anka yayınları, Ankara

Ek 1

1929 :

18 Haziran 1929'da Düsseldorf'ta doğdu.

1949-1954 :

Gummersbach'ta liseyi bitirdikten sonra, Göttingen, Bonn ve Zürich Üniversitelerinde Felsefe, Psikoloji, Alman Edebiyatı ve Ekonomi tahsilleri yaptı. Bonn'da 'Tarihte Saltçılık' (Tarihte Mutlakiyetçilik)-Das Absolute in der Geschichte- konulu bir araştırma ile doktorasını yaptı.

1955 :

Ute Wesselhoeft ile evlendi. Bu evlilikten Tilmann (1956), Rebekka (1959) ve Judith (1967) isimli üç çocuğu oldu.

1954 – 1959 :

Habermas önceleri serbest gazeteci olarak çalışmaya başladı. 1956'da sürgünden dönen Theodor Adorno tarafından, birlikte çalışmak üzere, yeniden açılan Frankfurt okuluna (Main'deki Sosyal Araştırma Enstitüsü) davet edildi. Adorno Habermas'ı sosyal araştırmalarda eleştirel toplumsal teoriye yönlendirir.

1961 :

'Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü: Burjuva Toplumun Bir Kategorisi Üzerine Araştırmalar' adındaki, eserinin büyük ilgi görmesinin ardından Heidelberg Üniversitesinde felsefe profesörü olarak çalışmaya başlar.

1964 – 1971 :

Frankfurt / Main Üniversitesi'nde Felsefe ve Sosyoloji Profesörü olarak görev alır. Frankfurt Okulu'nun en ünlü son kuşak felsefecisi olarak görülmektedir.

1968 :

'Bilgi ve İnsansal İlgiler' isimli kitabı yayınlanır. Özellikle Almanca konuşan ülkelerde tanınıp dikkat çekmektedir.

1971 – 1983 :

Starnberg'deki Max Planck Enstitüsüne direktör olur. Buradaki araştırmalarla geçen yıllarında, Geç Kapitalizmde Meşrulaştırma Sorunları (1973), TarihselMaddeciliğın Yeniden Yapılandırılması (1976) isimli önemli yapıtları yayınlanır. Yine bu yıllarda Stuttgart Hegel Ödülünü (1974), Darmstadt Sigmund Freud Ödülünü (1976) ve Adorno Ödülünü (1980) alır.

1981 :

Baş yapıtı sayılan 'İletişimsel Eylem Kuramı' (Theorie des kommunikativen Handelns) yayınlanır.

1995 :

Heidelberg Karl Jaspers Ödülünü alır.

1999 :

Stuttgart'ta katıldığı bir konuşmada Theodor-Heuss Ödülünü kazanır.

2001 :

14 Ekim'de Frankfurt Paul Kilisesinde Alman kitapçılığının Barış Ödülünü alır.